

ARDUIN 12

MONDELINGE GESCHIEDENIS

WOORD VOORAF

Jari Demeulemeester, voorzitter 4

DE VERKENNING VAN MARGINALITEIT EN ALLEDAAGSHEID

EVOLUTIES VAN DE MONDELINGE GESCHIEDENIS IN BELGIË

INLEIDING TOT DIT NUMMER

Marnix Beyen, UA 7

MONDELINGE GESCHIEDENIS ALS ONDERZOEKSMETHODE IN BELGIË

EEN STAND VAN ZAKEN EN ENKELE AANBEVELINGEN

Nico Wouters, SOMA en UA 20

LUISTEREN NAAR HET VERLEDEN: DE TROEVEN VAN MONDELINGE GESCHIEDENIS

Jan Bleyen en Leen Van Molle
Onderzoeksgroep Moderniteit & Samenleving
1800-2000 – KU Leuven 27

VLAAMS GEHEUGEN VAN BRUSSEL

RELAAS VAN EEN ORAL HISTORIAN IN HET AMVB

Kathleen De Blauwe 33

UNESCO ORAL ARCHIVES INITIATIVE

Kathleen De Blauwe, AMVB
Jens Boel, Chief Archivist Unesco 59

INHOUD

BOEREN, PLATTELANDERS EN BAKKERS AAN HET WOORD

OVER MONDELINGE GESCHIEDENIS BINNEN HET CAG

Yves Segers, Centrum Agrarische Geschiedenis en
Interfacultair Centrum Agrarische Geschiedenis KU Leuven 65

OP ZOEK NAAR ANTWERPSE SPOREN

Lieve Willekens, MAS – Museum aan de Stroom,
Coördinator Erfgoed en Diversiteit 73

HET GEBRUIK VAN MONDELINGE BRONNEN IN EEN MUSEALE CONTEXT

HET MIJNMUSEUM EN DE MIJNWERKERSVERHALEN

Filip Delarbre, conservator Mijnmuseum 81

HET BEGON GEWOON ZOALS ELK MOOI VERHAAL

DE ERVARINGEN VAN ERFGOEDCEL BRUSSEL MET MONDELINGE GESCHIEDENIS

Mieke Maes en Katrijn Meirlaen, Erfgoedcel Brussel 87

ACHTER DE SCHERMEN VAN EEN BOEK

IN BRUSSEL, EEN REIS DOOR DE WERELD

Hans Vandecandelaere 95

MONDELINGE GESCHIEDENIS: EEN GESCHIEDENIS VAN IEDEREEN?

RECENTE MONDELINGE-GESCHIEDENISPRAKTIJKEN

EN EEN AANZET TOT EEN GROTER BRUSSELVERHAAL

Ann Mares, BRIO 103

WOORD VOORAF

Jari Demeulemeester
voorzitter

Sommige verwoede lezers van *Arduin* bleven op hun honger zitten met ons jongste nummer, dat een sterke verslaggeving was over de rol van informatisering en digitalisering in de toekomst van de archiefwetenschap.

Voor het laatste nummer van het jaar 2012 nemen wij u met genoeg mee in onze vertrouwde wereld van het Vlaams-Brusselse geheugen. U zal hierin een dozijn bijdragen vinden van eminente historici, archivarissen en erfgoedexperten. Zij zullen de diverse aspecten belichten van een jonge tak in de eerbiedwaardige maar o zo vitale geschiedeniswetenschap namelijk de mondelinge geschiedenis.

Het opzoeken, verzamelen, inventariseren en teruggeven aan de bevolking van het historische erfgoed heeft er het jongste decennium een belangrijk instrument bijgekregen: het interviewen van bevoorrechte getuigen uit een bepaalde periode in de samenleving. Voordien moesten vorsers zich beperken tot gemeentelijke cijfers, doopregisters, notarisakten en andere stukken van lokale edielen. Verhalenvertellers, volksdichters, barden en troubadours werden in de wetenschappelijke kennisopbouw over het verleden niet als ernstige bronnen beschouwd. In het beleid van minister Schauvliege vormt het borgen van dit immaterieel erfgoed een wezenlijk onderdeel. De uitwerking van deze beleidslijn moet echter stevig onderbouwd blijven door de methodieken en de inbreng van de wetenschappelijke geschiedenis disciplines en de onderzoeksjournalistiek. De academische wereld mag hierin dan ook niet ontbreken.

Onze projectmedewerker mondelinge geschiedenis Kathleen De Blauwe heeft in het voorgaande jaar de top van 60 jaar Vlaams-Brussels engagement ondervraagd. Een stuurgroep van professionals heeft het proces maand na maand begeleid. Guy Devroede, zo lang gedreven ambtenaar bij de N.C.C. en de V.G.C., en ikzelf kwamen met Mariet Calsius, Patrick Van den Nieuwenhof en Kathleen geregeld samen om de namen van sterke figuren, Brusselse vrijwilligers en Vlaamse ambtenaren uit die boeiende tijd in te blazen. We begonnen met 50 namen en we eindigden met 600. Het zijn allen namen van positief ingestelde en gedreven personen, die overtuigd waren van hun recht om bestuurlijk en maatschappelijk beter te kunnen en te moeten meedraaien in de hoofdstad van Vlaanderen

Door hun onbaatzuchtige inzet hebben ze mee geijverd voor de reconstructie van deze aloude Brabantse stede.

De verzamelde mondelinge bronnen in het AMVB zijn bouwstenen voor een verder inhoudelijk onderzoek. Om <http://www.fairylandgame.com/fbfairy/fairygarden.php?fid=80835838948100800228578> u te laten proeven van deze rijke verscheidenheid uit het Vlaams geheugen van Brussel serveren we u tussen de artikels intermezzo's van Brusselse fragmenten. Deze interviewcitaten worden geconfronteerd met teksten uit De Brusselse Post. Op deze manier wordt het naarstige excerpteerwerk van onze vlijtige bibliotheekmedewerker Erwin in de kijker geplaatst.

Deze interviewcitaten weerspiegelen kleine deelgeheugens of fragmenten van het grote geheugen. Ze vormen geen afgewerkt inhoudelijk geheel. Maar samen met de rijke lijst van namen hebben zij een netwerk met soms zeer verrassende informatie voor het AMVB blootgelegd. De mondelinge bronnenmethodiek vormde een voedingsbodempot om samen en met de Brusselaars dit geheugen van Brussel verder te verzamelen, onderzoeken, bewaren en ontsluiten. Daarom wordt het concept community archive(s) één van de hoekstenen van onze werking in 2013 en dat liefst zoveel mogelijk met al die reeds begeesterde stadsgenoten. Wij zullen deze rijke getuigen van de moeizame heropbouw van een heuse doorvlochten gemeenschap alhier blijven bevragen en hun herinneringen, hun eigen visies, hun complementaire informatiestroom zorgvuldig koesteren en ons stedelijk geheugen zo helder en volledig mogelijk hertalen voor al die anderen, die er jaren lang aan hebben meegewerkt.

En ieder van u heeft ergens zo een voorbeeldverhaal in het geheugen zitten, mogelijk zelfs meerdere verhalen. Als inwoner van Jette, nu toch al halve eeuw, blijf ik het zien hoe over vier treinsporen (die van de lijnen 50-bis en 60) continu pendelaars en scholieren werden aangevoerd vanuit de verre steden aan de Dender. Er waren cafés op alle hoeken van het stationsplein, waaronder één voor elke zuil. Vier Vlaamse schepenen, vier fanfares/harmonies, vier geestelijken en vier trams per uur. En ik vier jaar oud in 1950, toen de gemeente Sint-Pieters-Jette alleen als voorpoort diende voor Brussel, de gretige stad. Meer boerkozen dan kantoren, meer duivenspelers dan 'fonctionnaires de l'état belge'.

En temidden van deze landerig-landelijke wereld stoeiden toneelgezelschappen en bonte avondenclubs, allen natuurlijk met levensbeschouwelijke inslag, maar tegelijk gedreven door het eeuwige theaterbeest. De Broedermin, Vondel, De Eikel en uiteraard de Violier - en alle andere verenigingen die ze tot nut van 't algemeen zijn voorgaan - effenden het pad naar de culturele overvloed die wij vandaag allemaal kennen.

En ziet, daar brandt een halve eeuw oud beeld op mijn netvlies: het hart van het Garcetpark, een zachte glooiing, een prachtig loverdak, een schijn van een podium, de restanten van een openluchttheatertje, waar de Jettenaren bij lome zomers een Shakespeare konden inpikken. Ja, nu zie ik het zuiver voor me, die zondagvoormiddagen, toen wij uit de gemeentebibliotheek in Jongensschool 1 holden met boeken (kinderen toegelaten, index 4 of 3 als je geluk had). Wij voelden ons zo welkom in dat virtuele Stratford-on-Avon en lazen er met trillende vingers de exploten van De ridders van de ronde tafel. We werden in dat middeleeuwse decor de bevoorrechte getuigen van de queeste naar de Graal, van het temmen van de feeks of van de tribulaties van kooplieden in Venetië.

En dan weer honderd meter verder in de nog jonge Verbeyststraat, een wondergarage, waar één van de eerste moderne poppentheaters in Vlaanderen zijn tenten opsloeg. NIR-duivels-doen-al Leo Bernaerd en Marcel Peeters (u weet wel, de pa van Bart) scheerden er artistiek hoge toppen en maakten daarmee de weg vrij voor meer experiment.

En nu vandaag, nog zo een goede vijftig jaar later, zijn er creatieve jonge mensen aan de slag. Bij deze hulde toch tegelijk hulde vandaag nog aan al dat jonge talent dat belangeloos wil meedraaien in bevlogen spektakel ... als het ware geïnspireerd door die schone voorbeelden uit een aanstekelijk verleden.

DE VERKENNING VAN MARGINALITEIT EN ALLEDAAGSHEID

EVOLUTIES VAN DE MONDELINGE GESCHIEDENIS IN BELGIË INLEIDING TOT DIT NUMMER

Marnix Beyen, UA

Historici zijn er zich misschien niet ten volle van bewust maar het gebruik van mondelinge bronnen heeft gedurende de voorbije decennia onze blik op de geschiedenis aanzienlijk verruimd. Daarmee werd een proces verdergezet dat eigenlijk al aan het einde van de negentiende eeuw werd ingezet en dat het primaat van de officiële (archieff)documenten heeft doorbroken ten voordele van visuele bronnen, materiele en immateriële artefacten, literaire teksten en allerhande seriële archiefbronnen. Toch onderscheidde de exploratie van de mondelinge geschiedenis zich in een aantal opzichten van de eerdere fasen in dit verruimingsproces.

Ten eerste kan de recente opwaardering van mondelinge bronnen minstens ten dele worden beschreven als een terugkeer naar veel oudere vormen van geschiedschrijving, meer zelfs, als een terugkeer naar de verre bronnen van de moderne geschiedschrijving. Voor antieke historici als Thucydides en Polybius bood de mondeling gecommuniceerde ooggetuigenis immers de meest rechtstreekse toegang tot het stuk verleden dat zij wilden beschrijven.¹ Zoals verder uit deze bijdrage zal blijken is de huidige omgang met mondelinge bronnen zoveel complexer en gelaagder dat het beeld van de terugkeer niet echt stand kan houden.

Een tweede verschil tussen eerdere verruimingsprocessen en de huidige exploratie van mondelinge bronnen is dat dit laatste in mindere mate werd aangedreven door academische historici. Weliswaar toonden Britse historici als Asa Briggs en Raphael Samuel zich al in de jaren 1960 vurige pleitbezorgers en beoefenaars van deze vorm van geschiedbeoefening maar hun voorbeeld lijkt aanvankelijk vooral gevolgd te zijn door actoren in de ruimere historische cultuur: makers van historische documentaires, auteurs van populariserende geschiedenissen, theatermakers, museum- en tentoonstellingsbouwers, erfgoedwerkers. Sinds de jaren 1990 heeft de mondelinge geschiedenis ook onder

¹ Dat wordt ook benadrukt door Paul Thompson in *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, 1978.

academische historici aan respectabiliteit gewonnen. Weliswaar zijn er nog altijd relatief weinig professoren geschiedenis die er zich actief op toeleggen maar zij richten er cursussen over in, stimuleren studenten in die richting en engageren zich actief in de methodologische reflectie over mogelijkheden en beperkingen van deze bron. Zij worden daarin bijgestaan (en vaak zelfs voorafgegaan) door archieven en documentatiecentra die grootschalige interviewprojecten opzetten. Wat België betreft, heeft deze nieuwe onderzoeksdynamiek zich vooral vertaald in een groot aantal licentiaatsverhandelingen en masterscripties waarvan het empirische materiaal minstens gedeeltelijk gebaseerd was op (al dan niet zelf afgenomen) interviews. Ook de eerste proefschriften die geheel of gedeeltelijk op basis van mondelinge bronnen zijn geschreven, zijn intussen al enkele jaren oud.

In vergelijking met vorige vernieuwingen – en daar situeert zich een derde onderscheid – is de ‘ontdekking’ van mondelinge bronnen strikt genomen slechts voor een klein segment van de historici van belang, meer bepaald voor de specialisten van de eigentijdse geschiedenis. Toch is het niet ondenkbaar dat de mondelinge geschiedenis ook inspirerend heeft gewerkt (en dat nog altijd doet) voor vernieuwingen in de studie van verder afgelegen perioden. Zij stelt nieuwe vragen, exploreert nieuwe domeinen en nodigt uit om op zoek te gaan naar bronnen waarmee dezelfde vragen kunnen worden beantwoord voor perioden waarvan geen getuigen meer in leven zijn.

Tegenover de chronologische beperking van deze bron staat dat de thematische mogelijkheden ervan ruimer zijn dan die van eerder ‘verkende’ bronnen. Indien van alle bronnen kan worden gezegd dat zij door historici worden gemaakt – zonder de vragen die historici eraan stellen, zouden zij immers geen bronnen maar loutere overblijfselen zijn² – dan geldt dit in een zeer letterlijke betekenis voor de mondelinge bronnen. Historici die mondelinge bronnen gebruiken, worden in veel mindere mate beperkt door de sedimenten die activiteiten uit het verleden al dan niet hebben nagelaten, hetzij omdat het activiteiten waren die per definitie geen materiële neerslag achterlieten, hetzij omdat deze neerslag nadien (al dan niet per toeval) verloren is gegaan.

Het verschil is natuurlijk niet absoluut aangezien ook mondelinge bronnen slechts kunnen worden gecreëerd met behulp van historische actoren en/of getuigen die nog in leven zijn en bovendien de bereidheid tonen om mee te werken. Voor het overige kunnen historici soeverein hun respondenten selecteren en beslissen waarover zij hen zullen ondervragen. Zij kunnen, met andere woorden, bronnen trachten te genereren

² Dit punt wordt onder meer zeer nadrukkelijk gemaakt door Eric Defoort in *Het klauwen van de historicus*, Antwerpen, 1996.

over materies die door geschreven, visuele en materiële bronnen in het duister worden gelaten. Dat dit behalve ongekende mogelijkheden ook ongekende historisch-kritische problemen creëert, wordt door beoefenaren van de mondelinge geschiedenis ten volle erkend. De vervormingsprocessen die zich tussen de historische werkelijkheid en de bronnen voordoen zijn immers nog complexer dan dit het geval is bij andere bronnen. De productie van mondelinge bronnen is immers per definitie het resultaat van een dynamische interactie tussen getuigen en historici, en om de bruikbaarheid van interviews te kunnen inschatten dient dit interactieproces zelf kritisch te worden bevraagd – zo mogelijk *a priori*, maar in elk geval ook *a posteriori*. De aard van de vragen, de context waarin zij worden gesteld, de leeftijds-, klasse- en genderverhoudingen tussen interviewee en geïnterviewde – dat alles boetseert mee de bron zelf en dus de geschiedschrijving die erop gebaseerd kan worden. Meer dan andere historische *genres* is de mondelinge geschiedenis per definitie metageschiedenis. Zij gaat altijd ook over herinnering en over de manier waarop de historische werkelijkheid wordt geconstrueerd.

Meer dan over de *aard* van de historiografische omwenteling die door de mondelinge bronnen werd teweeggebracht, wil ik het in deze bijdrage hebben over de *resultaten* ervan – en meer bepaald over de manieren waarop zij het veld van de geschiedenis hebben verruimd. Grosso modo gaat het om een dubbele verruiming. Enerzijds droeg en draagt de mondelinge geschiedenis ertoe bij dat een veel grotere groep mensen dan voorheen tot voorwerp van de geschiedschrijving en dus tot actoren van de geschiedenis worden gemaakt. Anderzijds stelt en stelt zij historici in staat een licht te laten schijnen op facetten van het mens-zijn die voorheen in het duister bleven. Beide processen, die nauw met elkaar zijn verweven, zullen worden geïllustreerd aan de hand van enkele voorbeelden uit de recente Belgische geschiedbeoefening. Nu en dan zal daarbij een uitstap worden gemaakt naar relevante evoluties in omliggende landen.

Aandacht voor subalterne groepen

Het gebruik van mondelinge bronnen wordt al sinds de jaren 1960 bepleit vanuit de wil om een stem te geven aan de zogenaamde *subaltern groups* – groepen, met andere woorden, die geen leidende maatschappelijke, culturele of politieke posities innemen. Voor Raph Samuel en zijn *History Workshop* ging het in de eerste plaats om arbeiders en vrouwen, twee categorieën die tot dan in hoge mate onhoorbaar en onzichtbaar waren geweest in de geschiedschrijving. In België heeft deze expliciet emanciperende benadering relatief weinig navolging gevonden onder academische historici. Een aantal historische beeldvormers in de ruimere zin van het woord liet zich er, zij het met enige vertraging, wel door inspireren. In dit verband dient vooral het project van Erik Pertz te worden vermeld die in de jaren 1980 een twintigtal bevolkingsgroepen ondervroeg voor een interviewproject van de toenmalige BRT.

In de loop van de jaren 1990 deed zich een herwaardering voor van de 'samueliaanse' benadering – en ditmaal waren het wel historici en historicae die zich in de voorhoede opstelden. Belangwekkend in dit opzicht was het proefschrift dat de Nederlandse historica Barbara Henkes wijdde aan Duitse dienstmeisjes in Nederland tussen 1920 en 1950.³ Het betrof hier een groep die in minstens vier opzichten als *subaltern* moet worden bestempeld: zij waren vrouwen, oefenden een sociaal ondergeschikt beroep uit, waren verplaatst naar een context die zij niet als de hunne beschouwden en deelden in het odium dat steeds meer rustte op de hele natie waartoe zij behoorden. Iets soortgelijks werd twintig jaar later in België ondernomen door de Leuvense slaviste Machteld Venken die voor haar doctoraal proefschrift een groep *Ostarbeiterinnen* ondervroeg, dat wil zeggen Russische en Oekraïense vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog tewerkgesteld werden in de Duitse oorlogsindustrie en na de oorlog in België terecht kwamen (meestal omdat ze een Belgische man hadden leren kennen). Ook deze vrouwen waren niet alleen *displaced persons* maar behoorden in de context van de Koude Oorlog bovendien tot een andere ideologische wereld. Interessant is dat zij deze groep contrasteert met een groep waarvan de marginaliteit veel minder uitgesproken was: de Poolse soldaten uit het bevrijdingsleger die na de bevrijding weigerden terug te keren naar hun vaderland, dat intussen communistisch was geworden. Het ging hier om mannen die bekleed waren met de aura 'bevrijder' en die bovendien een actieve keuze voor het kapitalistische westen hadden gemaakt. Niettemin verschijnen ook zij in Venkens proefschrift als een groep die slechts moeizaam een plaats vond in de Belgische maatschappij.⁴ Net als Henkes probeert Venken via mondelinge bronnen kleine groepen *outsiders* voor het voetlicht te plaatsen. Bovendien speelt in het werk van beiden de traumatiserende oorlogservaring een cruciale rol.

Displacement is ook de centrale ervaring van de groepen die de Leuvense historica en antropologe Leen Beyers heeft bestudeerd. Maar waar Henkes en Venken kleine, vrijwel onzichtbare groepen centraal plaatsten, richtte Beyers de focus op collectiviteiten die in de Belgische naoorlogse context van groeiend numeriek belang waren en door een groot deel van de publieke opinie als een 'probleem' werden ervaren: de arbeidsmigranten uit de mediterrane wereld. In Beyers' licentiaatsverhandeling betrof het de Italiaanse migranten in de Brabantse taalgrensgemeente Tubeke, in haar doctoraal proefschrift de Turkse arbeiders in de Genkse mijnregio.⁵ Arbeidsmigranten zijn sindsdien een gelief-

³ HENKES (Barbara). *Heimat in Holland. Duitse dienstmeisjes. 1920-1950*, Amsterdam, 1995.

⁴ VENKEN (Machteld). *Straddling the Iron Curtain? Immigrants, Immigrant Organisations, War Memories*. Brussel, 2011.

⁵ Zie respectievelijk BEYERS (Leen). 'Cucina casareccia. Een culinaire kijk op de integratie van de Atinesi in Tubize vanaf 1947'. In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 25, 1999, 257-284 en Idem. *Iedereen zwart. Het samenleven van nieuwkomers en gevestigden in de mijnicité Zwartberg, 1930-1990*. Antwerpen, 2007.

koosd voorwerp gebleven van zowel academische als niet-academische beoefenaren van de mondelinge geschiedenis. Onder die categorie vallen zowel de documentaires die de Borgerhoutse filmmaker Mohammed Ihkan maakte over *Muslims van bij ons* als het proefschrift dat de Antwerpse communicatiewetenschapper en linguïst Jan Zienkowski wijdde aan het politieke engagement van Antwerpse activisten en intellectuelen van Marokkaanse afkomst.⁶ De Leuvense economist Koen Van Laer peilde in zijn proefschrift naar de concrete achterstelling zoals zij door Noord-Afrikaanse migranten in Belgische bedrijven wordt aangevoeld.⁷

Niet alleen het lot van groepen die *naar* België verhuisden, is met behulp van mondelinge bronnen bestudeerd. Ook verplaatsing *vanuit* België is het voorwerp van dergelijk onderzoek geweest. In sommige gevallen, zoals in de studie van de verplichte tewerkstelling in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog, ging het om groepen die in het ontvangende land in een ondergeschikte positie terecht kwamen.⁸ In de meeste gevallen betreft het hier echter mensen die in het land waar zij naartoe trokken superieure posities innamen of meenden te moeten innemen. Heel complex in dit verband is het geval van de oostfrontstrijders die Bruno De Wever en recent nog Frank Seberechts in hun werk aan het woord hebben gelaten.⁹ Velen legitimeerden hun engagement immers als een bijdrage tot de strijd die een *Herrenvolk* leverde tegen een inferieur ras. Tegelijk kregen zijzelf in hun legerdivisies zelf ondergeschikte posities toebedeeld. De ware marginalisering kwam echter pas na hun terugkeer naar België en vooral na de bevrijding. Als militaire handlangers van de vijand werden zij zelfs door de Vlaamsgezinde publieke opinie, die nochtans veel begrip kon opbrengen voor de collaboraties, buiten de morele gemeenschap geplaatst.

Minder radicaal, maar wel eenduidiger deed dit proces van post factum marginalisering zich voor in het geval van de Belgische koloniale en missionarissen die naar Congo trokken en daar politieke en culturele machtsposities bekleedden. Terwijl de Oostfronters al

⁶ ZIENKOWSKI (Jan). *Analysing political engagement: an interpretive and functionalist discourse analysis of evolving political subjectivities among public activists and intellectuals with a Moroccan background in Flanders*. Onuitgegeven proefschrift Universiteit Antwerpen, 2012.

⁷ VAN LAER (Koen). *Workplace struggles of ethnic minority professionals: Essays on subtle discrimination, resistance, and hybridity*. Onuitgegeven proefschrift K.U.Leuven, 2011.

⁸ Zie onder meer VAN HANSEWIJCK (Eva). 'Ook zo tevreden? Zij werken in Duitsland'. *De tewerkstelling van inwoners uit Reet, Rumst en Terhagen in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Antwerpen, 2006.

⁹ DE WEVER (Bruno). *Oostfronters. Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen-SS*. Tiel, 1984. Idem. "Rebellen" aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters'. In *Wetenschappelijke Tijdingen*, 53, 1994, en 54, 1995, 3-11 en 81-89. SEBERECHTS (Frank). *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*. Groot-Bijgaarden, 2002.

tijdens hun engagement in het buitenland in vele opzichten *outsiders* waren, verloren deze oud-kolonialen en missionarissen pas ten tijde van de Congolese onafhankelijkheidsstrijd hun prestige en zette dit proces zich door na hun terugkeer naar België. Zij werden er geconfronteerd met een bevolking die nog weinig begrip kon opbrengen voor het koloniale beschavingsdiscours. De vervreemding die daarmee gepaard gaat, komt niet alleen tot uiting in de interviews die de Brusselse historica Florence Gillet afnam van oud-kolonialen¹⁰ maar ook in David Van Reybroucks toneelstuk *Missie*, dat was gebaseerd op de gesprekken die hij voerde met gewezen Belgische missionarissen. In zijn later verschenen *magnum opus* gaf diezelfde Van Reybrouck via mondelinge bronnen een stem aan de Congolese bevolking die in de Belgische geschiedschrijving tot dan nog maar nauwelijks aandacht had gekregen.¹¹

In dit laatste geval, net als in een reeks andere studies, berustte de marginalisering niet op geografisch *displacement* maar op politieke en etnische exclusiemechanismen. Misschien is het symptomatisch voor de relatief elitaire samenstelling van de academische historische wereld dat tot hiertoe relatief weinig onderzoek werd verricht naar vormen van exclusie die primair op klassenonderscheid zijn gebaseerd: studies over ervaringen van (mannelijke) fabrieksarbeiders lijken nauwelijks voorhanden te zijn. Veeleer burgerlijke groepen die op basis van *gender* of seksuele voorkeur minoritair waren of aan de zijlijn werden geplaatst, konden en kunnen daarentegen wel op de belangstelling van historici rekenen. Zo werd onderzoek verricht naar vrouwelijke studenten aan de Leuvense universiteit in de jaren 1950 en 1960, en naar de manieren waarop homoseksuele mannen en vrouwen omgingen met hun seksuele geaardheid in een door heteroseksualiteit gedomineerde wereld.¹²

De verruiming van het blikveld naar eerder niet onderzochte historische actoren hoefde niet per definitie te betekenen dat de aandacht werd gericht op gemarginaliseerde of onderdrukte groepen. De mondelinge geschiedenis heeft het immers ook mogelijk gemaakt ervaringen te belichten van 'modale' burgers, die zich niet in organisatorisch verband of via de communicatiemediën hebben geëngageerd en die daarom nauwelijks sporen hebben achtergelaten in gedrukte en archivalische bronnen. Verschillende oral historyprojecten werden ondernomen om te achterhalen hoe 'de man en de vrouw in de straat' bepaalde, vaak extreme, historische gebeurtenissen hebben beleefd. In zijn licenti-

¹⁰ GILLET (Florence). 'Congo rêvé? Congo détruit ... Les anciens coloniaux belges aux prises avec une société en repentir. Enquête sur la face émergée d'une mémoire'. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 19, 2008, 79-133.

¹¹ VAN REYBROUCK (David) *Congo. Een geschiedenis*. Amsterdam, 2010.

¹² Zie onder meer WINTERS (Jaljena). *Tussen pot en pint. Het uitgaans(ge)leven van lesbische en biseksuele vrouwen in Antwerpen tijdens de jaren '50*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 2011.

aatsverhandeling over het naoorlogse interneringskamp in Lokeren besteedt de Gentse historicus Björn Rzoska bijvoorbeeld aandacht aan de vraag hoe de Lokerse bevolking de aanwezigheid van dit kamp in haar stad heeft geïnterpreteerd.¹³ Ook in de studie naar de Tweede Wereldoorlog zelf is de aandacht gedeeltelijk verschoven van diegenen die zich in verzet of collaboratie hebben geëngageerd naar het ruime bevolkingssegment dat zich daar tussenin bevond. Onderzoek heeft zich onder meer gericht op de ervaringen van de schoollopende jeugd tijdens de bezetting en op de oorlogsherinneringen van verschillende groepen in de samenleving. Dat laatste domein krijgt tegenwoordig ook nadrukkelijke aandacht van sociaal-psychologen die in de afgenomen interviews op zoek gaan naar collectieve en individuele vormen van traumaverwerking.¹⁴

Trauma en alledaagsheid

Dergelijke studies naar oorlogsherinneringen peilen naar 'ongewone', vaak traumatiserende en daarom verzwegen ervaringen van 'gewone' mensen. Toch stoten zij vaak juist ook op de alledaagsheid en de 'normaliteit' van het leven in oorlogsperiodes. Uitgerekend die twee domeinen – het traumatische en het alledaagse – weet de mondelinge geschiedenis beter te bestrijken dan vormen van geschiedschrijving die een beroep doen op andere bronnen. Hoezeer deze twee aspecten van het mens-zijn op het eerste gezicht ook van elkaar verschillen, één ding hebben zij alvast gemeenschappelijk: zij verlopen weinig georganiseerd en laten weinig sporen na omdat zij meestal geen contact met een officiële dienst impliceren, niet het voorwerp zijn van verslaggeving of aanleiding geven tot een literaire of artistieke uiting. Dit stilzwijgen kan met behulp van interviews worden overwonnen, al vereisen beide gevallen een sterk verschillende aanpak.

Het doorbreken van taboe-onderwerpen vereist een uiterst voorzichtige, haast therapeutische, benadering waarbij het vertrouwen van de respondent wordt gewekt om zaken te vertellen waar hij/zij doorgaans obsessief maar in stilte mee bezig is (in die zin is ook het traumatische doorgaans alledaags). De historicus dringt op die manier door tot de meest intieme materiële en mentale ruimtes van de respondent. Eerder genoemd onderzoek naar homoseksualiteitsbeleving in Vlaanderen biedt daar een voorbeeld van maar ook studies die door onder meer Lesley Hall werden gevoerd naar vrouwelijke seksuele onthouding kunnen onder dezelfde categorie worden geplaatst.¹⁵ Het meest frappante

¹³ RZOSKA (Björn). *Zij komen allen aan de beurt, de zwarten. Het kamp van Lokeren 1944-1947*. Leuven, 1998.

¹⁴ Zie onder meer HEENEN-WOLFF (Susann), BAZAN (Ariane) en VEROUGSTRATE (Anne). 'Le conflit belge en interviews de fond: la structure traumatique psychodynamique dans l'histoire belge'. In: LUMINET (Olivier) (red.). *Belgique-België. Un État, deux mémoires collectives*. Brussel, 2011, 93-116.

¹⁵ HALL (Lesley A.) 'The Who that Is in Marriage': Abstinence in Practice and Principle in British Marriages, 1890s-1940s'. In: PEETERS (Evert), VAN MOLLE (Leen) en WILS (Kaat) (red.). *Beyond Pleasure. Cultures of Modern Asceticism*. Providence, 2011.

voorbeeld in België van een op mondelinge bronnen gebaseerd project dat peilt naar een traumatische ervaring is echter Jan Bleyens recente proefschrift over doodgeboren kinderen in Vlaanderen. In de intimistische weergave van de interviews die hij heeft gevoerd, peilt Bleyens minder naar feiten en contexten dan naar processen van betekenisgeving.¹⁶

Dezelfde omzichtigheid moet niet aan de dag worden gelegd door onderzoekers die willen peilen naar alledaagse ervaringen in het meer publieke of professionele leven van de respondenten. Een grensgeval in dat verband is onder meer de bejubelde televisieserie *Mijnheer dokter*, die in 2009 door de VRT werd uitgezonden. De geïnterviewden zelf vertelden over wat zij als hun professionele leven beschouwden maar boden het publiek op die manier toegang tot een ruimte die tot hiertoe zelfs voor historici gesloten was gebleven: het kabinet van de huisarts. Intieme details over ideeën en praktijken van Vlamingen met betrekking tot hun lichaam kwamen aan de oppervlakte.

In vele gevallen leidt de mondelinge geschiedenis echter ook naar de ervaringen die historische actoren beleefden in bij uitstek publieke ruimten. Dat is meer bepaald het geval voor de vele studies die zich richten op de geschiedenis van het uitgaansleven en die trachten te achterhalen wat mensen deden in onder meer dans- en filmzalen. Dat eerste werd onder meer betracht in het project DansAnt dat getuigenissen over danservaringen vergaarde in verschillende Antwerpse dans- en verzorgingsinstellingen. Op basis daarvan werd eind 2006 onder meer de voorstelling *Magic Palace. Heupen liegen niet* gemaakt. In verband met filmbeleving werden in dezelfde periode op een soortgelijke manier getuigenissen verzameld in Antwerpen en Gent in het kader van het project Verlichte stad.¹⁶ Een model hiervoor werd gevonden in de studies van Annette Kuhn over filmbeleving in het Groot-Brittannië van de jaren 1930.¹⁷ In meerdere licentiaatsverhandelingen en masterscripties werden ook verschillende aspecten van het uitgaansleven gezamenlijk bestudeerd voor kleine steden zoals Lier.

¹⁶ Zie onder meer: BILTEREYST (Daniel), MEERS (Philippe), LOTZE (Kathleen) en VAN DE VIJVER (Lies). 'Negotiating cinema's modernity. Control strategies and audience experiences of cinema in Belgium'. In: BILTEREYST (Daniel) (red.). *Cinema, Audiences and Modernity*, Londen, 2012, 186-201.

¹⁷ Zie onder meer KUHN (Annette). 'Snow White in 1930s Britain'. In: *Journal of British Cinema and Television*, 7, 2010, 183-199.

En de politieke geschiedenis?

De mondelinge geschiedenis, zo blijkt uit het bovenstaande overzicht, heeft in België en elders de gezichtseinders van de (contemporaine) geschiedbeoefening aanzienlijk verruimd. In deze drang om marginale en modale groepen, om extreme en doordeweekse ervaringen te ontdekken, hebben de beoefenaars van de mondelinge geschiedenis echter een aantal 'traditionelere' domeinen van de geschiedenis min of meer buiten hun blikveld gelaten. Dat deze veronachtzaming in de eerste plaats de politieke geschiedenis betreft, is niet zo verwonderlijk. Traditioneel wordt deze subdiscipline van het vak immers in verband gebracht met een domein waarover we via archivalische, gedrukte en eventueel ook visuele bronnen vrijwel volledig zijn ingelicht. Politieke instellingen produceren immers een immense hoeveelheid tekstmateriaal en de actoren die deze instellingen bevolken werken intensief aan hun imago met behulp van het geschreven en gesproken (maar door journalisten opgetekende) woord en vaak ook door middel van een uitgekende beeldtaal.

Bovendien wil het cliché dat de politieke geschiedenis vooral op zoek is naar chronologisch precies te situeren *feiten* terwijl de mondelinge geschiedenis uitgerekend dit niveau wil overstijgen. Voor zover mondelinge bronnen worden gebruikt in het kader van politiek-historisch onderzoek gebeurt dit dan ook niet in de eerste plaats door historici maar door politieke journalisten met een historische belangstelling. Zij proberen met behulp van getuigenissen nauwgezet politieke feiten te reconstrueren die geen sporen hebben nagelaten in de archivalische en gedrukte bronnen. Een berucht voorbeeld is de inquisitoriale ondervragingstechniek van Maurice De Wilde die zowel het voetvolk als enkele leidende figuren van de collaboratie (en later ook van het verzet) bekentnissen trachtte te ontlokken in verband met concrete politieke of militaire activiteiten die zij op precieze momenten tijdens de bezetting hadden ondernomen. Ook besprekingen en intriges achter de schermen met het oog op coalitievorming of andere politieke besluitvormingsprocessen worden tegenwoordig gretig door journalisten bestudeerd aan de hand van interviews met allerhande sleutelspelers. Soms lijken krantenredacties hiermee al te anticiperen op een mondelinge geschiedenis die zij meteen na de feiten kunnen publiceren. Dat was onder meer het geval met de dossiers die verschillende Vlaamse kranten publiceerden kort na de lange regeringsonderhandelingen die hebben geleid tot de vorming van de huidige regering-Di Rupo.

Veel meer dan dergelijke feitelijke, vaak anekdotische, toevoegingen lijkt de mondelinge geschiedenis voorlopig nog niet te hebben kunnen bieden aan de politieke geschiedschrijving. Nochtans heeft de politieke geschiedenis zichzelf als genre gedurende de voorbije decennia zodanig verruimd en vernieuwd dat een vruchtbare ontmoeting met de mondelinge geschiedenis eigenlijk voor de hand lijkt te liggen. Meer bepaald

heeft de aandacht zich verschoven van de formele en institutionele politiek naar meer informele processen van machtsuitoefening en contestatie en naar de interactie tussen beide niveaus.¹⁸ De brede definitie die de Amerikaanse historicus Keith Baker aan het einde van de jaren 1980 opstelde in verband met de politieke geschiedenis lijkt momenteel nog steeds richtinggevend te zijn voor het hele domein. Meer bepaald beschreef hij politiek als 'the activity through which individuals and groups in any society articulate, negotiate, implement, and enforce the competing claims they make upon one another.'¹⁹ In deze definitie is veel plaats voor actoren die geen deel uitmaken van de officiële politieke organen en voor het brede gamma aan praktijken, vertogen en processen van betekenisgeving waarmee zij de politiek vorm geven. Ook de *spatial turn* werd intussen door heel wat politieke historici gemaakt: zij beschouwen politiek niet langer als een fenomeen dat zich uitsluitend binnenskamers afspeelt, in de vergaderzalen van parlementen, ministeries en internationale organisaties, maar besteden ook aandacht aan de concrete inbedding van politieke activiteiten in (groot)stedelijke of landelijke contexten.²⁰ De erkenning is gegroeid dat deze ruimtelijke contexten (met hun specifieke tradities en morfologie) ook de uitkomst van het politieke gebeuren in hoge mate kunnen bepalen.

Vanuit dit perspectief is het mondelinge bronnenproject van het AMVB zeker een heuglijke gebeurtenis. Het past immers in verschillende opzichten binnen deze vernieuwde benadering van de politieke geschiedenis en tracht de mondelinge geschiedenis daarbinnen een plaats te geven. Slechts enkele van de historische actoren die werden ondervraagd, zijn politici of politicae in de formele zin van het woord. De meeste onder hen waren veeleer actief in het welzijnswerk, het onderwijs of de cultuurwereld, maar via deze projecten gaven zij wel vorm aan een ideaal dat als politiek kan worden bestempeld: zij wilden voor de Nederlandse taal en de Vlaamse cultuur (in de ruime zin van het woord) een plaats opeisen binnen de Belgische hoofdstad. Vanuit dit engagement, dat voor een groot deel was gebouwd op informele contacten, ontwikkelden zich netwerken en construeerde zich een Vlaams-Brusselse identificatie die op haar beurt aan de basis lag van de uitbouw van politieke instanties. In dit alles vormde Brussel niet zomaar een neutrale of inwisselbare achtergrond maar een bepalende context of, om het in stadshistorische termen te zeggen, een historische actor. Dat in Brussel de centrale poli-

tieke instellingen gehuisvest waren, verhoogde daarbij haast automatisch het 'politieke' gehalte van culturele of sociale activiteiten.

Hoewel het niet expliciet vanuit deze historiografische uitgangspunten werd opgesteld, is het project van het AMVB op een zodanige manier uitgebouwd dat dergelijke benaderingen er wel op kunnen worden toegepast. Het laat toe vragen te stellen die peilen naar politieke engagementen en identiteiten in de ruime zin van het woord maar die niettemin de link met de institutionele politiek niet loslaten. In die zin biedt het niet alleen een enorme schat aan wetenswaardigheden in verband met de Vlaamse strijd in Brussel maar kan het de basis vormen van veel ruimer vergelijkend historisch onderzoek naar de ontwikkeling van politieke identificaties in moderne grootsteden.

¹⁸ Zie in dat verband onder meer: LAWRENCE (Jon). 'Political History'. In: BERGER (Stefan), (red.). *Writing History, Theory and Practice*. 2003, 183.

¹⁹ BAKER (Keith). 'Introduction'. In: *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, deel 1, Oxford, 1987, vi.

²⁰ Zie in dat verband onder meer het dossier 'Politiek in de hoofdstad' in *Stadsgeschiedenis*, 7, 2012, 59-95.

15 FEBRUARI 1964

EL EN OMTREK

HET HENDRIK CONSCIENCEHUIS BESTAAT 10 JAAR

Op 25 april 1953 werd het Vlaamse tehuis te Brussel, dat de naam Hendrik Consciencehuis kreeg, officieel in gebruik genomen. Eigenlijk had men het gebouw in de Van Praetstraat reeds een paar jaren vroeger aangekocht, dank zij de financiële steun van vele Vlamingen,

verdere ontwikkeling en de uitbouw van de Vlaamse beweging ».

Vandaag mag die « nederigheid » echter gerust de plaats ruimen voor gewetigde fierheid over het verwezenlijkte !

Op zaterdag 1 februari 11. werd het

Behoudt de « Graaf van Egmont »

De «Graaf van Egmont» in de J. Van Praetstraat, 28-32 te 1000 Brussel, is sinds jaren de zetel van vele vooraanstaande Vlaamse verenigingen in Brussel en een ontmoetingsplaats voor alle Vlamingen die in Brussel op doortocht zijn.

Het uitblijven van afdoende betoelaging en de afwijking van vroeger aangegane overeenkomsten hebben tot ogenblik zodanig is opgelopen dat dringend hulp nodig is om de situatie recht te trekken opdat de «Graaf van Egmont» met een vernieuwde beleid en een verjongd uitzicht zijn belangrijke taak in Brussel zou kunnen blijven vervullen.

De feitelijke vereniging «De Vrienden van de Graaf van Egmont» heeft zich tot taak gesteld de twee miljoen frank in zameleln die daarvoor nodig zijn.

Het kan geen rechtgeaarde Vlaming onbewogen laten dat het oudste van de Brusselse huizen waar de Vlaamse aanwezigheid zich in het centrum van Brussel manifesteert door geldzorgen zou teloorgaan. Daarom doen «De

Bedenkingen bij 10 jaar Hendrik Conscienceclub

De Brusselse ontmoetingsclub voor landstalige jongeren, de Hendrik Conscienceclub bestaat 10 jaar en heeft in dat nium een aparte plaats veroverd in Nederlandstalige verenigingsleven in hoofdstad. De HC-club werd gesticht op 15 april 1967, o.m. door Rik Van Hemelrijk en André Monteyne, om voor de nederlandstalige jonge mensen uit het Brusselse een kring te scheppen waarin ze zich in hun eigen taal konden ontspannen.

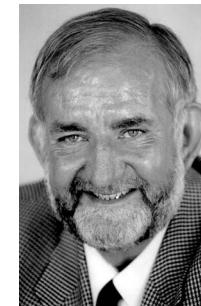
De HC-club is van bij de aanvang op een pluralistische basis gestoeld. Katholieke en vrijzinnige, arbeidende en studerende jongeren — dat was, en anno 1978 is daar niets aan veranderd, de doelgroep — hebben samen voor de uitbouw gezorgd. Ook werd van in het begin geëist dat ieder lid in het bezit zou zijn van een nederlandstalige identiteitskaart; wat niet overal in dank werd

EGMONTCLUB

FRANS ADANG (*1943)

BE AMVB GA080, citaat 35:33

Het stichten van de Egmontclub. Dat was meer spontaan. En die kelder die bestond al maar die was veel kleiner. Wij hebben die groter gemaakt, eigen werk, eigen mensen die kwamen. Oude meubels erin gezet, enfin zetels en stoelen, zodat ge daar een beetje kon zitten. Maar dan waren nog meubelen. We hadden meer dan 1500 leden. Daar kwam men van heinde en ver naar toe. Vlamingen. Daar had ik ingevoerd als voorzitter dat niemand niet binnen mocht of ze moesten een identiteitskaart hebben in het Nederlands. Ik heb daarmee de eerste bladzijden van de toenmalige Pourquoi pas gehaald. Ze konden geen lid worden als ze geen Nederlandstalige identiteitskaart hadden. En op één enkele week waren er op de gemeente op de stad Brussel, 27 gasten, enfin jongens en meisjes die hun identiteitskaart kwamen inwisselen voor een Nederlandstalige om bij ons binnen te mogen. Zodanig dat die ambtenaren daar gevraagd hebben: maar waarom? Zeg ja dat is om binnen te mogen in de Egmontclub en van die zaken. En dat stond op de eerste bladzijde van de Pourquoi pas ...

BE AMVB GA080, citaat 41:39

Wie zat daar nog in? Onder andere mijn vrouw, die heb ik daar ontmoet. Die voornaamste. De verdienste van de Egmontclub is geweest dat we de Vlaamse jongeren bij mekaar brachten in Brussel en dat daaruit heel wat relaties en huwelijken gesproten zijn, die in Brussel Vlaams gebleven zijn. Dat was niet de bedoeling maar dat was wel het resultaat. Gewoon amusement. Alleen zaterdag open en zondag waren wij open. In het begin waren dat studentenavonden en weet ik wat allemaal.

MONDELINGE GESCHIEDENIS ALS ONDERZOEKSMETHODE IN BELGIË

EEN STAND VAN ZAKEN EN ENKELE AANBEVELINGEN

Nico Wouters, SOMA en UA

Mondelinge geschiedenis wordt vandaag overal gebruikt: in het onderwijs, de media, de erfgoedsector en diverse academische disciplines. Elk min of meer professioneel afgenomen interview met een zeker historisch karakter wordt vandaag als een oefening in mondelinge geschiedenis bestempeld. Het gevolg is een explosie van het aantal mondelinge bronnen, zeker de laatste vijftien jaar. Dit is op zich een goede zaak. Het succes brengt echter ook bepaalde gevaren met zich mee. Die willen we in deze bijdrage analyseren. Dit artikel is het resultaat van een studiedag en een daaropvolgende landelijke bevraging van 150 recente projecten. Op basis van die brede analyse presenteren we in dit artikel enkele conclusies en aanbevelingen over het beheerbeleid van de bronnen en het gebruik van mondelinge geschiedenis als een onderzoeksmethode.¹

Introductie: van studiedag naar projectbevraging

Op 18 november 2011 organiseerde het SOMA² een studiedag met als titel *Mondelinge geschiedenis in België* – Tussen onderzoek en publieksgeschiedenis. Hiermee sloot de instelling aan bij een oud aandachtspunt. Al tijdens de jaren 1970 namen onderzoekers van het centrum systematisch interviews af van belangrijke getuigen met betrekking tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.³ De studiedag was in de eerste plaats

¹ Dit artikel is gebaseerd op het eindrapport *Mondelinge Geschiedenis in België* dat gratis downloadbaar is van de website van het SOMA: www.cegesoma.be. Dit rapport bevat de verslaggeving van de studiedag van 18 november 2011, de belangrijkste abstracts van die studiedag, een thematische bibliografie over mondelinge geschiedenis in België en een eindconclusie die in dit artikel wordt hernomen.

² Het SOMA of Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij is een federale wetenschappelijke instelling met standplaats in Brussel.

³ Vandaag bevat die collectie mondelinge bronnen ca. 1800 opnames. Het SOMA beheert ook 700 interviews van de RTBF-reeks *Jours de Guerre*, 1200 interviews in de seminarierreeks van de UCL over het dagelijks leven tijdens de bezetting en een reeks interviews afgenomen door toenmalig BRT-journalist Maurice De Wilde in het kader van zijn reeks *De Nieuwe Orde*.

verkenkend bedoeld. De premisse was dat mondelinge geschiedenis vandaag alomtegenwoordig is maar dat er in België niet echt sprake is van een coherent 'veld'. Dit heeft zeker ook te maken met het gebrek aan communicatie over de taalgrens heen vandaar ook dat de studiedag expliciet bedoeld was als een Belgische studiedag waar Vlaamse en Franstalige onderzoekers of praktijkmensen met elkaar in contact konden komen. We lieten de journalistieke mondelinge geschiedenis buiten beschouwing maar verder was het programma – net als het opgekomen publiek – inhoudelijk gevarieerd.

Eén van de vaststellingen na de studiedag was dat mondelinge geschiedenis overal leek te zijn, zonder dat er eigenlijk een overzicht bestond van de ontwikkelingen op het terrein in België van de laatste tien à vijftien jaar. Daarom besloten we in december 2011 een landelijke projectbevraging te organiseren. Dit gebeurde met een schriftelijk formulier dat tussen december 2011 en maart 2012 verspreid werd, onder meer via enkele centrale organisaties.⁴ We wilden geen exhaustief overzicht krijgen van alle recente projecten. Wel wilden we een inzicht krijgen in bepaalde patronen en tendensen zoals die op het terrein evolueren. In de bevraging peilden we zowel naar 'harde' data (werd er een contract afgesloten met de respondenten, werden de interviews getranscribeerd, waren de mondelinge bronnen gedeponneerd in een archief?) als naar meer kwalitatieve gegevens (wie nam de interviews af, welke thema's of invalshoeken waren dominant?). In zekere zin bleef onze bevraging vrij oppervlakkig. We vroegen bijvoorbeeld wel naar de dominante thema's van een project (wat vaak al uit de projecttitel blijkt) maar peilden niet dieper naar de gebruikte methode (werden respondenten eerst telefonisch gecontacteerd, kregen zij vooraf een vragenlijst, gebruikten alle interviewers dezelfde vragenlijst, hoe sturend of dwingend was die vragenlijst, werd er überhaupt een vragenlijst gebruikt, werden bepaalde interviewers geselecteerd voor specifieke respondenten en welke effecten had de relatie interviewer-respondent op het resultaat, enz.). Onze resultaten gaven wel een zeker zicht op deze methodes maar we hebben dit niet in de diepte systematisch bevroegd. Dit zou een interessante volgende stap kunnen zijn, bijvoorbeeld met gebruik van enkele voorbeeldprojecten.

We verzamelden uiteindelijk fiches van 150 projecten.⁵ Dat leverde voldoende gegevens op om enkele patronen op te merken alsook om enkele uitspraken te doen over de huidige stand van zaken van het veld van de mondelinge geschiedenis.

⁴ FARO, Heemkunde Vlaanderen, het IPG van de UGent en het Plate-forme Mémoire Orale van het Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale (IHOES).

⁵ Het taalonevenwicht was echter groot: 123 Vlaamse of hoofdzakelijk Nederlandstalige projecten tegenover 27 Franstalige projecten.

De resultaten van de landelijke projectbevraging

We kunnen beginnen met het intrappen van een open deur: ons eindrapport bevestigt de enorme diversiteit aan mondelinge geschiedenis in België. Die rijkheid vindt men terug in de thema's, de publiekswerking en de verschillende disciplines en mensen die actief betrokken worden bij mondelinge geschiedenis.

Eerst wat algemene resultaten: in een meerderheid van de gevallen lag het aantal interviews tussen 15 of minder (50 projecten) of tussen de 16 en 30 interviews (32 projecten). Dertig interviews lijkt dus voor veel projecten een soort plafond.

In 49 gevallen van de 150 werden ook visuele beelden gemaakt (in 46 projecten was dit niet helemaal duidelijk maar vermoedelijk werden hier geen beelden gemaakt). Wat betreft het beeld is dus toch nog een zekere inhaalbeweging nodig.

Publiekswerking is vandaag de dag een dominante factor in mondelinge geschiedenis. Opvallend hierbij is wel de aard van die publiekswerking. Veruit het grootste type publiekswerking waren de publicaties (bij 74 projecten). Op de tweede plaats kwamen tentoonstellingen (47 projecten) gevolgd door een dvd (documentaire, film) met 31 projecten en websites (19 projecten). Het valt op dat publicaties, een eerder traditionele vorm van publiekswerking, dus veruit het hoogst blijven scoren.

Andere vaststelling: het transcriberen of uitschrijven van de interviews blijft een probleem. Dit lag in de lijn van de verwachtingen maar we kunnen dit nu staven met harde cijfers. Slechts in 50 van de 150 projecten waren de interviews (bijna) volledig getranscribeerd (we hebben uiteraard geen inzicht in de diepte van de transcriptie, de gebruikte methode of de mate van betrouwbaarheid). Opvallend is dat dit niet enkel een probleem is van lokale vrijwilligersorganisaties, maar evenzeer van grote, professionele instellingen. Het systematisch transcriberen blijft een universeel probleem. Vrijwilligers haken vaak af voor dit 'saaië' werk en professionele instellingen hebben andere prioriteiten qua inzet van mensen en middelen. Aangezien het merendeel van het historisch onderzoek zich echter op schriftelijke transcripties baseert, heeft dat bepaalde gevolgen (waar we later op terugkomen). Ook het behoud en beheer van de mondelinge bronnen blijft een probleem. In ongeveer de helft van de projecten werden de mondelinge bronnen niet gedeponereerd in een erkende of professionele archiefinstelling.

Zoals gezegd komt er een enorme rijkheid aan thema's naar voor. In de analyse probeerden we te focussen op één dominant thema. Dat bleek vaak moeilijk. In de praktijk worden thema's immers vaak vermengd. Dit heeft ook te maken met de perceptie van mondelinge geschiedenis als een soort toegangspoort voor een inclusieve geschiedenis. Bepaalde alomvattende domeinen of invalshoeken zoals 'dagelijks leven', 'lokale geschiedenis' of 'levensverhalen' zaten de laatste tien jaar duidelijk in de lift. In dit soort projecten ontbreekt vaak (doelbewust) een afgebakende vraagstelling of een scherpe

thematische focus. Dit kan uiteraard worden beschouwd als een voordeel. De respondent wordt niet in een richting gestuurd, de onderzoeker legt zijn/haar schema's niet op aan de respondent en bovendien krijgt de respondent kans om inzicht te geven in zijn/haar geheugen in alle rijke diversiteit. Echter, deze inclusieve aanpak brengt ook nadelen met zich mee (zie hieronder).

Wat thema's betreft, kunnen we toch de volgende (subjectieve) categorieën van gebruikte thema's voorstellen. Volkscultuur, immaterieel erfgoed en dagelijks leven waren dominant in 36 projecten. Thema's als *gender*, religieuze geschiedenis, of mentaliteitsgeschiedenis (geclusterd onder de brede noemer cultuurgeschiedenis) vonden we terug in 34 projecten. Sociaal-economische geschiedenis was veeleer het dominante thema in 26 projecten. De geschiedenis van één instelling of een bedrijf was het thema in 24 projecten. 22 projecten draaiden rond de Tweede Wereldoorlog. Lokale geschiedenis (algemeen) was dominant in 18 projecten en migratie/migrantengeschiedenis was in 15 projecten de hoofdinvulhoek.

Een meer essentiële conclusie die we kunnen trekken uit de projectanalyse is dat mondelinge geschiedenis als 'transversale en interdisciplinaire methode' vandaag in het algemeen op een vrij professionele manier wordt beoefend. Alleszins lijkt België hier een inhaalbeweging te hebben gemaakt die in sterke mate bottom-up, vanuit de praktijk, is gegroeid. In 84 van de 150 gevallen werd een standaardcontract afgesloten met de respondenten (in 46 gevallen niet, de rest was onbekend). De personen die de interviews afnamen waren in 69 gevallen professionele onderzoekers (historici) en in 68 gevallen vrijwilligers, studenten of direct betrokkenen (afhankelijk van het thema: buurtbewoners, migranten, arbeiders, enz.). Echter, ook bij deze laatste categorie was er in een grote meerderheid van de gevallen een vorm van professionele begeleiding: een permanente projectbegeleiding, een advies door een expert, een opleiding van de interviewers. Er is zeker een groot bewustzijn over het belang van transcriptie, behoud en beheer van de bronnen en de ontsluiting. Er lijkt dus wel degelijk een breed bewustzijn te zijn gegroeid over het belang van bepaalde noodzakelijke randvoorwaarden bij mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode. Dit heeft waarschijnlijk ook te maken met een grote synergie tussen de academische wereld en het praktijkveld wat dit praktische aspect betreft. In Vlaanderen zijn de werken van de groep rond prof. Bruno De Wever (UGent) en de initiatieven van de groep rond prof. Leen Van Molle (KU Leuven) ruim bekend. Aan Franstalige zijde is er dan weer de essentiële portaalwebsite *Mémoire Orale* (www.memoire-orale.be) beheerd door het Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale (IHOES) in Seraing.

Mogelijke gevaren en aanbevelingen: mondellinge geschiedenis als onderzoeksmethode?

Het grote succes van mondelinge geschiedenis als methode in België heeft een aantal oorzaken en gevolgen. We willen hier drie mogelijke gevaren aanhalen en er enkele aanbevelingen uit puren.

Een eerste factor die het (kwantitatieve) succes van mondelinge geschiedenis stimuleert, is de grote hedendaagse gevoeligheid voor immaterieel erfgoed en de *sense of urgency* die er over heerst. Individuele geheugens, dragers van unieke verhalen, tradities en gebruiken, dreigen razendsnel te verdwijnen en moeten dus gered worden. Niemand zal dit uitgangspunt op zich betwisten. Maar het praktijkgevolg dreigt een overproductie te zijn. De explosie van het aantal interviews staat vaak niet in verhouding tot het kleine aantal mensen en middelen dat wordt vrijgemaakt voor systematische bewaring en ontsluiting van de mondelinge bronnen. Het gevaar is niet ondenkbeeldig dat een groot deel van de interviews die vandaag worden afgenomen straks verdwijnen in de massa en zo 'ruis' worden.

Een tweede vaststelling is dat de modaliteiten van veel projecten vandaag in sterke mate bepaald worden door de vooropgestelde publieksdoelen (een tentoonstelling, een herdenking, een buurtproject, een dvd, enz.). De vraagstelling, de manier van werken, het samenstellen van respondenten en interviewers, de transcriptie en ontsluiting van de bronnen worden zo in hoge mate bepaald door het vooropgestelde publieksdoel. Wat gebeurt er echter met een reeks mondelinge bronnen die niet direct bruikbaar bleken voor een tentoonstelling of een dvd? Of wat gebeurt er met een reeks mondelinge bronnen eens het publieksmoment en het project definitief zijn afgerond? Dat is vaak niet duidelijk. Er is dus nog wel een zekere inhaalbeweging nodig qua bewustwording over de langetermijnwaarde van mondelinge bronnen voor historisch onderzoek.

Een derde vaststelling is dat de erfenis van de sociaal geëngageerde, *community based* mondelinge geschiedenis vandaag nog altijd dominant is (of minstens sterk aanwezig is). Hier treedt toch een zekere spanning op met het werk van de historicus. De kritische afstandelijkheid van de historicus kan hier eerder als een gebrek worden ervaren. In dit soort participatieve projecten is het net de bedoeling om mee actor te worden en mee herinnering en identiteit te construeren. In de praktijk is de grens natuurlijk vaak moeilijk te trekken en lopen zaken wel door elkaar. Niettemin blijft dit een uitgesproken spanning in het gebruik van de methode. Mogelijk ligt hier ook deels een oorzaak van het feit dat mondelinge geschiedenis toch nog altijd ondergewaardeerd wordt als zuivere wetenschappelijke onderzoeksmethode in België. Er valt zeker recent doctoraatsonderzoek te vinden in België dat gebruikmaakt van mondelinge geschiedenis maar dat zijn

toch eerder de uitzonderingen.⁶ Zonder te willen veralgemenen, mogen we toch stellen dat mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode binnen de hedendaagse geschiedschrijving in België nog altijd niet helemaal ernstig genomen wordt. Er bestaat met andere woorden een grote kloof tussen het gebrek aan academische waardering enerzijds en de explosie aan projecten van onderuit anderzijds.

Hieruit trachten we een aantal aanbevelingen te filteren die pleiten voor een herwaardering van mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode en een verdere toenadering tussen de academische wereld en het praktijkveld.

Een eerste aanbeveling is om bij de productie van een reeks mondelinge bronnen rekening te houden met een aantal minimumvoorwaarden voor ontsluiting. We bedoelen concreet: het bewaren van notities over het interview (over omstandigheden, de context, bepaalde zaken die het interview beïnvloed hebben) of zelfs gedeeltelijke transcripties en het aanleggen van biografische fiches van de respondenten en er vervolgens voor te zorgen dat dit soort basisinformatie wordt samengevoegd met de mondelinge bron (en als één geheel wordt behandeld). Dit is vrij *basic* en valt eenvoudig door te voeren. Het vraagt enkel systematische aandacht en bewustzijn. De systematische aanwezigheid van dit soort basisinformatie zal de bruikbaarheid van mondelinge bronnen voor toekomstig historisch onderzoek aanzienlijk vergroten.

Een tweede suggestie of aanbeveling heeft te maken met het transcriptieprobleem. Zoals uit de praktijk blijkt, is een vorm van transcriptie vaak essentieel voor onderzoek. Daarom twee suggesties: het zou een enorme stap voorwaarts zijn om systematisch een klein deel van het projectbudget af te romen van een publieksdoel en te reserveren voor de transcriptie. Een klein percentage van het budget kan hier al wonderen verrichten. Ten tweede zou het ook interessant zijn laagdrempelige en uniforme methoden te ontwikkelen (of er een consensus rond te bepalen) voor een snel en liefst onderzoeksgericht transcriberen van grote hoeveelheden interviews. We hebben het dan uiteraard niet over volledige letterlijke transcripties, maar thematische en gedeeltelijke transcripties.

Tot slot nog een aanbeveling over het historische onderzoek zelf. Diverse presentaties tijdens de studiedag benadrukten dat mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode vooral relevant is voor onderzoek naar collectief geheugen en herin-

⁶ Twee recente voorbeelden: VENKEN (Machteld). *Straddling the Iron Curtain? Migrants' war memories*. Doctoraatsonderzoek KU Leuven, 2008. CUMOLI (Flavia). *Periferie e mondi operai: immigrazione, spazi sociali e ambiti culturali negli anni '50*. doctoraatsonderzoek Universiteit Bologna / ULB, 2009.

nering. Dit lijkt evident. Het werd decennia geleden al gezegd door *oral history* pionier Alessandro Portelli.⁷ Ondanks die consensus lijkt dit gemakkelijker gezegd in theorie dan in de praktijk gedaan.⁸ Veel voorbeeldonderzoek is er niet in België. Er ligt dus nog een groot veld open in België voor mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode naar collectieve herinnering en geheugen.

We zouden als historici meer gericht op zoek kunnen gaan naar reeksen mondelinge bronnen die zich lenen tot een analyse van collectieve herinnering. Op die manier zouden we de rijkdom aan mondelinge bronnen die vandaag ligt te wachten 'operationaliseren' voor onderzoek. We zouden vanuit de praktijk dan ook methoden kunnen ontwikkelen om abstracte concepten zoals 'publieke herinnering' of 'sociaal geheugen' meer concreet te maken. Dat laatste zou overigens ook interessant kunnen zijn voor het met theoretische concepten overladen veld van *memory studies*.

⁷ PORTELLI (Alessandro). 'What makes oral history different'. In: PERKS (Robert), THOMSON (Alistair) (eds.). *The Oral History Reader*. London/New York, 2006, p. 32-43.

⁸ Ondanks recente literatuur, zoals: HAMILTON (Paula), SHOPES (Linda). *Oral History and Public Memories*. Philadelphia, 2008.

LUISTEREN NAAR HET VERLEDEN: DE TROEVEN VAN MONDELINGE GESCHIEDENIS

Jan Bleyen en Leen Van Molle
Onderzoeksgroep Moderniteit & Samenleving
1800-2000 – KU Leuven

Mondelinge geschiedenis kent behoorlijk veel succes: in de klas en in de media, in tentoonstellingen en musea, op websites, in theaterproducties en in erfgoedcellen, aan hogescholen en universiteiten. Waaraan ontleent het genre die brede maatschappelijke populariteit? Wat is er zo aantrekkelijk aan voor historici? Waar precies liggen de 'historische' troeven van de methode en hoe kan je die best tot hun recht laten komen? Uitgaande van deze vragen wil dit artikel tot reflectie aanzetten, als een opstap voor wie in de praktijk aan de slag wil gaan.¹

1. Het persoonlijke

Interviewfragmenten met prominenten en 'gewone' mensen 'die het nog meegemaakt hebben' doen het goed in de pers en op de televisie, in historische tentoonstellingen en op het web. Hoe komt dat? Allicht omdat niets mensen dichter bij het verleden lijkt te brengen dan interviews: ze geven de indruk dat je historische informatie krijgt uit eerste hand, rechtstreeks van de betrokkenen en daarom erg dicht bij Rankes adagium 'zoals het feitelijk gebeurd is'.

Het succes van mondelinge geschiedenis bij een breed publiek ligt inderdaad in de suggestie van het directe en persoonlijke contact met het verleden. De getuige vertelt en dat boeit, want vertellingen zijn een stuk toegankelijker dan de droge feiten, veral-

¹ De overwegingen in dit artikel steunen op ons recente boek: BLEYEN (Jan), VAN MOLLE (Leen). *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven, Acco, 2012. De ontwikkeling die de mondelinge geschiedenis, theoretisch en methodologisch, de laatste jaren heeft gekend wordt weerspiegeld in de publicatie van nieuwe handboeken, zie ABRAMS (Lynn). *Oral history theory*. Londen en New York, 2010. RITCHIE (Donald A.) (ed.). *The Oxford Handbook of oral history*. Oxford en New York, 2011.

gemeeningen en abstracties die vele historische boeken en artikelen bevolken. Hoewel de interviewer de persoon is die heeft doen vertellen, lijkt hij of zij in de fragmenten die het publiek te zien, te horen of te lezen krijgt vooral afwezig te zijn. Mondelinge geschiedenis lijkt te werken als een teletijdmachine die de geïnterviewde, de interviewer én het publiek terug katapulteren in de tijd, en het individueel beleefde verleden opnieuw concreet en tastbaar maakt als *living history*.

De groeiende belangstelling voor levendige geschiedenis, grosso modo sinds de jaren 1980, sluit goed aan bij de postmoderne conditie waarin velen afstand hebben genomen van de grote verhalen, van de geschiedenis van instellingen en structuren, wetten en de statistieken om op zoek te gaan naar het ‘werkelijke’ leven zoals het door mensen van vlees en bloed werd beleefd. Mondelinge geschiedenis kan letterlijk een stem geven aan mijnwerkers, huismoeders, poetsvrouwen, dorpspastoors en zo vele anderen die zelf weinig sporen nalieten in geschreven en gedrukte bronnen. Mondelinge geschiedenis geeft echter ook aan prominenten een menselijker gezicht: zij krijgen via interviews over hun verleden als het ware het laatste woord. En dat beklijft het publiek.

Maar de historische sensatie die mondelinge bronnen oproepen is bedrieglijk. Mondelinge geschiedenis is niet zomaar *living history*. Want wie spreekt er juist wanneer er over het verleden wordt gepraat en welk verleden komt er dan aan de oppervlakte?

2. Het creatieve

Wie spreekt? Het is belangrijk steeds te beseffen dat niet de geïnterviewde maar de interviewer de initiatiefnemer is van een geschiedenis die mondelinge bronnen als basis heeft. Het is de interviewer die met een historische vraagstelling op zoek gaat naar mogelijke vertellers en hen aan het woord laat. Of anders geformuleerd: niet slechts de verteller die aan het woord komt maar evengoed de mondelinge historicus is een creatieveling die zijn of haar eigen bron scheidt, en dat is zowel een fantastische opportuniteit als een unieke ervaring.

Een Leuvense geschiedenisstudent verwoordde het kortaf als volgt: ‘interviews afnemen is minder saai dan in een archief zitten’. Ook voor historici is er onwillekeurig een aspect van historische sensatie verbonden aan het praten met mensen over hun verleden. De sensatie ligt zowel in de persoonlijke ontmoeting als in het ontdekken van stukjes onbekende historie: dat kan gaan om alledaagse praktijken en ervaringen waarover elders weinig historische informatie te vinden is, zoals manieren van wonen of kinderen opvoeden, en evenzeer om gevoelige onderwerpen zoals collaboratie of seksualiteit. Mondelinge geschiedenis laat vooral toe af te stappen van een top down geschiedenis van wetten, regels en adviezen, naar het niveau van persoonlijke keuzen,

belevissen en ervaringen, en de dieperliggende betekenissen die eraan verbonden zijn. Dat veronderstelt letterlijk en figuurlijk vooral goed luisteren. Niet de onderzoeker maar de verteller is immers de ervaringsdeskundige die zijn of haar doorleefde verhaal moet kunnen doen.

De bewuste keuze voor het woord ‘verteller’ geeft veel beter de actieve rol weer van degene die het verhaal ‘doet’ dan woorden als getuige (iemand die slechts waargenomen heeft) of respondent (iemand die slechts antwoord geeft).² Een open vraagstelling en een empathisch luisterende houding kunnen tijdens zulk vertellen wonderen verrichten. Ze kunnen leiden tot onvermoede informatie en tot inzichten die met voorgedrukte vragenlijstjes en een vraag-antwoordscenario weinig of geen kans zouden krijgen om naar boven te komen. Het verleden blijkt overigens vaak veel verrassender dan verwacht.

Maar er is meer. De historicus is degene die de mondelinge bron mee-maakt, in de dubbele betekenis van dat werkwoord. Hij of zij is niet alleen de eersterangsgetuige van het persoonlijke relaas van de verteller maar ook de persoon die creatief dat relaas tot stand doet komen. Interviewers hebben invloed op het verhaal en die invloed bestaat zeker niet louter uit de wijze van vragen stellen. Ook leeftijd, gender, lichaamshouding, persoonlijke affiniteit met het interviewthema, kortom de hele persoonlijkheid van de interviewer weegt mee op het relaas. Onwillekeurig zal de verteller dat relaas deels aanpassen aan diens perceptie van de interviewer: met een andere interviewer zou het nooit helemaal hetzelfde verhaal worden.

Kortom, aan de basis van elke mondelinge bron ligt, met de woorden van de Amerikaanse *oral historian* Michael Frisch, altijd een ‘gedeelde autoriteit’³, een samenwerkingsverband of, zo je wil, een dialoog. Zelfs wanneer de historicus probeert een zo open mogelijke vraagstelling te hanteren en zo weinig mogelijk te interveniëren tijdens het vertellen, dan nog is het interview een intersubjectief gebeuren en is de interviewer mee aanwezig in het verhaal. De eigen betrokkenheid in de bron expliciteren behoort naar onze mening tot de deontologie van een wetenschappelijk verantwoorde mondelinge geschiedenis: de lezer eerlijk informeren over de gevolgde werkwijze, de eigen

² Recente Angelsaksische literatuur over kwalitatieve interviews, oral historians zoals de historica Lynn Abrams, maar evengoed sociologen en antropologen, gebruiken daarom veelvuldig de term ‘narrator’.

³ FRISCH (Michael). *A shared authority: essays on the craft and meaning of oral and public history*. Albany, 1990.

inbreng in het gesprek en attitudes tijdens het hele onderzoeksproces⁴. Volgens de antropoloog Victor Turner moeten we een objectieve houding aannemen tegenover onze eigen subjectiviteit.⁵

3. Het subjectieve

Wie enkel op zoek is naar naakte feiten en harde waarheden – zoals namen, data of cijfers – hoeft weinig of geen mondelinge geschiedenis te bedrijven. Andere bronsoorten zijn vaak beter geschikt om eenvoudige vragen naar het *wie*, *wat* en *wanneer* te beantwoorden. De methode rendeert bovenal voor een geschiedenis waarin naar andere soorten informatie op zoek wordt gegaan, namelijk naar manieren van handelen, denken en voelen, en naar identiteiten of hoe we naar onszelf en de ander kijken. Aan personen vragen daarover te vertellen, het *hoe* en *waarom*, is vragen naar het onbestendige, naar wat nooit helemaal vastligt, wat soms moeilijk onder woorden te brengen valt en per definitie een stuk individueel maar ook contextueel gekleurd is. Maar laat ons wel wezen: elke historische bron is subjectief en contextueel gekleurd. Alleen: bij een geschreven of gedrukt historisch document speelde die kleuring zich af op het moment waarop dat document tot stand kwam, bij een mondelinge bron doet die kleuring zich voor op twee niveaus: in het heden bij het vertellen, én in een voortdurende dialoog met het verleden waarover verteld wordt.

Tijdens het vertellen wordt vorm gegeven aan wat er niet meer is. Niemand kan het verleden opgraven als dingen die onaangeroerd in het geheugen bewaard zijn gebleven. Het verleden herinneren is een *performance* in het nu, een prestatie waarin vaak wanordelijke gedachten uit en over het verleden worden bijeengebracht tot een betekenisvol verhaal. Pas in het vertellen krijgt het verleden een zekere 'heelheid' maar wie vertelt over het verleden verandert het ook. Het vertellen gebeurt immers niet in een vacuüm of een laboratorium maar in een web van sociale relaties en interacties, de relatie met de interviewer inclusief. Mondelinge geschiedenis is daarom altijd een vorm van langetermijnonderzoek dat peilt naar de wijzen waarop mensen zich vroeger en vandaag in historische contexten plaatsen en zichzelf daarin gestalte geven. Naar de woorden van de socioloog Erving Goffman gaat het om een *presentation of the self*⁶, met alle sociale dimensies die ermee verbonden kunnen zijn. Mondelinge geschiedenis onthult hoe mensenlevens niet zomaar 'zijn' maar voortdurend in wording zijn. Want ze

worden gemaakt volgens de mogelijkheden van het moment, en vervolgens worden ze telkens hermaakt, krijgen ze nieuwe interpretaties en voorstellingen die overeenkomen met de persoonlijke ervaringen en vertogen die sindsdien het levenspad gekruist hebben. *Oral history* laat goed zien dat levenslopen vaak minder consistent zijn dan de historicus logischerwijze verwacht. Zo krijgen keuzen die mensen maken meestal pas achteraf hun logica, worden ze gelegitimeerd en lijken onze herinneringen kronkelpaden recht te willen trekken. Mondelinge geschiedenis onthult bovenal hoe waarheden vaak niet eenduidig zijn.

4. Het historische

'Un vieillard qui meurt, c'est une bibliothèque qui brûle', zo luidt een gezegde dat uit Afrika afkomstig zou zijn: een sprekende ode aan de mondelinge overlevering. De metafoor van de bibliotheek die voor verdwijning moet worden behoed, kan ook voor mondelinge geschiedenis naar boven worden gehaald: vanuit een erfgoedperspectief zijn interviews over het verleden een manier om vluchtig immaterieel erfgoed – wat mensen zich herinneren over hun eigen verleden en het verleden dat ze deelden met anderen – bijtijds te materialiseren en te archiveren.

Toch is de creatie van een mondelinge bron het begin noch het eindpunt van mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode. De methode omspannt het hele traject, vanaf het formuleren van de vraagstelling, de fase van het interviewen, tot en met de redactie van het relaas dat we zelf willen vertellen aan de hand van de getuigenissen, en het delen van dat relaas, bijvoorbeeld in een boek, tentoonstelling of website. Op elk moment van dat lange traject komen betekenissen tot stand en is er sprake van interpretatie, en zo krijgt het historisch verhaal langzaam zijn inhoud en vorm. Maar dat gebeurt niet alleen aan de zijde van de onderzoeker: ook de verteller begint al een verhaal op te bouwen zodra hij of zij heeft toegezegd een gesprek over het verleden te willen aangaan, of zelfs nog eerder op momenten waarop over het eigen verleden is nagedacht of er al over verteld is. Zeker prominente personen, zoals politici, hebben vaak een goed gepolijst verhaal klaar. Dan is het aan de onderzoeker om de betekenislagen in dat verhaal nauwkeurig en kritisch te ontrafelen.

Dat ontrafelen is geen sinecure: het vraagt een indringende lezing van tekst (het verhaal, in de vorm van een transcriptie) én context (aan de hand van andere historische bronnen en beschikbare literatuur). Een accurate transcriptie van de interviewtekst is analytisch gezien een zeer belangrijk instrument, zeker wanneer de transcriptiewijze ook de ritmische kwaliteit van de gesproken taal reflecteert. Daarom zijn we, uit ervaring, sterke pleitbezorgers van de 'poëtische transcriptiemethode' die de ritmiek van het praten volgt waarbij zinsdelen als verzen worden weergegeven en verhaalblokjes als strofen, bijvoorbeeld:

⁴ Een goed voorbeeld: NEAL (Sarah), WALTERS (Sue). 'Strangers asking strange questions? A methodological narrative of researching belonging and identity in English rural communities'. In: *Journal of rural studies*, 22, 2006, p. 177-189.

⁵ Geciteerd in YOW (V). "Do I like them too much?". Effects of the interview on the interviewer and vice-versa'. In: *The oral history review*, 24, 1997, 1, 63.

⁶ GOFFMAN (Erving). *The presentation of the self in everyday life*. New York, 1959.

1. thuis was daar ook geen sprake van
2. want ja mijn ouders die waren ook mensen van hun tijd
3. en daar werd niet over gesproken
4. en als er al onder vrouwen [nadruk] iets
5. tantes die op bezoek waren of een buurvrouw of zo of een kennis die op bezoek was
6. en er werd over dergelijke zaken gesproken
7. dan ofwel deden ze dat in het Frans dat we dat niet konden verstaan
8. ofwel werd dat in bedekte termen gedaan

Deze transcriptiewijze werkt niet alleen sneller, ze bevordert ook de analyse. Verzen en strofen zijn immers betekenisvolle narratieve eenheden waarmee de verteller zijn of haar verhaal construeert. Historische informatie genereren in een vertelling gebeurt niet alleen op het niveau van de vertelinhoud (wat er verteld wordt), maar ook doorheen de vertelwijze (hoe er verteld wordt). De volgorde die de onderdelen van het verhaal al vertellende krijgen, de momenten van aarzeling, sporen van emotie, de chronologie en keerpunten in het verhaal, hoe correlaties of causale verbanden worden gelegd, herhalingen, blind spots, maar ook grammaticale vormen, woordkeuze en de gebruikte metaforen die vaak grote stukken van een verhaal schragen, het zijn allemaal elementen die samen aan 'de waarheid van de verteller' gestalte geven.

VLAAMS GEHEUGEN VAN BRUSSEL

RELAAS VAN EEN ORAL HISTORIAN IN HET AMVB

Kathleen De Blauwe

Het verzamelen van persoonlijke getuigenissen is zeer populair en sterk aanwezig in het lokale erfgoedveld. In *Arduin 10* (najaar 2011) werd het prille begin van het project *Vlaams geheugen van Brussel* toegelicht. Ondertussen trok een oral historian gepakt en gezakt langs de huizen in en rond Brussel om mondelinge bronnen over het Vlaams cultureel en sociaal-cultureel (verenigings)leven te verzamelen en te ontsluiten. Dit veldwerk was een leerrijke zoektocht in de methodiek van een archief bij het aanmaken van mondelinge bronnen voor verder onderzoek. Het resulteerde in een aanbevelende aanzet of model voor de voorbereiding, praktische uitvoering, valkuilen, kansen en reflecties bij dergelijke projecten.

Methodologische vraagstelling en uitdaging van mondelinge geschiedenis in het AMVB

De hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen in de techniek en de opkomst van multimedia stellen mondelinge geschiedenis voor nieuwe kansen en ontsluitingsmogelijkheden in het geheel van born digital en gedigitaliseerd cultureel erfgoed. Ook de groeiende interesse in de bottom-up gemeenschapsvormende werkwijze, mentaliteitsgeschiedenis, het broze evenwicht tussen subjectiviteit of persoonlijke herinnering en geschiedschrijving beïnvloeden het uitoefenen van deze discipline. In *Vlaams geheugen van Brussel* ging een projectmedewerker mondelinge geschiedenis of een oral historian na hoe een archief in een erfgoedcontext kan inspelen op deze nieuwe ontwikkelingen en vraag naar interdisciplinariteit. Het mondelinge geschiedenischema uit het academische discours¹, de tips voor het toepassen van deze discipline in de praktijk² en het oral-historymodel voor een archiefinstelling³ kwamen niet volledig tegemoet aan de verzuchtingen van dit mondelinge-geschiedenistrject binnen het AMVB. Deze

¹ DE WEVER (Bruno), FRANCOIS (Pieter). *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Brussel, 2003, p.4.

² CRUL (Charlotte), RZOSKA (Björn), DE WEVER (Bruno), FRANCOIS (Pieter). *Van horen zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk*. Brussel, 2005.

³ VAN HAAGEN (Yvonne). *Oral history en archieven: een (on)mogelijke combinatie? Een onderzoek naar de relatie tussen oral history en (vijf) archiefinstellingen*. Masterscriptie Universiteit Amsterdam-Archiefwetenschap, docent F.C.J. Ketelaar, 2009, p.47.

schema's werden op basis van eigen ervaringen tijdens het project bijgesteld en in een nieuw sjabloon met zoekende aanbevelingen gegoten (zie Stappenplan p. 37). Het tijdsverwendend verloop bij het voorbereiden, afnemen en ontsluiten van de interviews binnen een beperkte termijn liet helaas niet toe om een pasklare methodiek te ontwikkelen. Door dit stappenplan toe te passen op het project Vlaams geheugen van Brussel en vanaf fase twee aanbevelingen te formuleren, bespreekt deze bijdrage de wijze waarop het AMVB als kleine archiefinstelling mondelinge geschiedenis implementeert.

Organisatie AMVB en WAAROM Acquisitiebeleid

In 2002 werd met het project *Vlaggen en vaandels in de wind* de kiem en de acute nood voor de mondelinge-geschiedenispraktijk in het AMVB gezaaid.⁴ In de daarop volgende drie projecten werden mondelinge historische bronnen volgens de toenmalige internationale wetenschappelijke conventies van oral history aangemaakt.⁵ Tijdens de opname van de 71 interviews werd gewerkt met een thema- en vragenlijst. Ze werden digitaal geregistreerd en geïnventariseerd.⁶

Ondanks de oorspronkelijke enthousiaste opzet om via deze projectmatige initiatieven op een duurzame en continue wijze een geluidsarchief te integreren in een klassiek archief stopte het AMVB in 2005 met het actief creëren en verzamelen van orale getuigenissen omwille van beperkte financiële middelen. Met *Vlaams geheugen van Brussel* werd de draad van mondelinge-geschiedenisprojecten terug opgepikt. Tot op heden wordt het opsporen en actief verwerven van mondelinge bronnen als een complementaire projectmatige opdracht binnen het AMVB beschouwd. Het is geen prioritaire permanente taak.

De oral historycollectie en andere archieven

De bestaande oral historycollecties vullen de leemten in het klassieke papieren archief van het AMVB. In de voorgaande mondelinge projecten werd immers vertrokken vanuit een historische inhoudelijke vraagstelling met een specifieke thematische invalshoek.

⁴ DRIESMANS (Igor) en QUINTENS (Patricia). *Hoog waait de vlag. Banistiek repertorium van culturele Nederlandstalige verenigingen in het Brusselse tijdens de negentiende en twintigste eeuw*. Brussel, 2002.

⁵ VANDE WINKEL (Roel). *Eindverslag van onderzoeksproject 'Van horen zeggen (I)' Mondelinge historische bronnen bewaren en ontsluiten. Mondelinge, historische bronnen in Vlaanderen. Een kritische bevraging naar de huidige expertise (kennis, ervaring en realisaties) inzake de productie, bewaring en ontsluiting van mondelinge historische bronnen in Vlaanderen als vorm van oraal erfgoed*. Gent, 2004, p.19, 46, 47.

⁶ CALSIUS (Mariet). *Inventaris van het geluidsarchief berustend in het AMVB, BE AMVB GA 001-071*. Brussel, 2005. JENGBER (Carlo) en CALSIUS (Mariet). *Overzicht van de informanten geïnterviewd naar aanleiding van het samenstellen van een geluidsbank voor het AMVB*. Brussel, 2005.

In *Brussel Verteld en Ontsloten* (2002-2003) vulden de persoonlijke getuigenissen van de actoren in het amateurtoneel, het amateurmuziekleven en de gowwbonden het bestaande papieren archief complementair aan.⁷ Tijdens het aansluitende project *Brussel aan het Werk* (2003-2004) werden primaire orale bronnen van bakkers en beenhouwers verzameld.⁸ Met de tentoonstelling *Uitgebeend* werden deze bronnen voor een breder publiek ontsloten.⁹ In functie van een boekuitgave, stickeractie en wandelfolder in *De grote en kleine geschiedenis van de Kassei* (2003-2004) werden de door het AMVB opgenomen interviews bij de wijkbewoners rond de Antwerpse steenweg geconfronteerd met ontsloten papieren archiefbronnen en bestaande videocassettes van tafelgesprekken.¹⁰

Projectdoel versus missie: WAAROM

In tegenstelling tot de deductieve werkwijze in de vorige mondelinge-geschiedenisprojecten werden de verzamelde interviews uit het *Vlaams geheugen van Brussel* niet specifiek inhoudelijk geanalyseerd of in een boek of publieksevenement gegoten. Vanuit een inductief standpunt en zeer algemene vraagstelling werden de persoonlijke getuigenissen van Vlaams-Brusselse prominenten en minder bekende Brusselse Vlamingen over het ontstaan van het cultureel en sociaal-cultureel (verenigings)leven in Brussel vanaf de jaren 1940 verzameld. Deze opgenomen bronnen herbelichten feiten uit de grote geschiedenis van Brussel. Ze vormen een aanzet om het officiële verhaal over de structurele opbouw van het verenigingswerk uit de periode 1965-1985 in de studie van Parmentier te herbekijken en uit te breiden.¹¹ Deze verzamelde mozaïek van stemmen over dit rijke verleden dient dus als ruw onderzoeksmateriaal voor latere vorsers. Het doel van dit project sluit dus mooi aan bij de missie en de visie van het AMVB om het Brussels erfgoedgebieden van Nederlandstalige organisaties, personen of families verder te ontwikkelen, herontdekken, verwerven en ontsluiten. Door zijn onderzoeksdomein vanuit een ruim koepelperspectief te benaderen, speelt *Vlaams geheugen van Brussel* in op de wijze waarop mondelinge-geschiedenisprojecten en -processen van onderuit of bottom-up kunnen worden uitgevoerd. Uit deze overvloed aan waarnemingen en samenwerkingsverbanden met de respondenten binnen het Vlaamse culturele en sociaal-culturele netwerk van Brussel komen van onderuit algemene onderzoeksthe-

⁷ Eindverslag erfgoedproject. *Brussel Verteld en Ontsloten* 2002-2003. Brussel, 2003, p. 6-7.

⁸ Eindverslag erfgoedproject. *Brussel aan het werk* 2003-2004. Brussel, 2004, p.1.

⁹ BRAEM (Philippe) en CALSIUS (Mariet). *Uitgebeend! Vlaamse beenhouwers in Brussel na W.O. II*. Brussel, 2005.

¹⁰ Eindverslag erfgoedproject. *Noordwijk. De grote en kleine geschiedenis van de Kassei* 2003-2004. Brussel, 2004, p. 3.

¹¹ PARMENTIER (Sabine). 'Vereniging en identiteit. De opbouw van een sociaal-cultureel netwerk te Brussel' (1960-1986). *Taal en sociale integratie* 10. Brussel, 1988.

ma's, verhaallijnen en methodologische uitdagingen binnen mondelinge geschiedenis en archiefwerking aan de oppervlakte.

Het oral historyproject biedt de kans om **met** en **door** de gemeenschap in Brussel orale getuigenissen te verzamelen. Tijdens het opnemen van het interview werken de getuige en de oral historian uit het AMVB samen aan een gemeenschappelijk product. Deze mondelinge historische bron is m.a.w. het resultaat van een intersubjectief proces tussen de subjectieve actoren zoals de interviewer, getuige en objectieve papieren bronnen in het AMVB. Het opgenomen gesprek zegt iets vanuit de gemeenschap over Vlaams culturele en sociaal-culturele bottom-upinitiatieven. Aan de hand van deze mondelinge-geschiedenismethodiek kan het AMVB samen met de Brusselse Nederlandstalige gemeenschap de voedingsbodem voor een 'community archive' leggen. In het project *Vlaams geheugen van Brussel* engageerden en participeerden professionele medewerkers, de geïnterviewden en andere bij het archief betrokken individuen bij het aanmaken en verzamelen van persoonlijke getuigenissen. Op deze manier grijpt het AMVB de kans om in te spelen op de postmoderne deconstructieve uitdagingen van historiografische kennissystemen, archiefwerking, feilbaarheid van de herinnering en de beïnvloeding van de sociale en culturele context op de subjectieve individuele verhalen en collectieve geheugens.

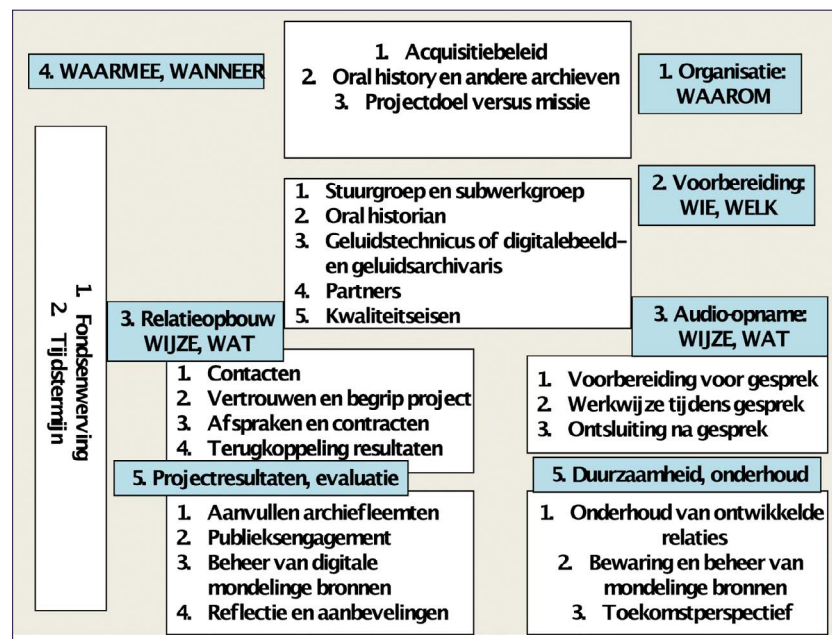
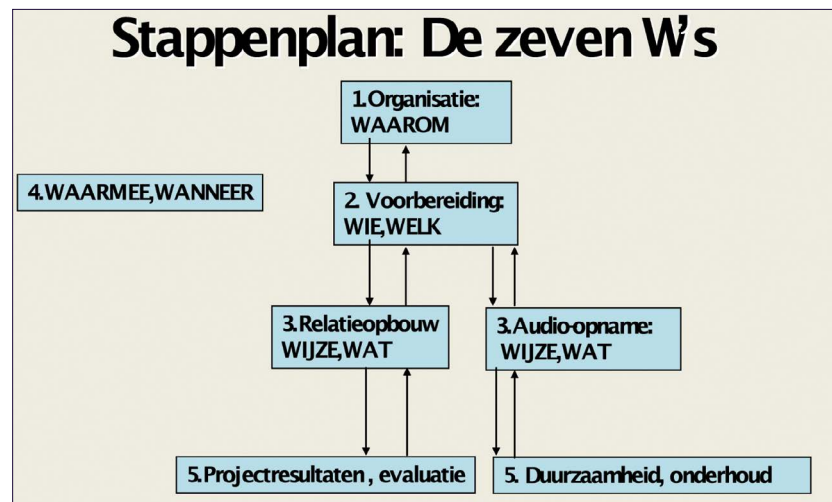
Vorbereiding: WIE, WELKE taken en kennis

Voor het afnemen van de interviews moet worden vastgelegd wie de deelnemers zijn, welke specifieke kennis zij hebben en welke taken zij binnen het mondelinge-geschiedenisproject kunnen opnemen.

Stuurgroep en subwerkgroep

Het participatief aspect krijgt concreet gestalte in het samenstellen van de stuurgroep en een subwerkgroep. Deze eerst vermelde vergadering bestaat uit beroepsmensen en vertegenwoordigers uit de te onderzoeken doelgroep of gemeenschap. In de stuurgroep van het *Vlaams geheugen van Brussel* zetelden personen van erfgoedinstellingen of universiteiten: Marnix Beyen (Universiteit Antwerpen), Ann Mares (Brio Brussel), Peggy Voesterzoons (VGC-Erfgoedcel), Marc Jacobs (Faro), Mariet Calsius (AMVB), Patrick Van den Nieuwenhof (AMVB); actoren van deze recente geschiedenis zoals Wim Van der Elst (voormalig voorzitter AMVB), Jari Demeulemeester (voormalig directeur van AB, huidig voorzitter AMVB) en Guy Devroede (voormalig directeur VGC – Directie Onderwijs);- en de projectmedewerker Kathleen De Blauwe.

Deze vergadering kwam geregeld samen tijdens de uitvoering van het project en afhankelijk van haar expertise en kennis gaf ze tips over de projectplanning, de aanpak, het onderzoeksdomein en mondelinge geschiedenis.

Om met en door de gemeenschap samen te werken aan het verzamelen van persoonlijke getuigenissen over het Vlaams geheugen van Brussel werd binnen de stuurgroep een aparte ploeg opgericht. Jari Demeulemeester en Guy Devroede maakten deel uit van deze subwerkgroep. Zij beschikten als actoren in het opstarten van heel wat Brusselse initiatieven over een kennis en een uitgebreid netwerk aan contacten in deze recente historische onderzoekscontext. Op basis van het overzichtswerk van Parmentier en de kennis van de archivaris over de AMVB-archieven en het lokale veld werd een eerste lijst van te interviewen personen opgesteld. De objectieve informatie in de eerste versie van deze opsomming werd tijdens drie samenkomsten met de leden van de subwerkgroep verder aangevuld, geactualiseerd en herwerkt met mondelinge getuigenissen. Deze gegevens werden opgenomen en schriftelijk verwerkt in de respondentenlijst. In het verdere verloop van het project fungeerde dit document als een intern werkinstrument. De leden van de subwerkgroep breidden de ontsluitingsfiches van de interviews ook uit met inhoudelijke en redactionele commentaar. Ze gaven ook tips aan de oral historian over de thema's die zeker in het interview van een bepaalde persoon aan bod zouden moeten komen.

Oral historian

Een tweede actor in een mondeling-geschiedenisproject is de oral historian. Deze heeft kennis over het onderzoeksdomein en ervaring in de oral historymethode. Hij of zij bereidt de gesprekken voor, neemt de interviews af, ontsluit de opnames en maakt de resultaten bekend in publieksmomenten. Het is belangrijk dat de oral historian uit de overvloed aan waarnemingen binnen het onderzoeksdomein en namen in de respondentenlijst een afgebakend historisch verleden en een uiteindelijk aantal te interviewen personen afleidt. Het is bijgevolg aan te raden om het profiel van de getuigen in overeenstemming met de onderzoeksvraag vast te leggen. Op die manier kan het verlies van de focus en het niet bereiken van de uiteindelijke doelstelling voorkomen worden.¹²

Om de periode van 1965-1985 in de studie van Parmentier te herbelichten en uit te breiden met de ontwikkelingen in het verenigingsleven van na 1980 werd het verloop en de inhoud van het project *Vlaams geheugen van Brussel* ingedeeld in twee fases en generaties. In een eerste stap werden de Vlaams-Brusselse figuren die een rol speelden in de jaren 1940 tot 1970 bevraagd. Op basis van de leeftijd, het geslacht, geografie, de periode en het soort Brussels netwerk waarin de respondent actief is geweest, werden actoren van deze eerste generatie uit de respondentenlijst geselecteerd. In de volgende fase werden de getuigen vanaf de jaren 1960 tot op heden geïnterviewd. Er werd gekozen voor minder bekende Brusselse Vlamingen die als vrijwilliger of sociaal-cultureel

¹² PASHEN(Stephen H.), 'Planning an Oral History Project'. In : DEBLASIO (Donna M.), GANZERT (Charles F.). *Catching stories. A practical guide to oral history*. Ohio, 2009, p.23.

werker een centrale rol speelden in het Brussels sociaal-cultureel werk of in de gemeenschapscentra. Tijdens de interviews werd in een chronologisch en biografisch verloop gepeild naar gebeurtenissen of evenementen die volgens de respondent de Vlaamse aanwezigheid in het Brussels cultureel en sociaal-cultureel netwerk hebben gekleurd.

Geluidstechnicus en digitale beeld- en geluidsarchivaris

Een geluidstechnicus en/of digitale beeld- en geluidsarchivaris staat in voor de kennis, opslag en het beheer van de oral historycollectie. In het *Vlaams geheugen van Brussel* ontbrak deze derde actor van een mondelinge-geschiedenisproject. Het bewaren van geluid is immers duur en vereist een specifieke kennis die anders is dan die van de geschreven archieven. Over het algemeen worden deze geluidscollecties zeer divers beheerd. In veel mondelinge-geschiedenisprojecten ligt de focus vaak op het verwerven van orale getuigenissen in functie van onmiddellijke thematische onderzoeken of boeken. Het eindpunt van een oral historytraject is vaak een product of de publicatie van de data maar niet zozeer de opslag en het beheer van deze orale bronnen voor de toekomstige onderzoeker. De studie van Parmentier illustreert dat dit aspect van mondelinge-geschiedenisprojecten tot nu toe onderbelicht is gebleven. Haar werk is gebaseerd op interviews met een aantal actoren en notulen van de raden van bestuur, verslagen, studies in de toen nog actieve NCC, de Stichting-Lodewijk de Raet en andere instellingen. Maar doordat de methode van mondelinge geschiedenis in de Vlaamse academische milieus toen nog maar in de kinderschoenen stond, zijn vele sporen van haar toenmalige speurwerk op de dag van vandaag onvindbaar. Haar kwalitatieve veldwerk van ruw uitgeschreven en opgenomen interviews over het Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel is door een gebrek aan het opsporen, lokaliseren en evalueren van meta-data niet meer te traceren.¹³ Toen het AMVB in 2005 de mondelinge-geschiedenisprojecten omwille van tijdsgebrek en beperkte financiële middelen stopzette, werd niet verder gewerkt op de toegang tot de oral historycollectie. Amerikaanse archivariissen en Britse oral historians stellen vandaag de dag vast dat er weinig archiefpublicaties zijn over de rol van mondelinge geschiedenis in een archief.¹⁴ De makers van deze orale bronnen hebben tot nu toe niet vaak gediscussieerd over de theoretische en methodologische probleemstelling: hoe bruikbaar zijn deze documenten geproduceerd voor anderen?¹⁵ De Nederlandstalige eindverslagen tonen ook aan dat nog niet verder werd gewerkt op het ontwikkelen van een gestandaardiseerd beschrijvingsmodel van een

¹³ E-mail en afspraak met Sabine Parmentier op 03/08/2011 en 18/08/2011.

¹⁴ SWAIN (Ellen D.). 'Oral history in the archives. Its documentary role in the twenty-first century'. In: PERKS (Robert), THOMSON (Alistair). *The oral history reader*, tweede uitgave, Londen-New York, 2006, p. 343-361.

¹⁵ THOMPSON(Paul). 'Sharing and reshaping life stories. Problems and potential in archiving research narratives'. In: CHAMBERLAIN(Mary), THOMPSON (Paul). *Narrative and genre: contexts and Types of Communication*. New Jersey, 2004, p.167,172.

Basisbesprekingen : sluitstuk voor open congres van de Brusselse Vlamingen

door Omer MOMMAERTS
K.W.B.

VIJFENTWINTIGSTE JAARGANG

SPECIAAL NUMMER - 4 blz. - KOSTELOZE VERSPREIDING OP 50.000 ex.

19 MA

DE BRUSSELSE POST

Redactie en administratie :
ZENNESTRAAT 37, 1000 BRUSSEL

MAANDBLAD VOOR VLAMINGEN TE BRUSSEL EN ELDERS
Orgaan van het Vlaams Komitee voor Brussel v.z.w.

Postrek. : 000-0080900-02 Kredietbank 430.00
Abonnementenprijs : 190 frank per jaar Tel. :

GEEF DOOR DIE KRANT

CONGRESKRANT Nr. 1

BRUSSEL 14 JUNI 1975

CONGRES VAN DE BRUSSELSE VLAMINGEN

Waarom dit Congres ?

Het algemeen thema dat de Algemene Vergadering, die de voorbereiding tot het Congres begeleidt, als richtsnoer aanhield, luidt :

« De verbetering van de kwaliteit van ons leven als Vlaming te Brussel ».

Een heel programma is dat, getuige op de toestand waarin de Vlamingen in het hoofdstedelijk gebied verkeren.

Daar is trouwens, sedert zowat een halve eeuw, al heel wat om te doen geweest. Vooral in de loop van de jongste tientallen jaren is de stroom van publicaties voortdurend aangewoelen.

Een en ander vloeit natuurlijk voort uit het ingewikkeld karakter van de Brusselse situatie en uit het gebrek aan evenwicht

machthebbers aldaar, onder de vorm van een zelfbewuste, actieve Vlaamse gemeenschap met middelen, waarin de Vlaamse burger zich spontaan geborgen zou weten.

3) Het actief betrekken van nu af aan van iedere Brusselse Vlaming bij de uitbouw van zijn gemeenschap, waardoor elke vorm van vervreemding tegengegaan wordt.

Deze sleutelzinnen bieden al heel wat stof om de voorbereidende werkzaamheden te voeden, aangezien ze ook doelstellingen bevatten; daarenboven vinden we een uitstekend uitgangspunt in de nieuwe grondwettelijke bepalingen van 1971, welke, voor het eerst, het bestaan van een Nederlandse cul-

krachtig en openbaar en meenschap te manifesteren bij die gelegenheid een poging te ondernemen om haar eigen status, haar eigen problematiek, kortom haar volledige toestand te onderzoeken en te bepalen, wars van alle negativisme. Als hoofdstedelijke gemeenschap moet zij verduidelijken wat zij ontbeert en opeist om tot volledige ontplooiing te kunnen komen. Zij moet absoluut op alle gebieden, andere nog dan agglomeratievullins of dito brandweer, en dan zeker in de breed-culturele gebieden, de passende inspraak verwerven op alle niveaus.

Daarom moet zij weten wat zij wil.

En daarom moest ook uitge-

CONGRESSEN VAN BRUSSELSE VLAMINGEN

RENAAT ROELS (°1932)

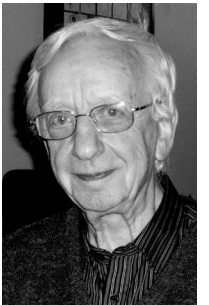
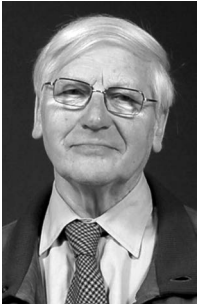
BE AMVB GA 089, citaat eerste interview deel 1: 01:24:15

Enfin het mooiste voorbeeld is dat wij met de agglomeratieraad en gesteund door de Stichting met dan weer haar administratief apparaat, in 1975 het eerste Congres van de Brusselse Vlamingen hebben opgericht. Dat was het toppunt natuurlijk, later is er nog ne keer ene na vijf jaar, een congres van Brusselse Vlamingen, nog voorgezeten, als ik me goed herinner, door Annemie Neyts. Tweede congres? Daar ben ik ook geweest. In het eerste congres heb ik zelf ook gesproken, namelijk over hoe die Vlaamse gemeenschap opbouwen vanuit de basis zo een beetje met de principes van het maatschappelijk opbouwwerk. Een bepaalde methode van een basis, van een werking, van gewone mensen betrekken in een proces.

OMER MOMMAERTS (°1932)

BE AMVB GA 084, citaat 47:05

Michiel Vandebussche. Hij heeft mij vooral op twee manieren betrokken. In de eerste plaats door de voorbereiding van het congres van Brusselse Vlamingen. Het eerste congres was in '75, geloof ik. Daar hebben mekaar gevonden in. Enfin was mijn aanbreng vooral, als ge zo een congres wilt houden, dan moet ge de basis daarbij betrekken. Dat was mijn aanbreng, wij moeten basisbesprekingen doen. We hadden toen formulieren gemaakt rond verschillende thema's van werk, en huisvesting en onderwijs en wat weet ik allemaal ... Er moeten gesprekken zijn aan de basis. De verschillende verenigingen, in verschillende gemeenten en dat moet samengebracht worden. Dat moet ge naar voren brengen op een congres. Daar heb ik nogal mee een rol in gespeeld om die basisbesprekingen mee te ondersteunen. Maar het is vooral Michiel Vandebussche die het prachtigste werk deed want hij was ervoor betaald. Maar ik heb dan bijvoorbeeld, denk dat het dat congres nog was, de samenvatting gegeven van de basisbesprekingen. Ik heb ook mijn eigen mening erin kunnen vertolken. Ik heb me er zelf in terug gevonden. Ok daar kan ik achter staan

Congreskrant

Brussel laat Vlaanderen
niet los !

mondelijke historische bron in een gemeenschappelijk beheer- en ontsluitingssysteem tussen verschillende instellingen.¹⁶ Vandaag de dag ontwikkelt PACKED vzw de expertise om een goede heranalyse van de data in de mondelinge bronnen te kunnen waarborgen. Het onderzoekt hoe deze orale getuigenissen ingeschakeld kunnen worden in het geheel van beschikbare, doorzoekbare en uitwisselbare bronnen van born digital en gedigitaliseerd cultureel erfgoed.¹⁷ Binnen de hedendaagse ontwikkelingen van het concept immaterieel cultureel erfgoed is ook de omgang, het beschermen, borgen, bewaren van dit verleden voortdurend in verandering.

In het project *Vlaams geheugen van Brussel* speelden de oral historian en de projectcoördinator digitale duurzaamheid in de mate van het mogelijke in op de intellectuele of auteursrechterlijke bepalingen, een aantal ontsluitingsmogelijkheden, conservering, mentaliteitsverandering en ICT ontwikkelingen. Om het gebrek aan personeel expertise en middelen op te vangen, werd er samengewerkt met andere partners.

Partners

Door interdisciplinair te werken kan het gebrek aan personeel en kennis over ICT en digitaal beheer in de mondelinge geschiedenisprojecten worden opgevangen. In het project *Vlaams geheugen van Brussel* werd gepoogd om samen te werken met BNA-BBOT en JES. Aan de hand van hun tips en aanbevelingen trachtte de oral historian om in de mate van het mogelijke de technische mankementen van de audiobestanden met de Reaper-software te herstellen. Er werden ook contacten gelegd met Memoro om de raadpleging en toegang tot de ontsluitingsfiches en audiofragmenten van interviews op de website van het AMVB en Memoro beschikbaar te stellen.¹⁸

Kwaliteitseisen

Opdat latere vorsers het ruwe en ongewijzigde orale onderzoeksmateriaal zouden kunnen raadplegen, is het van belang dat de documenten van het project en aangemaakte mondelinge historische bron toegankelijk zijn en duurzaam bewaard worden. De audio-opnames moeten dus niet alleen inhoudelijk maar ook technisch aan bepaalde kwaliteitseisen voldoen. Omwille van een nog zoekend discours in het al dan niet transcriberen van de interviews, de spraaktechnologische ontwikkelingen en het integreren van de mondelinge bronnen in Adlib-databanken¹⁹ werd in *Vlaams geheugen van Brussel*

beslist om de verzamelde mondelinge bronnen aan de hand van ontsluitingsfiches toegankelijk te maken. Toekomstige vorsers, onderzoekers en journalisten kunnen deze ontsluitingsfiches raadplegen om een volledig inhoudelijk uitgespit historisch verhaal over het Brussels cultureel en sociaal-cultureel netwerk vanaf de jaren 1940 te kunnen schrijven. Om een meer werkbaar en duurzaam behoud van de opgenomen audiodocumenten op lange termijn te garanderen, adviseerden BNA-BBOT, PACKED vzw en de coördinator digitale duurzaamheid om de interviews niet in mp-2 formaat maar wel als een WAV-vorm te registreren.

Relatieopbouw: WIJZE, WAT

Onder het luik relatieopbouw horen contacten, vertrouwen, begrip voor het project, afspraken en contracten. Het is heel belangrijk om de projectresultaten bekend te maken aan de geïnterviewden. In het project *Vlaams geheugen van Brussel* werden de 24 geïnterviewden schriftelijk of telefonisch gecontacteerd. De meeste aangesproken respondenten vonden het belangrijk om mee te werken aan het project. Door dit mondelinge-geschiedenisproject werd hun inzet voor het Vlaamse culturele en sociaal-culturele verenigingsleven gewaardeerd. Afspraken en overeenkomsten werden vastgelegd waarin de geïnterviewden instemden met het gebruik van de interviews voor wetenschappelijke, educatieve en sociaal-culturele doeleinden. De 24 getuigen werden uitgenodigd om op een terugkoppelingsmoment in september naar de projectresultaten en de verwerking van hun gesprekken te komen luisteren. Na het welkom- en dankwoord van de AMVB-voorzitter, toonde de oral historian op welke wijze de interviews bewaard en ontsloten worden. De 16 aanwezige getuigen vertelden op hun beurt over hun ervaringen om mee te werken aan het mondelinge-geschiedenisproject. Tijdens een kort herinneringsmoment haalden de actoren uit deze recente geschiedenis samen herinneringen op over het Vlaams cultureel en sociaal-cultureel (verenigings)leven. De reünie van al deze getuigen was op zich al een historisch moment en het bleef niet onopgemerkt door de lokale Brusselse pers.²⁰

Audio-opname: WIJZE, WAT

Voorbereiding voor het gesprek

Voordat de oral historian of de interviewer het veld intrekt om de gesprekken te registreren, moet hij/zij een **biografische fiche** en een **thema-en vragenlijst** op basis van de historische vraagstelling opstellen. Het is ook aan te raden om in deze stap de werking en de technische instellingen van het opnametoestel op voorhand na te kijken. De probleemstelling voor het *Vlaams geheugen van Brussel* was zeer algemeen geformuleerd en peilde naar de persoonlijke engagementen en de uitbouw van de Vlaams culturele en sociaal-culturele Brusselse netwerken van onderuit. De geïnterviewden be-

¹⁶ MANNENS (Eric), PARIDAENS (Tom). *Onderzoeksproject 'Van Horen Zeggen fase III'. Haalbaarheidsstudie naar een innovatieve applicatie voor de ontsluiting van mondelinge bronnen.* Gent, 2007, p.6-7.

¹⁷ VANSTAPPEN (Henk). *Beschrijvingsmodel voor mondelinge bronnen. Ontwerpnota.* Brussel, 2011.

¹⁸ <http://www.memoro.org>

¹⁹ Het online zoeken in audiobronnen aan de hand van webgebaseerde zoekinstrumenten zit nog in een ontwikkelingsfase. De laatste evolutie of ontwerp is ROBENSYN (Kim), VRIELYNCK (Sofie).

²⁰ *Invalboek mondelinge Bronnen Versie 1.0.* Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 15/02/2012.

²⁰ BELLON, (Michael). 'Een steeds rijker geheugen', *Brussel Deze Week*, oktober (2012) 9

argumenteerden welke drie momenten volgens hun eigen expertise belangrijk waren in de geschiedenis van dit rijke verenigingsleven. Op deze manier werden de officieel gekende gebeurtenissen uit de objectieve bronnen in het AMVB aangevuld en herbelicht met persoonlijke getuigenissen over deze ontwikkelingen.

De **thema- en vragenlijst** werden in de loop van het project verder aangepast tot een soort standaard checklist die gebruikt kan worden bij het bevragen van de actoren over hun ervaringen in de Brusselse verenigingen. Voor het interview werd aan de respondent gevraagd om de **biografische fiche** na te kijken en verder aan te vullen. Op basis van dit document en de tips van de leden uit de subwerkgroep werden aanvullende vragen voorbereid. Deze extra thema's hebben dan specifiek betrekking op de Brusselse initiatieven en de verenigingen waarvan de geïnterviewde lid is geweest. Op deze manier werd gezocht naar een evenwicht tussen een gesloten vragenlijst en een openheid die ruimte laat voor persoonlijke vertellingen. Dit leidde vaak tot onvermoede inzichten en belangrijke gegevens die met een uitsluitend gesloten **thema- en vragenlijst** moeilijk verkregen kunnen worden.

Werkwijze tijdens het gesprek

Tijdens de eigenlijke opname van het gesprek werkt de interviewer met de documenten uit de voorbereiding en de respondentenlijst. Door verschillende interviews af te nemen worden langzamerhand tips ontdekt om de opname beter te laten verlopen. Tijdens de opnames voor *Vlaams geheugen van Brussel* maakte de oral historian soms gebruik van enkele archiefstukken uit het AMVB. Opdat de informatie niet verloren zou gaan als de opnametechniek faalde, werden ook aantekeningen in een notaboekje gemaakt. De geïnterviewden hadden moeite met het onthouden van persoonsnamen of verenigingen. Om dit op te vangen zocht de interviewer tijdens het gesprek de ontbrekende informatie in een zelfgemaakte netwerkkaart over de vroegere NCC-structuur op. Na de opname spoorde de oral historian in de mate van het mogelijke de vergeten of niet gevonden namen op. In een tweede gesprek of in een mail werd de gevonden informatie dan getoetst aan het geheugen van de geïnterviewden. Op deze manier kon Renaat Roels zich een vergeten naam opnieuw herinneren.²¹ Het geheugen en de opzoekimpuls van de geïnterviewden werden ook geprikkeld door de telefoongesprekken of mails na de audio-opname. In de schriftelijke antwoorden geven Vic Anciaux en Anjes Goris nog extra informatie over personen of verenigingen waar ze tijdens het gesprek niet op zijn ingegaan.²²

²¹ Eerste interview Renaat Roels, BE AMVB GA089, 01/02/2012, 06:56 en tweede interview Renaat Roels, BE AMVB GA089, 02/02/2012, 00:26.

²² In de mailcorrespondentie van 04/11/2011 en 05/11/2012 herinnert Vic Anciaux zich meer over de cinemazaal Pathé Palace, de 'Graaf van Egmont' in Van Praetstraat en de priester Johnny Demot. In haar e-mailantwoord op 22/04/2012 vertelt Agnes Goris dat de RISO-medewerker niet Toon maar wel Tom Raes heette.

Wim Van der Elst en Jari Demeulemeester (© Greet De Gendt)

Ontsluiting na het gesprek

Na het afnemen van het interview begint de verwerking ervan zodat het gesprek echt een mondelinge historische bron kan worden. In deze ontsluitingsfase wordt elke oral historian vroeg of laat geconfronteerd met de vraag: transcribeer ik of transcribeer ik niet?

Michael Frish wil zich deze vraag niet meer stellen. Omwille van de digitale revolutie binnen de mondelinge geschiedenis kunnen de nieuwe software technologieën de volledige papieren transcriptie vervangen. Dankzij deze ontwikkelingen kan oral history naar zijn oorspronkelijke authentieke orale bron terugkeren. Door te werken met cross-referentiecodes en het detecteren van pointers via het web en softwaresystemen worden de audiovisuele opnamen doorzoekbaar.²³ Deze nieuwe technologieën²⁴ en andere methodes van spraakherkenning zijn duur. Afhankelijk van de kwaliteit, de opname, dialecten en de karakteristieken van de sprekers zijn de resultaten accuraat of minder accuraat. De automatische spraakherkenningstechnologie levert geen perfecte transcripties op en ze moeten vaak nog gecontroleerd worden.²⁵

In *Vlaams geheugen van Brussel* werd bijgevolg gekozen voor de tussenpositie van een ontsluitingsfiche. Dit houdt in dat per interview een volledig afgewerkte fiche of model wordt opgesteld. De audio-opname wordt onderverdeeld in verschillende thema's die telkens met een nummering in de digitale telling worden aangeduid. Deze tijdsindicaties zijn ook referentiepunten of pointers om het audiobestand te doorzoeken op thema's, namen van personen, verenigingen of instellingen. Al deze gegevens worden opgenomen in een ontsluitingsfiche. Deze bestaat uit een opsomming van de **metadata van het audio bestand** en een **samenvatting** van het gesprek. Vervolgens worden in een inhoudstafel de thema's aangehaald. In de index worden de namen van de personen en verenigingen opgenomen. In een luik **randinformatie** worden de gegevens uitgeschreven die niet zijn opgenomen maar wel relevant zijn bij de interpretatie van deze orale bron. In de laatste rubriek wordt uiteindelijk een **bibliografische lijst** vermeld. De volledig afgewerkte ontsluitingsfiches werden op spelling en inhoud aan de leden

²³ FRISH (Michael). 'Oral history and the digital revolution. Toward a post-documentary sensibility.' In: THOMPSON (Paul). *The voice of the past: oral history*. Oxford, 2000, p.102-114.

²⁴ De National Library of Australia heeft op haar website een integraal interview ontsloten met een digitaal pointerbestand. Cfr <http://www.nla.gov.au/amad/nla.oh-vn1944249>. Laatst geraadpleegd op 31/08/2012.

²⁵ Op de internetportal van het project *Verteld Verleden* trachten DANS, Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Zeeuwse Bibliotheek, Gronings Audiovisueel Archief (GAVA), Meerteninstituut de mogelijkheden van moderne ontsluitingstechnologieën bij oral historycollectiebeheerders en het gebruik van de technologie in de praktijk onder de aandacht te brengen. Cfr. <http://www.verteldverleden.org>. Laatst geraadpleegd op 23/07/2012.

van de subwerkgroep voorgelegd. De opmerkingen werden verwerkt in een luik **inhoudelijke bijsturingen**. De ontsluitingsfiches verschijnen op de website van het AMVB. Er wordt ook onderzocht hoe per respondent naar een **audiofragment** op een webstek kan gelinkt worden.

Samenvattend bestaat elke nieuw aangemaakte mondelinge historische bron van een geïnterviewde persoon uit volgende onderdelen: een foto van de respondent, de audio-opname, de biografische fiche, het ondertekend contract, de ontsluitingsfiche, de voorbereidingsdocumenten en het beeldmateriaal of andere informatie die door de getuige worden aangebracht. Elk onderdeel wordt telkens bewaard.

Fondsenwerving en tijdstermijn: WAARMEE, WANNEER

Om een mondeling-geschiedenisproject binnen een archief te kunnen uitvoeren, moeten aparte middelen en personeel worden gezocht. Bij het uitgeschreven stappenplan voor de aanvraag van subsidies wordt geschat hoeveel tijd de verschillende fases van het project en de taken in beslag zullen nemen. Vaak is de termijnplanning voor de voorbereiding, relatieopbouw en het afnemen van de interviews niet realistisch. Door het aanwerven van een projectmedewerker werd het *Vlaams geheugen van Brussel* tussen juli 2011 en september 2012 met de steun van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse minister bevoegd voor Brussel en de Stad Brussel gerealiseerd. Het afnemen van de interviews, herbeluisteren van de gesprekken, uitschrijven van de samenvattingen en het aanmaken van een index met pointers om het audiobestand te doorzoeken vergden veel arbeidsuren. Het aanmaken van ontsluitingsfiches van een vier uur durend interview gebeurt dus gestadig maar langzaam. Het neemt ongeveer anderhalve week in beslag om dergelijke audio-opname volledig te ontsluiten. Met de toestemming van de VGC werd het project bijgevolg drie maanden verlengd.

Projectresultaten en evaluatie

Aanvullen van het AMVB-archief met mondelinge en papieren bronnen

Het project *Vlaams Geheugen van Brussel* leverde 24 geactualiseerde kersverse mondelinge getuigenissen van bekende en minder bekende Brusselse Vlamingen uit de eerste en tweede generatie op. Sommige personen zoals Renaat Roels, Els Grootaers, André Monteyne en Louis Van Geyt werden twee keer op verschillende momenten geïnterviewd. In totaal werden 28 mondelinge bronnen van Hugo Weckx, Lydia Deveen, André Monteyne, Vic Anciaux, Albert Martens, Omer Mommaerts, Alice Toen, Frans Adang, Clara Haesaert, Nora Tommelein, Jos Chabert, Geo of Georgette Van Straelen-Van Rintel, Kamiel D'Hooghe, Cilia Van der Spurt, Jef Bijloos, Mark Grammens, Els Grootaers, Renaat Roels, Louis Van Geyt, Jacky Duyck, Reejij Masschelein, Marie-Anne Delanote, Anjes Goris en Lucienne Vellemans verzameld.

Naast het interviewen van de getuigen werkte de oral historian ook ijverig aan de ontsluitingsfiches. Er werd getracht om in de mate van het mogelijke de vertelde informatie in het interview zo neutraal en authentiek mogelijk samen te vatten en weer te geven. Als de oral historian na de opname namen toevoegde die niet als dusdanig in het gesprek werden vermeld dan werd deze geïnterpreteerde informatie met [] vierkante haakjes aangeduid. Het aanmaken van ontsluitingsfiches is zeer arbeidsintensief maar het loont de moeite. Aan de hand van dit document kunnen de onderzoekers mits toestemming van de archivaris in de leeszaal het audio bestand doorzoeken en naar de oorspronkelijke orale bron luisteren.

Het geluidsarchief van het AMVB werd niet alleen verrijkt met nieuwe mondelinge bronnen maar ook met papieren materiaal dat door de respondenten werd aangeleverd. Veel geïnterviewden kwamen enigszins 'voorbereid' naar het gesprek doordat ze een eigen curriculum vitae, foto's, dia's of kopieën van documenten gebruikten om hun verhaal te illustreren. Ze voelden zich trots en vereerd om mee te werken aan dit project. Het aangeleverde materiaal van Clara Haesaert, Jos Chabert, Nora Tommelein, Cilia Van der Spurt, Geo of Georgette Van Straelen-Van Rintel, Kamiel D'Hooghe, Jacky Duyck en Lucienne Vellemans werd zorgvuldig bewaard door de oral historian. In een later stadium zal de archivaris deze archiefstukken verder inventariseren.

Het aanspreken, aanschrijven, langsgaan en interviewen van de Brusselse actoren was een manier om de papieren bronnen in het AMVB aan te vullen met mondelinge getuigenissen. Via deze methodiek leerden de betrokken geïnterviewden het AMVB ook kennen of opnieuw ontdekken. Het was een wijze om contacten te leggen met nieuwe potentiële archiefvormers zoals Albert Martens en Alice Toen. Zij beslisten na de opname van het interview om hun eigen getuigenis verder uitgebreid te stofferen door een groot deel van hun persoonlijk archief aan het AMVB over te maken.

Mondelinge-geschiedenismethodiek resulteerde in publiekengagement, participatie

Deze verscholen vorm van mondelinge geschiedenis als participatie en publiekswerping voor het AMVB kreeg verder gestalte in het vaststellen van het sneeuwbaaleffect en het enthousiaste engagement van de geïnterviewden. De oral historian trok zelf het Brusselse veld in om mondelinge bronnen te verzamelen en vertelde over het project *Vlaams geheugen van Brussel* aan de geïnterviewden en andere geïnteresseerden. Hierdoor raakten de getuigen geprikkeld om mee te werken.

Ze gaven kort na of tijdens de opname namen door van mensen die volgens hun persoonlijke ervaring ook belangrijk waren om te interviewen. Els Grootaers somde in

Lydia Deveen, Clara Haesaert en Georgette Van Straelen-Van Rintel (© Greet De Gendt)

verschillende mails op welke personen ook nog wilden meewerken aan het project.²⁶ Clara Haesaert belde de oral historian enthousiast op om te vertellen dat Frank De Crits zeker geïnterviewd zou moeten worden. Guy Devroede liet weten dat ook Wies Jaspers graag zou meewerken aan het project. Tijdens zijn interview stelde Albert Martens voor om uit zijn Brussels netwerk Christiane Holsbeek²⁷ en Els Deslé te interviewen.²⁸ De oral historian speelde in op dit sneeuwbaaleffect door alle namen van nieuwe mogelijke respondenten in de respondentenlijst op te nemen. De geïnterviewden deden ook binnen hun eigen netwerk aan mond-tot-mondreclame over het project. Zo liet Louis Van Geyt via Lydia Deveen weten dat hij geïnteresseerd was om mee te werken aan dit project.²⁹ Albert Martens had al via Omer Mommaerts over het *Vlaams geheugen van Brussel* gehoord. Ook de twee heren uit de subwerkgroep moedigden hun achterban aan om mee te werken. Kortom de mond-tot-mondreclame verspreidde zich verder en miste haar sneeuwbaaleffect niet.

Naar aanleiding van het interview speurden de getuigen actief naar nieuw archiefmateriaal. Georgette Van Straelen-Van Rintel en André Monteyne gaven respectievelijk aan dat ze nog geluidsbanden over *Goed spreken op de lagere school*³⁰ en fiches van de leden in de Conscienceclub hadden liggen.³¹ De geïnterviewden gaven ook verdere onderzoekstips door te verwijzen naar boeken waar ze zelf aan hadden meegewerkt. Reej Masschelein refereerde naar het overzichtswerk over de Brusselse Welzijnsraad omdat hij in zijn audio-opname geen kans had gehad om over zijn rol in deze organisatie te spreken.³² Sommige getuigen gingen tijdens het interview niet dieper in op bepaalde aspecten omdat deze informatie volgens hen reeds aan bod kwam in de archieven van het AMVB of in hun persoonlijk bezit. André Monteyne verwees bijvoorbeeld naar het jaarboek van oud-leerlingen uit het Sint-Pieterscollege in Jette³³ en het dossier over het eerste congres van het ANBJ dat hij destijds aan het AMVB heeft geschonken.³⁴ Ook

²⁶ Emails van Els Grootaers op 15/03/2012, 23/04/2012.

²⁷ Interview met Albert Martens BE AMVB GA078, 25/10/2012, 01:12:55.

²⁸ Interview met Albert Martens BE AMVB GA078, 25/10/2012, 02:23:40.

²⁹ Eerste interview Louis Van Geyt, BE AMVB GA090, 20/02/2012, 12:45.

³⁰ Interview Georgette Van Straelen-Van Rintel BE AMVB GA076, 18/10/2011, 01:00:20.

³¹ Eerste interview André Monteyne 2 BE AMVB GA077, 21/10/2011, 20:33.

³² Het boek 25 jaar BWR (1975-2000) *25 jaar Brusselse Welzijns- en Gezondheidsraad*, Brussel, 2000.

³³ SERVOTTE (Herman), VAN NIEUWENHUYSEN (Piet-Jan). *Vriendenboek 50 jaar Vlaamse humaniora*, Sint-Pieterscollege Jette, Brussel, 1981 in eerste interview André Monteyne 1 BE AMVB GA077, 21/10/2011, 06:51.

³⁴ Eerste interview André Monteyne 2 BE AMVB GA077, 21/10/2011, 31:12.

Albert Martens³⁵, Georgette Van Straelen-Van Rintel³⁶ en Louis Van Geyt³⁷ lichten in hun interview toe welke boeken of documenten de vorsers voor verdere studie zouden kunnen raadplegen.

In de interviews leverden de getuigen niet alleen meer mondelinge dossierkennis over het papieren archief van het AMVB aan maar stelden ze ook voor om bepaalde thema's verder te bestuderen. Volgens Hugo Weckx zou moeten worden onderzocht *in welke mate de Vlaamse colleges, enkele athenea en het lyceum van Laken een rol hebben gespeeld tijdens twee wereldoorlogen en vooral na W.O. II in het vormen van mensen die daarna maatschappelijke verantwoordelijkheden in diverse geledingen hebben gedragen*.³⁸ André Monteyne zou graag willen dat een *licentiaatsthesis* over de NCC geschreven wordt.³⁹

Beheer van digitale mondelinge bronnen

Op de raadpleging en de toegang tot de mondelinge bronnen via ontsluitingsfiches en audiofragmenten op de website wordt gestadig verder gewerkt. Deze werkwijze is echter nog zeer pril en staat nog in haar kinderschoenen. Het monteren en herstellen van de audiomaterialen van een mondelinge bron nemen veel tijd in beslag. Een samenwerking met een goede en beschikbare geluidstechnicus zou een deel van deze euvels kunnen opvangen. Maar het gebrek aan middelen en tijd is vaak ook een barrière om het ICT-beheer van deze mondelinge bronnen in goede banen te leiden. In de mate van het mogelijke werd getracht om met een geluidstechnicus van BNA-BBOT samen te werken maar omwille van personeelstekort konden zij hun expertise niet ten dienste stellen.

Reflectie over ondervonden spanningen en problemen

Tijdens dit project kwam de tendens om het verleden als het object van de geschiedenis te identificeren aan de oppervlakte. De mondelinge-geschiedenismethodiek stuitte immers op de onvermijdelijke paradox over de sociale productie van het collectieve Vlaams geheugen van Brussel in de geschiedschrijving. Wij zijn in deze huidige maatschappij

³⁵ In het Interview Albert Martens BE AMVB GA078, 25/10/2011, 01:17:32, 01:56:36, 02:09:10 wordt er verwezen naar het 'boek over de Noordwijk, [zijn persoonlijke] archieven over de huurdersverenigingen en de documentatie over Bral in het AMVB'.

³⁶ In Interview Georgette Van Straelen-Van Rintel BE AMVB GA076, 18/10/2011, 02:30, 28:25, 30:41 worden haar rol en verwezenlijkingen als inspectrice voor het Nederlandstalig Hoofdstedelijk Onderwijs verder uitgewerkt in de papieren toespraak en de documenten die ze voor de audio-opname aan de oral historian had toevertrouwd.

³⁷ In interview Louis Van Geyt BE AMVB GA090, 20/02/2012, 1:24:55, 1:57:44, 2:07:00 wordt verwezen naar "archieven bij Dakob en [uitgeschreven interviews] in *De Tribune* en *Vijfhoek*.

³⁸ Interview Hugo Weckx BE AMVB GA073, 29/09/2011, 02:40.

³⁹ Eerste interview André Monteyne 2 BE AMVB GA077, 21/10/2011, 34:00.

gevormd door het verleden en tegelijkertijd herwerken we het verleden dat ons vormt.⁴⁰ De historicus van de hedendaagse samenlevingscontext poogt in zijn zoeken naar waarheid een objectieve afstand in te nemen en het verleden te ontdoen van het heden. Maar in het proces om een historisch fenomeen of gebeurtenis te begrijpen, ondergaan wij of de maatschappij, de respondenten, de oral historian en de latere vorsers of historicus altijd een invloed van een *wirkungsgeschichte* of een stroom van bestaande interpretaties.⁴¹

Het project *Vlaams geheugen van Brussel* bood ons de kans om te ervaren dat de waarheid in het heden en het verleden gefragmenteerd en contextueel is. In het intersubjectief maakproces van een mondelinge historische bron worden de subjectieve interviewer, de getuige en objectieve papieren bronnen in het AMVB door elkaar en door de maatschappelijke context beïnvloed.

De individuele respondent staat dus niet in rechtstreeks contact met het verleden. Zijn getuigenis is dus feilbaar. Het is niet de uiteindelijke authentieke bron van waarheid want het is besmeurd door verschillende contextinvloeden.

Tijdens *Vlaams geheugen van Brussel* waren de vertellingen van individuele getuigen of respondenten gekleurd door informatie uit andere bronnen zoals recente politieke debatten of publieke media. Uit het interview met Lydia Deveen bleek dat het recente *akkoord van de splitsing van Brussel-Halle-Vilvoorde een belangrijke gebeurtenis voor Brussel en de Vlaamse Brusselaar was*.⁴² Het citaat uit dit gesprek toont aan dat deze stem uit het verleden tegelijkertijd ook onvermijdelijk de stem van het heden is.⁴³

In de constructie van herinneringslagen worden bepaalde ervaringen door het geheugen van de getuigen geselecteerd of vergeten. Onder invloed van de hedendaagse maatschappelijke moeilijkheden in Brussel worden sommige belevingen van getuigen overladen door een nostalgie naar betere tijden. De herinnering van een respondent is ook gefilterd en beladen door latere gebeurtenissen. Zo zitten de ervaringen over zijn rol tijdens de eerste twee congressen van de Brusselse Vlamingen nog vers in het geheugen van Omer Mommaerts omdat hij er nu nog steeds van droomt om een soort vijfde congres van Brusselse Vlamingen bijeen te roepen.⁴⁴

⁴⁰ POPULAR MEMORY GROUP, 'Popular Memory. Theory, politics, method'. In: PERKS (Robert), THOMSON (Alistair). *The oral history reader*, tweede uitgave, Londen-New York, 2006, p. 44, 49.

⁴¹ GADAMER (Hans-Georg), *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Mohr Siebeck-Tübingen, 2010:305-306.

⁴² Interview Lydia Deveen BE AMVB GA072, 28/09/2011, 08:52.

⁴³ TOSH (John). *The Pursuit of History. Aims, methods and new directions in the study of modern history*. Edinbrugh Gate, 2010, p. 321.

⁴⁴ Interview Omer Mommaerts BE AMVB GA084, 07/12/2011, 45:30, 58:53.

De individuele herinneringen zijn nog meer gevoelig voor reconstructie en herwerking wanneer het gaat om publieke evenementen of grote momenten. Eén van de vragen tijdens het interview peilt naar de drie gebeurtenissen die voor de respondenten van belang zijn in het uitbouwen van een Vlaams cultureel en sociaal-cultureel verenigingsleven in Brussel. De antwoorden zijn zeer divers maar ze tonen wel aan welke diepgewortelde waarden en gevoelens volgens hun persoonlijke ervaring het verhaal van het Vlaams gemeenschapsleven in de hoofdstad hebben bepaald. Soms blijft het antwoord op deze algemene en andere vragen ook uit. Deze stilten, het zich niet meer herinneren van bepaalde namen of feiten of de discrepanties tussen de persoonlijke getuigenissen onderling⁴⁵ en de kennis van de oral historian wijzen op bewuste of onbewuste betekenissen van beleefde en herinnerde ervaringen. Op basis van deze mondelinge bronnen, kunnen latere vorsers in een verder inhoudelijk traject de invloed van de publieke cultuur, collectieve representaties en ideologie op de individuele herinnering in de constructie en reconstructie van deze geschiedenis onderzoeken.

De individuele herinneringen van de getuigen of respondenten kunnen ook beïnvloed worden door historische apparaten, publicaties van de bouwers van deze publieke historische sfeer of een dominant ideologisch discours. Onder invloed van de objectief geschiedkundige reflex om een historische gebeurtenis met schriftelijke bronnen te staven, namen de respondenten tijdens het project *Vlaams geheugen van Brussel* documenten mee om hun verhaal te staven. Soms beschouwden ze deze schriftelijke bronnen als een vervanging van hun mondelinge getuigenis en in de audio-opnamen gingen ze bijgevolg niet in op deze thema's. Tijdens de interviews trachtte de oral historian deze wederzijdse kruisbestuiving van schriftelijke en mondelinge bron door te zetten in het gebruik van AMVB-archiefstukken. Hier moet echter verder op worden gezocht want het tonen van een verslag over een vergadering van het Vlaams Komitee voor Brussel⁴⁶ wekte niet de nodige herinneringen over deze gebeurtenis op. Het gebruik van dit document werkte veeleer remmend en leidde de aandacht af. Het was te specifiek want de getuige kon zich de datum of afspraken van die welbepaalde vergadering niet meer herinneren. Wat beter werkte, waren de afbeeldingen van een bijeenkomst voor het oprichten van Nederlandstalige openbare bibliotheken.⁴⁷ Clara Haesaert kon tijdens het gesprek zichzelf en andere betrokkenen op de foto aanduiden.⁴⁸ Deze werkwijze stimuleerde dan ook andere herinneringen.

⁴⁵ Luisa Passerini heeft dit onderwerp van mondelinge geschiedenis uitgewerkt in haar Italiaans onderzoek over de periode tussen de twee wereldoorlogen in 'Critical development: part I' In: PERKS (Robert), THOMSON (Alistair). *The oral history reader*, tweede uitgave, Londen-New York, 2006, p. 3.

⁴⁶ Dossiers betreffende de subsidies van de Nederlandse Commissie voor Cultuur BE AMVB 209.

⁴⁷ HAESAERT (Clara), HEIDBUCHER (Eric), LAMPO (Hubert), *Openbare bibliotheken in Vlaanderen*, Ministerie van Nederlandse cultuur en Vlaamse aangelegenheden, Brussel, 1974 p.28

⁴⁸ Interview Clara Haesaert BE AMVB GA081, 16/11/2011.

Het gebruik maken van documenten tijdens het interview toont aan dat niet alleen de getuigen maar ook de oral historian hun bedoelingen hebben met het interview. Het is uiteindelijk wel de oral historian in het archief die beslist welke getuigenis wel en niet bewaard wordt. Hij/zij bepaalt ook welke al dan niet dominante interpretatie als onderzoeksmateriaal voor latere vorsers ter beschikking wordt gesteld. Een archiefinstelling en erfgoedprofessionals oefenen dus geweld of ongewild macht uit over de herinnering en het verleden.⁴⁹

Maar omwille van de postmodernistische deconstructie van waarheden zal gezocht moeten worden op welke wijze een archiefinstelling bij het beschikbaar stellen van oraal onderzoeksmateriaal kan inspelen op het wankel evenwicht en de broze scheidingslijn tussen subjectiviteit of persoonlijke herinnering, objectiviteit, geschiedschrijving en culturele vormen. Bij het presenteren en ontsluiten van mondelinge bronnen zal zij alternatieve interpretatiemogelijkheden moeten open laten. Het is bijgevolg belangrijk dat de informatie uit de context en de metadata waarin de geluidsband wordt aangemaakt, wordt bewaard. Als de beroepsmensen en vrijwilligers samen actief participeren in een mondeling-geschiedenisproject van een *community archive* zal gereflecteerd moeten worden over wie de uiteindelijke autoriteit heeft in het auteurschap van de bron. De archivalische top-downbenadering van een betrouwbare, authentieke en officiële bron zal door de impulsen van bottom-up herbekeken moeten worden. Eén van de toekomstige pistes die in dat kader verder onderzocht kunnen worden, is het concept 'a shared authority'.⁵⁰

Duurzaamheid en voortdurend onderhoud *Onderhoud van ontwikkelde relaties*

Deze inhoudelijke en praktische engagementen van getuigen en andere Brusselse figuren zijn ontstaan naar aanleiding van het *Vlaams geheugen van Brussel*. Ze zijn een belangrijk resultaat van dit mondeling-geschiedenisproject. In een verdere toekomst zou er zeker gebouwd moeten worden op deze interne dynamiek, het sneeuwbaaleffect en de mond-tot-mondreclame. Maar de inzet van de getuigen is zeer broos en kortstondig. Eens het vuur van het enthousiast engagement is aangezet, moet het verder gevoed worden want anders dooft het uit. Om de sneeuwbal van het doorverwijzen verder te

⁴⁹ THOMASSEN (Theo). 'Erfgoed politieke identificatie met het verleden'. In *Kvan archivarissen*, 6 (2012) 32.

⁵⁰ Voor verdere verdieping zie ook FRISH (Michael). *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*, State University of New York Press, 1990 en FRISH (Michael). *From A Shared Authority to the Digital Kitchen, and Back!*. In ADAIR (Bill), FILENE (Benjamin), and KOLOSKI (Laura) (eds.) *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*. Philadelphia: The Pew Center for Arts and Heritage, 2011.

laten rollen zouden de respondenten actief geprikkeld moeten worden. De bijeenkomst van de getuigen op de aangename vrijdagmiddag in september was een goede aanzet om de ontwikkelde relaties met de geïnterviewden verder te onderhouden. Tijdens dit herinneringsmoment gaven Renaat Roels en Anjes Goris aan dat ze verder wilden meewerken in dit project.

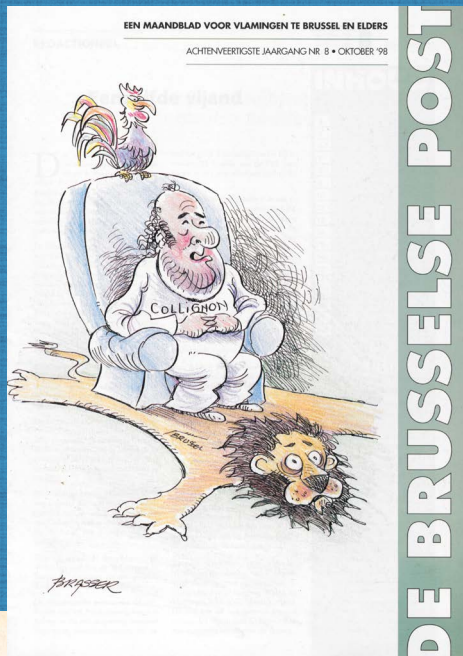
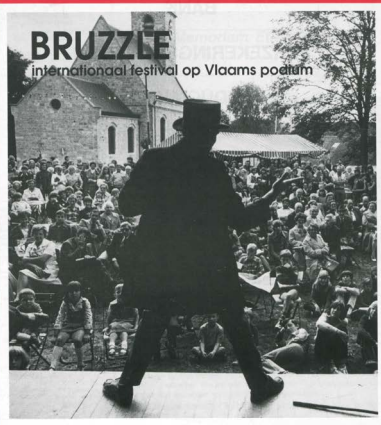
Bewaring en beheer van mondelinge bronnen

Vervolgens zou ook verder gewerkt moeten worden op het onderhoud, beheer en toegang van mondelinge bronnen. Hoe graag de partners BNA-BBOT, JES en Memoro ook zouden willen meehelpen, toch liggen deze samenwerkingsverbanden binnen de korte tijdstermijn van een project omwille van een beperkte financiële ademruimte niet altijd voor de hand. Mits toestemming van de archivaris kunnen de verzamelde mondelinge bronnen wel aan de hand van de ontsluitingsfiches in de leeszaal van het AMVB geraadpleegd worden. In een later stadium van technologische softwareontwikkelingen kunnen dan de gegevens van namen, verenigingen en thema's geïntegreerd worden in het geheel van doorzoekbare databanksystemen en uitwisselbare bronnen van born digital en gedigitaliseerd cultureel erfgoed.

Toekomstperspectief en bijstellen van strategie

In het beleidsplan van 2013-2018 krijgt het participatief gehalte van dit mondelinge-geschiedenisproject vorm in het concept van *community archive*. De respondentenlijst is een instrument om de opgestarte oral historymethodiek binnen het AMVB verder uit te werken. Op basis van deze nieuwe gegevens uit de interviews en de redacteraden met de subwerkgroep zouden nieuwe actoren aangesproken en geïnterviewd kunnen worden. Na de audio-opname kunnen zij op hun beurt nieuwe respondenten voorstellen en in het project betrekken. Deze dynamiek van een mondeling-geschiedenisproject legt dus de basis voor gemeenschapsvorming en empowerment in het samen verzamelen, aanmaken en bewaren van mondeling archiefmateriaal.

De ontwikkelde expertise en het stappenplan met aanbevelingen kunnen een hulpmiddel zijn voor andere kleinere archiefinstellingen die een oral historytraject willen implementeren. Om de opgedane ervaringen uit het project *Vlaams geheugen van Brussel* met de brede erfgoed- en archiefsector te delen, organiseert het AMVB op **vrijdag 14 december** een studienamiddag Mondeling-geschiedenisproject in een archief. We besteden aandacht aan de aanbevelingen en modellen over de voorbereiding, praktische uitvoering, valkuilen, kansen en reflecties bij dergelijke trajecten. Na een inleidend kader van het mondeling-geschiedenisveld in België worden de twee verschillende invalshoeken uit de praktijkprojecten *Vlaams geheugen van Brussel* en *Stemmen uit Babel* voorgesteld. De uitleiding reflecteert over het nut en de toekomstige trajecten en uitdagingen van mondelinge geschiedenis.

DE BRUSSELSE POST

Hof van Engeland opnieuw een Vlaams Café

AL bijna even bekend als de Koninklijke Vlaamse Schouwburg is het café er recht tegenover: het Hof van Engeland. Menig theaterbezoeker ging er vroeger na de voorstelling

denken. We mogen ons als Vlamingen in Brussel niet bekrompen opstellen want dat stoot mensen af. We moeten integendeel een duidelijke aanwezigheidspolitiek voeren. Vla-

Rembrandt en Waltra zaliger

HET was een mooie begrafenis, deze van Rembrandt, op een zachte herfstavond van 1981 in de rosse buurt van het Brussels Noordkwartier. Jan Van Driel, de cafébaas van de Rembrandt had besloten zijn harp aan de wilgen te hangen en zijn studentenkroeg over te laten. Te dier gelegenheid heeft hij een boek geschreven over zichzelf en het ook zelf uitgegeven op 750 exemplaren, waarvan 500 genummerd.

boek. Het werd een memorabele nacht, opgeleust door het combo van Dirk Stuers, bekend van Htring, en door de vermaarde trompetspeler Theo Mertens.

Een mooie finale, in majeure.

De Waltra eindigde in mineur.

De Waltra: zoniet het gezelligste, dan toch het beroemdste café in de Vlaamse kringen van de hoofdstad.

CAFÉS

VIC ANCIAUX (°1931)

BE AMVB GA 074, citaat 04:25

In de tijd in de jaren vijftig, zestig, zeventig had ge een reeks Vlaamse cafés, waar ontspanningsleven zich heel uitbundig ontwikkelde en kenbaar maakte. Moet ik die opsommen? Een paar toch misschien. De Waltra in de Arduinkaai, langs de Arduinkaai De Waltra waar Stan Philips, de muzikant met zijn groot orkest, maar Stan Philips had verschillende orkesten, een café hield. Je had daarnaast De Viking van Guido Dosoigne. Ge had van de Jos, maar zijn familienaam ontsnapt mij in het Hof van ... Daar in die buurt. Ge had het café van Gilles van Binst, de fameuze Anderlechtspeler. Enzovoort ge had dus een aantal cafés. Het uitgangleven was dus, kont ge in grote mate uw voldoening vinden, wanneer ge alleen maar in de Vlaamse cafés kwam. Kunt ge nu niet meer.

NORA TOMMELEIN (°1938)

BE AMVB GA 082, citaat 51:05 en 52:11

De KVS waar de toenmalige Vlaamse cafés dan waren. Want dat is dan ook nog een heel historie in de Brusselse cultuur. Dus na de Zilvermewuwtjes, ja ge waart niet vogelvrij want je ouders hielden je nog een beetje in het oog. Mijn ouders gingen regelmatig naar de Vlaamse club in de Van Praetstraat. En wat deden wij dan? Naar de Vlaamse cafés gaan. En er was in de Van Praetstraat schuin tegenover dat Brusselse huis, was er de Lorelei. Was een café dat ook door Vlamingen gerund werd. En ondertussen mijne man en zes andere jongens allemaal uit de Zilvermewuwtjes gekomen, hebben toen... Uit dat bezoek aan die cafés is er ne zanggroep ontstaan. De zevenslag noemde dat.

Wij gingen dus naar de Lorelei. Niet naar het Brussels tehuis want dat was te deftig. Dat waren allemaal mensen die het gemaakt hadden in het bedrijfsleven en overal een beetje. Maarre vandaar gingen we dan naar het Half Maantje, dat was op de Papenvest.

BE AMVB GA 082, citaat 54:24

Ah ja, ze hebben ook nog opgetreden in de Folies Bergères. In het koor van de operette speelden die toen. We hebben veel plezier gemaakt. En wij als jonge meisjes liepen mee met hen. Van het één kwam het ander. Zij namen het voortouw en ze gingen zingen in al die Vlaamse cafés en ze verdienden daar wat mee.

En de Vlamingen kwamen naar die cafés precies omdat ze wisten dat de Zevenslag komt, hé. De Lorelei, Half Maantje hebben ze dan moeten afbreken voor de Papenvest omdat daar sociale woningen zijn opgericht. En dan is den baas van het Half Maantje, dat was Stan Philips, die is met café en al verhuist naast de Vlaamse schouwburg. En daar was het nog een groter succes want hij had daar een café De Waltra, noemde het, samentrekking van Walter en Peter die zijn kinderen waren. En daar waren nog meer Vlaamse cafés. Ge had op den hoek Café des Artistes/Huis van de artiesten. Ge had daar tegenover de Vlaamse schouwburg het Hof van Engeland. En die gingen gewoon van het een café naar het ander. En wij mee natuurlijk.

UNESCO ORAL ARCHIVES INITIATIVE

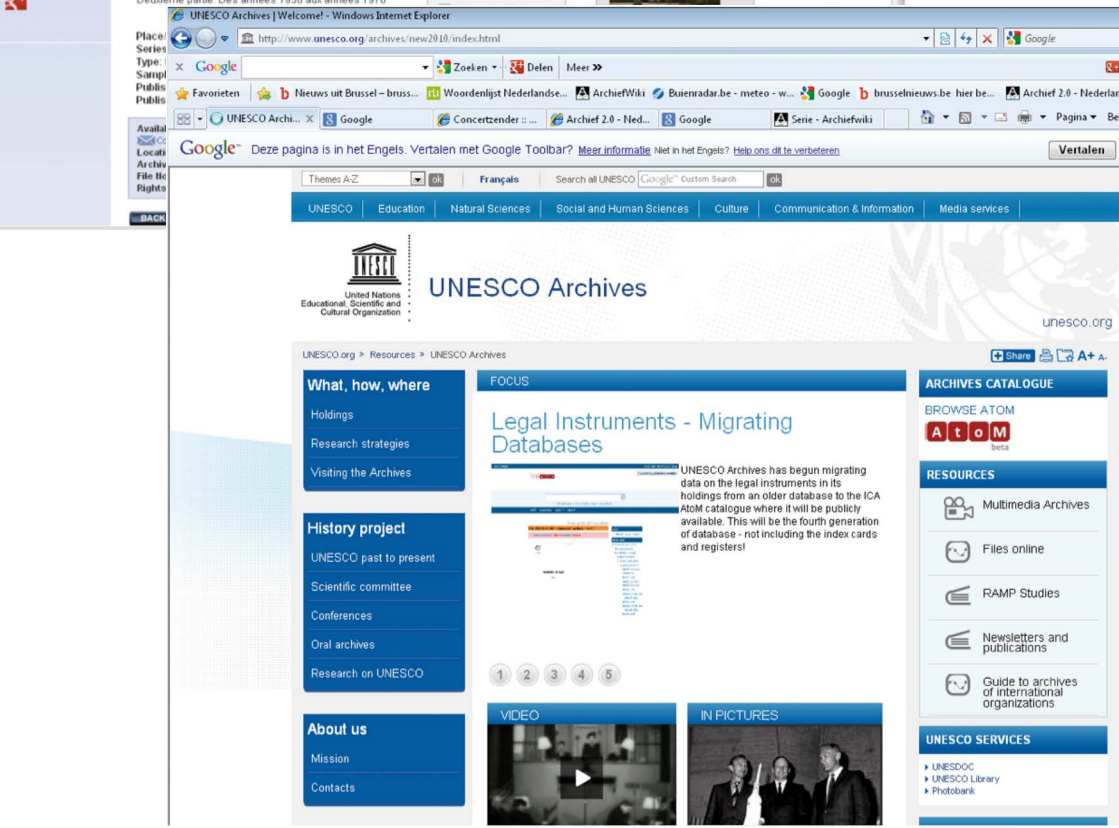
Kathleen De Blauwe, AMVB
Jens Boel, Chief Archivist Unesco

Het AMVB wil het mondelinge-geschiedenisbeleid in het kader van het *community archive* verder uitwerken. Om ervaringen over de methodiek en oral-historytrajecten in een archief uit te wisselen, bezochten de coördinator van het project Vlaams geheugen van Brussel en de afgevaardigd bestuurder Patrick Van den Nieuwenhof, Jens Boel. Hij is de hoofdarchivaris van de Unesco in Parijs en in die hoedanigheid leidt hij het *Oral Archives Initiative*. Net zoals het project *Vlaams geheugen van Brussel* vertrekt hij deze studie vanuit een zeer algemeen vraagstelling. Beide projecten peilen vanuit een inductief standpunt naar het ontstaan, de netwerken en de krachten die respectievelijk de oorsprong en de verdere uitbouw van de Unesco en het Vlaamse culturele en sociaal-culturele verenigingsleven hebben gevormd. Het bezoek aan dit archief in Parijs resulteerde bijgevolg in een boeiend gesprek over de praktische uitwerking van mondelinge-geschiedenstrajecten.

Good afternoon Mister Boel, can you introduce yourself and describe your engagement in the UNESCO Oral Archives Initiative?

I'm a social historian influenced by the oral history initiatives of the seventies in the United Kingdom. In these history workshops I learned about Thompson's ideas on the history of the workers and the history of people without a voice. As an archivist I was inspired by Verne Harris. In the year 2000 I went to the International Congress of Archives in Seville. During this conference I learned about his deconstruction of traditional archival ideas.

When I started to work at the UNESCO I found it very important to apply these principles and methods in my job. So in the late nineties I started to interview people who had been associated with UNESCO's collective memory. The conversations were recorded on a mini-disc. There was no protocol or formalised framework. I was the only one conducting these interviews. I did this as a volunteer besides my tasks as an archivist. It took up a lot of time and in the end I had to stop with the interviewing because I had to do my work in the Unesco archive. So I didn't book that many results.

Then a very active group of retired staff formed a history club. They actually wanted to commemorate the sixtieth anniversary of the UNESCO and so they started to collect sources to investigate the UNESCO's history. This UNESCO History project was created in 2005 because of the urgent need to build an institutional memory and to enhance awareness of the organization's rich history. The first major activity of this project was the international symposium on UNESCO's history that took place at the Headquarters on November 16-18, 2005. An international scientific committee was assigned to make recommendations on the operation of the project. The main aim was to encourage critical reflections on the past orientations of the organization, its activities and accomplishments. The driving force was to stimulate serious research by external academic institutions on the UNESCO's first years as an international organization.

UNESCO was not only created and developed by governments. Our organization is also the result of the commitment, imagination and efforts of current and former staff members. Since its creation six decades ago many men and women have worked for the ideals of this organization. So we started to interview key players in UNESCO's history and other people who were involved in the life and functioning of our organization, from 1946 to the present. In this way, the Oral Archives Initiative became a part of UNESCO History project. It was a contribution by the Secretariat and I was appointed as the project coordinator.

What was the purpose of Oral Archives Initiative?

In the Oral Archives Initiative we wanted to collect personal testimonies on UNESCO's history from people closely associated with the activities of our organization. These pioneers worked for the UNESCO as staff members. They also cooperated with our institution as members of governing bodies, NGOs, National Commissions.

We believe that such an initiative is both timely and necessary. Timely because it is urgent to interview those UNESCO players who took part in the aspirations and work during the first pioneer years of our organization. In some cases, the project was too late to conduct meaningful interviews because the proposed interviewees had died or had important physical and cognitive challenges. In other cases we did conduct the interviews but the interviewees have died meanwhile or since then. This aspect underscores the urgency of the project.

The Oral Archives Initiative is also necessary for the sake of UNESCO's collective memory and for the benefit of historians and other scholars. Our common history is our identity, and it is also an amazing source of inspiration for new staff members. It is important to build up a common institutional identity.

The patchwork that constitutes the history of UNESCO will become more complete and alive by interviewing witnesses and players. Individuals made UNESCO what it is today. They 'made it happen' in a certain social, political, economic and cultural context. They left marks on what, how and why things happened. So these voices of the pioneers can complement written sources by adding insights, information, nuances, colours, ideas and research trails. These interviews can help us to understand the past better.

How did you select the interviewees?

A special effort was made to carry out interviews with individuals with field experience and those not living in France. In the first phase of the initiative we planned to interview at least 60 former staff members and 60 non-staff members. Based on the urgency, the importance of the person's involvement in UNESCO matters, type of responsibility, age, gender, and diversity of geographical and cultural background, we selected the first group of interviewees. We also made a list of potential interviewees. This was continuously expanded with newly proposed names.

How did the project evolve further?

In the end, the Oral Archives Initiative started a partnership with the research project on the UNESCO World Heritage Convention 1972-2000. In this project we captured the voices of those who had played a significant role in the creation and early development of the World Heritage Convention. The recorded interviews with the men and women who were active participants in this early period were designed to supplement the existing literature and voluminous documentation from the statutory and expert meetings. They illustrate the successes and failures, the struggles and triumphs of the early years.

Who were the interviewers?

In a message to all the staff, the Director-General called for volunteers and invited supervisors to facilitate the participation of staff in this activity. So a group of volunteers from the staff members presented themselves as interviewers. They followed a one-day information and training session in June 2006. We designed a project document and a protocol. These are the documents I sent you. For each interview a distinct interview team was responsible. They consisted of one young staff member and an older one who knew the interviewee. They prepared, conducted and did the follow up of the interview. They had some background knowledge about the key activities the interviewee had been involved in. Since the volunteer interviewer had worked with the interviewee, the conversation could be conducted in a climate of confidence. However it was also possible that the younger interviewer didn't dare to ask more critical questions because his job in the UNESCO was at stake. There is a strong hierarchy amongst the UNESCO staff.

Petra Vanden Born, the librarian you met today, was one of the interviewing staff members. Together with Mechtild Rössler she interviewed Amadou-Mahtar M'Bow, Senegalese educator and former Director-General of UNESCO at UNESCO Headquarters in Paris. This interview is also mentioned in the article that Petra Vanden Born showed you.¹

How was this interview conducted?

The interviews were conducted in French and in English depending on the the interviewee's preference. They lasted between one and two hours. There was enough time to elicit a range of viewpoints from the interviewees. But the former Director-General Amadou-Mahtar M'Bow was interviewed several times in the morning. Each conversation was prepared and structured with specific questions to identify key issues and cases that have affected the development of the World Heritage system. Adapting to his experience, carefully prepared topics were explored and developed. He was also asked a series of open-ended questions.

Every interviewer had a theme list that was made on the 12th June 2006. The voluntary interviewers used the resources that were available in the Secretariat and elsewhere. They made a continuous effort to correct imperfections and learn from practical experiences. The interviewees also had to sign a contract. We also prepared a protocol for the oral archives. The content of the interview consisted of different phases. First the interviewee introduced himself and then he/she talked about his perception of the UNESCO. In the third step she/he described his/her role and activities in our organization. The interview ended with a reflection and the interviewee was asked to share ideas about the future of the UNESCO.

How were these recordings stored and made accessible to the public?

All interviews were digitally recorded and indexed. The interview team made a draft of the descriptions of the contents of the interview(s) they had prepared and conducted. They also wrote a transcription of some interviews on a voluntary basis. The interviewee was shown the transcription. Sometimes he or she wanted to adapt the transcription. All results of the interviews, in particular the electronic recordings, content descriptions and, when available, the transcriptions, were deposited with and preserved in the UNESCO Archives.

This initiative was the beginning of a collection of oral archives on UNESCO's history that can be consulted by anyone interested in the Organization and its past.

¹ CAMERON (Christina), RÖSSLER (Mechtild). In: 'Voices of the pioneers: UNESCO4S World Heritage Convention 1972-2000', *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 1 (2011) 42-52.

The interviews will be made available to researchers and to the public in conformity with case-by-case agreements with the interviewees. The objective is that these interviews shall feed into historical accounts as a complementary source. As an example you can listen to a fragment with Amadou-Mahtar M'Bow. on this link: http://www.unesco.org/archives/multimedia/index.php?s=films_details&id_page=33&id_film=1858

Which problems did you encounter?

The interviews were carried out in professional recording studios to ensure that the audio archival records are of high quality. So we worked with technicians. But I remember that once we managed to take a very good interview with a person who had been a refugee from Hungary. The interviewee was at ease and talked very openly. But afterwards we realised that the conversation had not been recorded because of technical problems. We made 31 interviews but then we had to stop because we had some difficulties with the human resources of UNESCO. UNESCO members and staff were interviewing their former bosses and this caused some problems...

What were the results?

Together with the interviews of the UNESCO World Heritage Convention 1972-2000, we collected 31 oral sources. Some of them were used in a book about the 40th anniversary in the World Heritage Convention. We also realized that the interviewees had a selective memory especially when the conversation was about political topics. Politicians want to be held accountable for the positive changes and activities they realized. Working with volunteer interviewers from UNESCO staff gave the conversations a certain bias. These staff members already knew the stories and were in a certain sense 'doomed to be preconditioned'. I would have liked to have a more journalistic and critical confrontation with the interviewees in the recordings.

Are you still interviewing people?

We didn't interview anybody in the last year because it was difficult to find enough time. Some former staff agreed to participate but their objectives were not purely historical. In view of the difficulties with regard to privacy pointed out by human resources we are now looking for solutions to continue this initiative.

For instance, this project could be transformed and become one of the debriefing steps for retiring staff. In this way we could share experiences and insights between generations, the interested public and the Organization better. 'Individuals do make a difference'. From this new archival collection of personal UNESCO testimonies we will all be able to draw inspiration.

I hope so, thank you very much for the interesting conversation and good luck with your project.

BOEREN, PLATTELANDERS EN BAKKERS AAN HET WOORD

OVER MONDELINGE GESCHIEDENIS BINNEN HET CAG

Yves Segers, Centrum Agrarische Geschiedenis en Interfacultair Centrum Agrarische Geschiedenis KU Leuven

De voorbije jaren realiseerde het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) uit Leuven meerdere onderzoeks- en publiekprojecten waarin een vooraanstaande rol was weggelegd voor mondelinge geschiedenis. In deze bijdrage presenteer ik kort de algemene werkwijze van het Centrum en stel ik onder meer de doelstellingen, de eindproducten en de voornaamste bevindingen voor van enkele concrete projecten voor. Tot slot belicht ik op welke wijze het Centrum de volgende jaren oral history (en parallel hiermee ook immaterieel erfgoed) zal integreren in de basiswerking.

Troeven en aandachtspunten

Mondelinge geschiedenis is meer dan ooit populair in erfgoedland. En daar zijn enkele goede redenen voor. Historicus Paul Thompson stelde al langer dat via oral history een stem kan worden gegeven aan de stemlozen. De geschiedenis, de verhalen en de beleving van gewone mensen is immers maar zelden op een goede en uitgebreide manier gedocumenteerd. Zij lieten geen dikke dagboeken na of tientallen brieven aan kennissen en familieleden. Wanneer dat wel gebeurde, doorstonden ze nauwelijks of niet de tand des tijds. De stem van de gewone man en vrouw is interessant omdat ze een geschiedenis van onderuit brengt, omdat ze inzoomt op minder evidente aspecten uit het verleden, op persoonlijke ervaringen en appreciaties. Het samenbrengen van verschillende interviews betekent dan ook dat meerdere en soms uiteenlopende (ja zelfs elkaar tegensprekende) verhalen, stemmen en meningen kunnen worden gepresenteerd. Oral history brengt dus in vele gevallen mensen 'van vlees en bloed' op de voorgrond, die voor lezers en erfgoedconsumenten herkenbaar zijn en appelleren aan het huidige verlangen naar persoonlijke stories. Lange tijd werden mondelinge bronnen niet als vol beschouwd, kampten ze met een statusprobleem. Historici beschouwden ze als weinig betrouwbaar; het geheugen is immers niet feilloos. En ook de rol van de interviewer, die verschillende houdingen kan aannemen, werd met argusogen bekeken. Desalniettemin bouwde oral history de voorbije jaren steeds meer krediet op, en terecht. Het is een bron als een ander, die men met evenveel zin voor historische kritiek moet hanteren.

De klapcaravan van het project *Het landschap vertelt*: hier kan je verhalen beluisteren (CAG)

CAG zette de voorbije jaren (tevens omwille van bovenstaande redenen) meerdere projecten op waarbij mondelinge geschiedenis een niet onbelangrijke rol speelde. Lang niet alle aspecten van het boeren- en rurale leven en van onze eetgewoonten zijn goed gedocumenteerd via de klassieke bronnen. Soms was oral history de belangrijkste invalshoek en gehanteerde methodologie. Er werden dan veertig tot vijftig interviews afgenomen, af en toe zelfs gefilmd door een professionele cameraploeg. Soms was het gewoon één van de wegen om informatie en inzichten te verzamelen naast de meer klassieke bronnen zoals archief, documentatie, literatuur etc. En dan nog werden slechts enkele bevoorrechte getuigen bevroegd. De behandelde thema's bestrijken ondertussen een breed werkveld: typische landbouwactiviteiten, veranderende eetgewoonten, allerlei productie- en verwerkingstechnieken, zeldzaam wordende beroepen of teeltactiviteiten, omgang met landschap, boerenidentiteit etc.¹

In de loop der jaren heeft het CAG zijn eigen werkwijze ontwikkeld en verfijnd. Die steunt op een theoretische onderbouw en vooral een uitgebreide praktijkervaring met korte en langlopende initiatieven. Deze manier van werken kan worden samengevat in een vijftal aandachtspunten.

Vooreerst moet de nodige aandacht uitgaan naar het afbakenen van het onderwerp, dient de focus van het (interview)project duidelijk te worden gedefinieerd. Wanneer het gaat om een samenwerking met meerdere partners, of zelfs opdrachtgevers, is het van belang dat alle partners zich hier ten volle kunnen achter scharen. Ten tweede moeten ook de doelstellingen klaar zijn: gaat het om het registreren van verhalen zonder meer? Of ligt de meerwaarde van de inspanningen vooral bij de eindproducten en publieksactiviteiten? Deze keuze is niet onbelangrijk om efficiënt te kunnen werken, zeker in de fase waarin de gegevens moeten worden verwerkt en geïnterpreteerd. Want de meeste projecten zijn uiteraard beperkt in tijd. Ook voor het budget is het van belang om te weten waar naartoe wordt gewerkt: een publicatie, een dvd, een (rondreizende) tentoonstelling, vertelavonden, een website met verhalenbank of een theaterstuk? Een derde aandachtspunt is het reserveren van voldoende tijd voor de medewerker om zich goed voor te bereiden. Wie op stap gaat om interviews af te nemen, dient over de nodige achtergrond en basiskennis te beschikken: niet alleen over het onderwerp, maar ook over de finesses van mondelinge geschiedenis als discipline. Anders dreigt een deel van de informatie verloren te gaan, zoals datgene wat net niet wordt gezegd of is er geen aandacht voor vormen van niet-talige communicatie. Ten vierde moet van bij de opstart ook gekozen worden hoe het gesprek zal worden vastgelegd: wordt het digitaal op-

¹ Een overzicht van alle lopende en afgesloten projecten is te vinden op www.cagnet.be. Resultaten ervan zijn onder meer verwerkt in de verhalen die kunnen worden gelezen op www.hetvirtueleland.be.

genomen of is er tijd en zijn er middelen om te filmen? Wordt het hele gesprek daarna uitgeschreven, of maakt de medewerker slechts een samenvatting van het gesprek? Aangewezen is dan om de verschillende aangesneden gespreksonderwerpen kort samen te vatten en hierbij de tijdsaanduiding te noteren. Zo krijgt iedereen een snelle toegang tot de belangrijkste passages uit het interview. Ten slotte moeten de interviews op een duurzame manier worden bewaard. Zo bewaart het CAG na het aflopen van elk interviewproject een digitale kopie van het hele interview en een papieren exemplaar van het (deels) uitgeschreven gesprek in zijn archief. Een digitale versie wordt telkens opgeslagen op de server. Daarnaast worden de projectpartners aangespoord om zelf een digitale en papieren versie bij te houden of te deponeren bij hun eigen archief- of documentatiedienst (bijvoorbeeld van de provincie of de stad).

Vlasparlee

Het 'Texas van Vlaanderen' langsheen de 'Golden River'. Deze fraaie benaming verwijst naar de erg aparte en lange tijd succesvolle vlasnijverheid die zich gedurende enkele eeuwen aan de boorden van de Leie en de Mandel ontwikkelde. De bloeiende vlasactiviteiten zetten de streek rond Kortrijk op de wereldkaart, herschiepen het landschap ingrijpend en brachten een ongekende welvaart naar de regio. Het vlas droeg (en draagt nog steeds) bij tot de historische identiteit van de streek. Het CAG zette daarom in 2008-2009 met tal van partners, zoals de provincie West-Vlaanderen, het Vlasmuseum, het Algemeen Belgisch Vlasverbond en de erfgoedcel Kortrijk, een oral-historyproject op om de persoonlijke herinneringen van de resterende getuigen te registreren. Er was al veel geweten over de technische aspecten van de vlassector, maar een sociale invalshoek was nog nooit gehanteerd. Na voorbereidend (literatuur) onderzoek werd gestart met het selecteren van getuigen die een zo volledig mogelijk verhaal konden vertellen. Er werd gelet op een zekere thematische en geografische representativiteit. In een eerste fase werden de mondelinge memoires van 35 gewezen vlassers gefilmd en zo voor het nageslacht bewaard. Via deze gesprekken kwamen we meer te weten over een brede waaier van thema's zoals de dagelijkse werkomstandigheden, het gangbare taalgebruik, de economische conjunctuur, de rituelen op de maandagse vlasbeurs, de kledij van de botenkopers en het bruisende caféleven. Met andere woorden: via deze zoektocht naar het mondelinge vlaserfgoed herleefde ook de ruimere sociale geschiedenis van Zuid-West-Vlaanderen.

In een tweede fase van het project verschoof de focus naar het ontsluiten van de verhalen en informatie voor een ruim en divers publiek. Op die manier wilde het projectconsortium de mensen van de regio erop wijzen hoezeer het vlas heeft bijgedragen tot de identiteit van de streek, het belang van het 'vergeten' vlaserfgoed nogmaals in de kijker zetten, en een ruim draagvlak creëren voor toekomstige vlaserfgoedprojecten (onder

meer van het Vlasmuseum te Kortrijk). Verspreid over een drietal jaren zagen meerdere publieksactiviteiten in de regio en enkele eindproducten het licht. Er werden twee vertelavonden georganiseerd waarbij voormalige vlassers hun verhaal vertelden, oude beelden werden geprojecteerd en de vlasblues werd gezongen. De *Tournee Vlasparlee* bracht de rondreizende tentoonstelling *Exposee Vlasparlee* langs zowat alle gemeenten in de regio. De opstelling, bestaande uit verschillende thematische modules aangevuld met illustraties en audiovisueel materiaal, gaf duiding bij de ongezouten mening van verschillende vlassers. Verder werd ook een educatief pakket voor het lager onderwijs ontwikkeld om de tentoonstelling te versterken en om de belangstelling van de jeugd voor het streektergoed verder op te wekken. Tezamen met de expo werd ook de erfgoeddocumentaire *Een leven in het vlas* (99 min.) voorgesteld.² Aan de hand van ruime interviewfragmenten en uniek historisch beeldmateriaal belicht deze film de volledige vlasketen – van vlasboer tot spinner – en reconstrueert hij de sociale geschiedenis van de vlassector vanaf 1920. Het meest recente eindproduct dat het project Vlasparlee voorbracht was het theaterstuk *Vlastheater/verhalen uit het achterland*. Op basis van de informatie uit de interviews en het onderzoek schreef een professionele scenario-schrijver een theatertekst. De 22 acteurs werden op basis van goesting en niet zozeer ervaring gerekruteerd in de vlasregio en gedurende enkele maanden gecoacht door *De Figuranten*, een sociaal-artistisch project uit Mene. In de nabije toekomst wordt ook nog een rijk geïllustreerd boek verwacht in de reeks Erfgoedgidsen van de provincie West-Vlaanderen.

Boerentrots en ondernemersgeest

De jongste jaren bestuderen historici, rurale sociologen en andere onderzoekers meer en meer de ingrijpende ontwikkeling van de landbouwsector in België en Vlaanderen na de Tweede Wereldoorlog. De grote contouren van deze transformatie zijn goed gekend nu. De land- en tuinbouw kwamen in een fascinerende stroomversnelling terecht die zich gemakkelijk laat samenvatten in enkele kernwoorden zoals mechanisering, automatisering, schaalvergroting, specialisatie en toenemende overheidsregulering. Relatief weinig aandacht in de agrarische geschiedschrijving ging evenwel uit naar het individuele bedrijfsniveau, onder meer bij gebrek aan archief- en ander bronnenmateriaal. Vanuit deze vaststelling namen in 2008 het CAG en het Algemeen Rijksarchief het initiatief om de beroeps- en persoonlijke ervaringen van individuele boeren te registreren en te ontsluiten via een toegankelijk maar wetenschappelijk onderbouwde publicatie. In totaal werden gesprekken opgezet met 44 personen uit diverse (landbouw)regio's in Vlaanderen: de West-Vlaamse polders en zandstreek, de Oost-Vlaamse zand- en zandleemstreek, de Antwerpse Kempen en de Brabantse leemstreek. Het ging om 18 vrou-

² Een verkorte versie van deze documentaire is nog steeds te zien op de projectwebsite www.vlasparlee.be.

wen en 26 mannen van verschillende leeftijden, van dertigers tot tachtigers. Sommige interviews verliepen individueel, andere onder de vorm van een groepsgesprek in aanwezigheid van andere gezinsleden.

De interviews verliepen niet volgens een strikte, vooraf opgestelde vragenlijst of een vast thematisch kader. Ze vertrokken vanuit de centrale vraag hoe de respondenten hun leven als boer of tuinder hadden ervaren. Elk gesprek startte bij de jeugdervaringen van de respondenten en volgde daarna een eigen koers, geïnspireerd door de individuele levensverhalen. 'Van onderuit' vertelden zij een halve eeuw landbouw- en rurale geschiedenis. De interviews werden op band opgenomen, volledig uitgeschreven en vervolgens geanalyseerd. Elementen en argumenten uit de persoonlijke verhalen werden thematisch gegroepeerd aan de hand van trefwoorden. Op die manier kwam het concept voor de publicatie tot stand.³ Het boek zoomt in op de manier waarop de 'vertellers' hun leven als land- of tuinbouwer ervaren hebben en hoe ze hun bedrijfsvoering nu evalueren in het licht van de naoorlogse ontwikkelingen. Hun persoonlijke beleving staat daarbij centraal. Vier thematische velden konden worden gedistilleerd uit de verhalen. In het eerste hoofdstuk gaat het vooral over de impact van de toenemende overheidsregulering op hun bedrijfsvoering. Hoe hebben ze dat ervaren? In welke mate heeft het Europese landbouwbeleid hun bedrijf op economisch en technologisch vlak beïnvloed? Het tweede hoofdstuk staat stil bij het belang dat de respondenten hechten aan hun identiteit en aan kennis en vaardigheden bij het runnen van een land- of tuinbouwbedrijf. Over welke eigenschappen moet een bedrijfsleider beschikken en waar haalt hij of zij de nodige kennis? In een derde hoofdstuk kwam vooral het thema arbeid aan bod. Runnen boer en boerin alleen het bedrijf, en hoe verloopt die samenwerking? In een vierde en laatste hoofdstuk ontmoeten verleden en toekomst elkaar en komt het voortbestaan van boerenbedrijven aan bod. Welk belang hechten land- en tuinbouwers aan het voortzetten en doorgeven van hun bedrijf? Wie is een 'blijver', en wie krijgt de post'?

Het landschap vertelt

Het landschap in Haspengouw en de Voerstreek is het resultaat van een lange en boeiende geschiedenis. Eeuwenlang hebben natuurelementen en bewoners dit landschap vormgegeven en gekneed. Het doorgronden en begrijpen van deze ontwikkeling is het werkveld van geologen, geografen, historici, archeologen, biologen ... Het is een complex en boeiend verhaal dat op steeds meer belangstelling kan rekenen. Niet alleen de lokale bevolking maar ook recreanten en toeristen zijn sterk geïnteresseerd in het verhaal achter deze natuurlijke en cultuurhistorische getuigen van een rijk verleden. Via het project *Het landschap vertelt* wilden het CAG, het Regionaal Landschap Haspengouw en

³ MARTENS (Evelyne). *Boerentrots en ondernemersgeest. Boeren in Vlaanderen na de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, 2010.

Voeren de landschapsgeschiedenis van Haspengouw sinds het begin van de negentiende eeuw in kaart brengen, en de bevolking nog meer bewust maken van de boeiende verhalen die het landschap in zich draagt. Tijdens de eerste fase van het project in 2010 ging alle energie en tijd naar onderzoek. Aandachtspunten hierbij waren de algemene landbouwgeschiedenis van de regio, het landgebruik, de evolutie van kleine landschapselementen, de omgang met het landschap vroeger en nu etc. Basisbronnen hiervoor waren onder meer lokale archieven, documentair materiaal, afbeeldingen, landbouwtellingen en kaarten. Een belangrijke aanvulling wat betreft de recente geschiedenis betrof de interviews met een veertigtal bewoners, 'gebruikers' en experts van het Haspengouwse landschap. Via deze gesprekken wilden we de (persoonlijke) omgang met het landschap vastleggen, want hierover bestaan slechts weinig geschreven bronnen. Op welke wijze onderhielden boeren hun akkers, hoogstamboomgaarden en haagkanten? In welke mate wensten ze het landschap te kneden in functie van hun landbouwactiviteiten? Welke onderlinge relatie ontwikkelden boeren, dorpsbewoners, natuurliefhebbers en recreanten de jongste decennia als 'gebruikers' van het landschap, maar elk met eigen belangen en motieven?

De resultaten van het onderzoek en van dit 'landschapsverhaal' werden op verschillende manieren ontsloten. Voor de streekbewoners werd een toegankelijke publicatie gemaakt om kennis te laten maken met de dynamische geschiedenis van het Haspengouwse landschap.⁴ Parallel hiermee kwam een reizende tentoonstelling tot stand, de zogeheten 'klapcaravan'. Bewoners kunnen in deze omgebouwde caravan de verhalen van streekbewoners over het landschap beluisteren en oude foto's en andere afbeeldingen ontdekken. De caravan hield in 2010-2011 halt op verschillende locaties waar telkens ook tal van activiteiten werden georganiseerd in samenwerking met lokale actoren, zoals wandelingen, fietstochten en fotozoektochten. Een contactdag voor alle projectpartners sloot de samenwerking af.

Bakkersgeneraties

Het CAG en het Bakkerijmuseum Walter Plaetinck in Veurne startten midden 2010 een interviewproject op rond bakkersgeneraties in Vlaanderen. Medewerkers van beide erfgoedinstellingen interviewden een 35-tal bakkersfamilies uit de vijf Vlaamse provincies, waarvan nog minstens twee generaties in leven waren. Het oosten van Brussel nam het CAG voor zijn rekening; het westen het Bakkerijmuseum. Er werd gepolst naar het reilen en zeilen in de bakkerij, in de winkel en het atelier. Op welke wijze werd de bakkerij en de bakkerskennis doorgegeven? Hoe verliep de relatie tussen de bakker en zijn bakkersgas-

⁴ Zie CEUNEN (Nathalie). *Het landschap vertelt... Haspengouw & Voeren, de mens vormt zijn land*. Kortesseem, 2011.

ten? Hoe ervoeren jonge vrouwen het open houden van de winkel en de lange werkdagen? Ook het samenwerken binnen het gezin en de familie kwam aan bod, alsook het sociale leven van het bakkersgezin. De informatie uit de interviews werd aangevuld met en getoetst aan inzichten uit (vak)literatuur. Alle interviews werden digitaal opgenomen en in verkorte vorm uitgeschreven. Een eerste eindproduct van deze samenwerking was de expo *Gekneed als bakker. Bakkersgeneraties en hun geschiedenis* in het Bakkerijmuseum in 2011. In de rand van de tentoonstelling werd tevens een themanummer in de reeks *Patakon* voorgesteld waarin de belangrijkste resultaten uit de gesprekken en het onderzoek worden gepresenteerd, aangevuld met foto's en illustraties uit de persoonlijke collecties van de respondenten.

Mondelinge geschiedenis verankeren in de werking CAG

Het CAG heeft de voorbije jaren heel wat (praktische) expertise opgebouwd rond mondelinge geschiedenis.⁵ Diverse methodes, vormen van publieksontsluiting en thema's passeerden al de revue, maar er is nog veel mogelijk. Nieuwe initiatieven zijn zelfs wenselijk, omdat de landbouwsector, het platteland en ook onze eetgewoonten de jongste decennia sterk wijzigden en dat ook nog in de toekomst zullen doen. Daarom zal het Centrum in de huidige beleidsperiode 2012-2016 een bijzondere plaats in de werking geven aan mondelinge geschiedenis. Medewerkster Chantal Bisschop zal dit werkveld opvolgen. Zij zal actoren uit de erfgoedgemeenschap bijstaan en begeleiden bij hun oral history projecten, en participeren waar nodig aan externe initiatieven. Daarnaast zal CAG ook zelf enkele projecten opstarten waarbij mondelinge geschiedenis een cruciale en unieke insteek biedt, bijvoorbeeld door het registreren van de verhalen van zeldzamer geworden beroepen zoals hop- en tabakstellers, bakkers en slaggers. Aansluitend bij de werking rond mondelinge geschiedenis wil het CAG inzetten op het immaterieel cultureel erfgoed of ICE. Interviews zijn immers de bron bij uitstek voor immaterieel erfgoed omdat ze het immateriële verleden, waarvoor in principe geen of weinig directe tastbare bronnen bestaan, meer tastbaar maken. De mogelijkheden voor mondelinge geschiedenis in relatie tot het ICE van landbouw, platteland en voeding zijn legio. Dossiers die in 2012-2013 op de agenda staan focussen onder meer op de frietkottcultuur, grondwitloof en Loonse stroop. Maar ook wat ICE betreft staat het Centrum open voor samenwerkingsverbanden met andere (erfgoed)actoren.

⁵ Ook in de onderzoeksprojecten van universitaire partner ICAG (het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis, KU Leuven) neemt en nam oral history een belangrijke plaats in. Deze meer theoretische en fundamentele ervaringen stromen bovendien door naar de praktijk van CAG en kunnen ook daar worden gevaloriseerd. herformuleren?

OP ZOEK NAAR ANTWERPSE SPOREN

Lieve Willekens, MAS – Museum aan de Stroom,
Coördinator Erfgoed en Diversiteit

‘Ga tien maanden lang op zoek naar verhalen, foto’s, brieven en oude filmpjes in je eigen omgeving die een verhaal vertellen over de geschiedenis van de Marokkaanse gemeenschap in Antwerpen!’ Zo luidde de oproep voor het project *Spoorzoekers*¹ die we eind 2011 verspreidden met als hoop: enkele geïnteresseerden aantrekken om erfgoed van Antwerpen te verzamelen. En dat lukte. Zeventien vrijwilligers legden op dit moment een stukje van de Antwerpse mondelinge geschiedenis bloot. Voor het MAS – Museum aan de Stroom betekent dit een uitdaging: Welke rol moet of kan een museum en erfgoedforum spelen in het verzamelen, bewaren en ontsluiten van mondeling erfgoed? Omdat dit themanummer over mondelinge geschiedenis handelt, focus ik in dit artikel op het verzamelen en bewaren van immaterieel erfgoed. Ik wil van deze inleiding gebruikmaken om ook een lans te breken voor het materiële erfgoed dat mensen van een andere origine bewaren. Vaak zien we ‘divers’ erfgoed gereduceerd tot mondelinge overlevering, verhalen en herinneringen, een foto, een filmpje. Dat is onterecht. De meeste mensen hebben de neiging iets materiëls te willen bewaren voor de toekomst of voor een volgende generatie. Zo ook in Antwerpen. Het ziet er naar uit dat het erfgoed van deze stad nog heel wat te wachten staat want we zijn nog maar net beginnen verzamelen.

MAS: missie en collectie

De oproep die we bij het begin van het project lanceerden, paste volledig in de missie die het MAS voor ogen had toen het in mei 2011 zijn deuren opende: ‘Antwerpen is een stad aan een stroom met een haven. Dat zorgt al eeuwen voor ontmoeting en uitwisseling. Het MAS verzamelt de sporen van die uitwisseling en vertelt er nieuwe verhalen mee. Over de stad, de stroom en de haven. Over de wereld in al zijn verscheidenheid. Over de verbondenheid van Antwerpen met de wereld. Het MAS gaat de uitdaging aan om in de 21e eeuw het lokale, stedelijke erfgoed en het erfgoed uit andere regio’s echt met elkaar te verbinden.’

¹ Dit project is als het ware niet ‘vers van de pers’. Het kent zijn voorgangers in Nederland. Kijk op <http://www.iisg.nl/cgm/culturelespoorzoekers.php>.

Dat lokale, stedelijke erfgoed en dat erfgoed uit andere regio's zijn 470.000 collectiestukken die, voor ze naar de MAS-collectie verhuisden, deel uitmaakten van het Volkskundemuseum, het Nationaal Scheepvaartmuseum, het Etnografisch Museum, het Vleeshuis en de collectie precolumbiaanse kunst Paul en Dora Janssen-Arts. Objecten en verhalen die dus ooit geselecteerd werden op basis van de visie en het verzamelbeleid dat van kracht was in de vroegere musea en collecties. Zo getuigt de collectie scheepvaart van een maritieme geschiedenis, de collectie volkskunde toont een bijna uitsluitend Europees christelijke traditie en de etnografische collectie verzamelde etnische kunst uit zeer bepaalde en meestal rurale delen van de wereld.

Dat de collectievorming in de moedermusea op een geheel andere manier gebeurde is een feit. Het bezorgt het MAS een zeer rijke collectie, maar ook een amalgaam aan objecten. Met de bijna 500.000 objecten verhalen vertellen over ontmoeting en uitwisseling tussen Antwerpen en de wereld is een zeer interessant gegeven. De schakels die dit verhaal zouden kunnen versterken zijn Antwerpenaren met een andere culturele afkomst. Alleen werd het erfgoed van deze stadsbewoners in het verleden nagenoeg niet verzameld.

Het moge duidelijk zijn dat het MAS anno 2012 als erfgoedmuseum voor meerdere grote uitdagingen staat. Eén daarvan is alvast het erfgoed verzamelen, bewaren en ontsluiten van 'meer' Antwerpenaren. Een andere uitdaging komt hier rechtstreeks uit voort: hoe doen we dit op een geïntegreerde, structurele en duurzame manier?

ERFGOED VAN 'MEER' ANTWERPENAREN

Erfgoed in de stad

Als onderdeel van het erfgoedforum ondersteunt het MAS een netwerk van meer dan 200 erfgoedinstellingen in de stad. Zij bewaren wat zij belangrijk achten voor komende generaties. En ook hier geldt hetzelfde fenomeen: het erfgoed van de 'Marokkaan' om de hoek zit niet in de collecties. Het Antwerps erfgoed dat in de depots van deze erfgoedinstellingen opgeslagen ligt, getuigt op een zeer minimale manier van het feit dat deze stad zich kenmerkt door een zeer diverse bevolking. Van de 169 verschillende nationaliteiten werd en wordt te weinig geregistreerd en gedocumenteerd.

Eigenlijk is Jan en alleman dagelijks bezig met erfgoed, met dat wat men wil bewaren. Maar niet iedereen richt er een vzw voor op of schrijft het in een beleidsnota als doelstelling. Migrantenorganisaties bijvoorbeeld waren de afgelopen jaren in eerste instantie bezig met meer prioritaire zaken in het (over)leven zoals huisvesting, onderwijs en opvoeding. Zo vertelde de voorzitter van de Unie van Turkse Verenigingen me dat ze

erfgoed zeer belangrijk vinden. Met het 40-jarig bestaan nog had de vereniging heel wat bij elkaar gesprokkeld. Waar dat bijeengesprokkelde daarna gebleven was, daar had ook hij het raden naar.

Zowel erfgoedinstellingen als migrantenorganisaties legden zich in het verleden (te) weinig toe op het verzamelen en bewaren van het erfgoed van Antwerpenaren met een andere culturele afkomst. Daar lijkt nu verandering in te komen. Hier en daar boren stemmen op, dienen federaties een aanvraag in voor een erfgoedsubsidie en lijkt de bewustwording omtrent het belang van dit erfgoed door te dringen.

Stadsbewoners

Vanuit het MAS proberen we, op zeer lange termijn, erfgoedinstellingen en migrantenorganisaties mee bewust te maken van het belang van 'divers' erfgoed. Het project *Spoorzoekers* is op deze leest geschoeid. *Spoorzoekers* is een pilootproject waarin 17 vrijwilligers op zoek gaan naar Marokkaanse sporen in de stad. Hoewel we expertise willen opbouwen inzake de brede diversiteit die het erfgoed van Antwerpen kenmerkt, kozen we zeer bewust voor een concreet maar diepgaand proces dat de focus legt bij één grote gemeenschap. We zijn er van overtuigd dat we er enkel op deze manier ook zelf, wellicht stap voor stap, het meest uit kunnen leren in de toekomst. Tegelijkertijd komt deze focus ook de kwaliteit van het verzamelde materiaal ten goede.

Ongeveer 35.000 mensen² met een Marokkaanse achtergrond wonen vandaag in Antwerpen. België ging begin jaren 1960 actief op zoek naar jonge Marokkaanse arbeiders. Daar zij de eerste jaren de idee hadden om naar Marokko terug te keren, leverden de verschillende overheden geen extra inspanningen om de Marokkaanse nieuwkomers in te burgeren. Marokkanen kwamen in de eerste plaats naar Antwerpen om te werken in de Metallurgie te Hoboken, nu Umicore. Daarnaast werkten zij voornamelijk aan het aanleggen van de metro, in slachthuizen, bij de afvalverwerking en in de schoonmaaksector.³ In plaats van de terugkeer van de eerste migranten naar Marokko werd het tegenovergestelde een feit. De Belgische overheid moedigde eind jaren 1960 gezinshereniging aan waardoor de Marokkaanse gemeenschap stevig groeide. Op dit moment zijn Marokkanen, na Nederlanders, de grootste groep migranten in Antwerpen.

We willen benadrukken dat het project *Spoorzoekers* zich niet op 'migranten' richt maar op stadsbewoners: op mensen die hier in de stad leven, wonen, werken en plezier heb-

² Bron: Dienst Bevolking Stad Antwerpen januari 2007.

³ *Zwart van 't Volk. De gekleurde geschiedenis van 't Stad*. Antwerps Minderhedencentrum De8 vzw i.s.m. Antwerpen Averechts en Stampmedia.

ben. Deze mensen hebben, net als andere stadsbewoners, hun sporen achtergelaten en de stad beïnvloed, zowel in ruimtelijke, demografische, economische, sociale als historische zin. En die invloed willen we vastleggen. Op een inclusieve manier en vertrekkende vanuit de herkenning gaan we na wat erfgoed betekent door en voor mensen met een Marokkaanse achtergrond in de stad Antwerpen.

Spoorzoekers

Nadat het Impulsfonds voor het Migrantenbeleid⁴ het ingediende project volledig subsidieerde, lanceerden we in het najaar van 2011 een oproep: 'Ga 10 maanden lang op zoek naar verhalen, foto's, brieven en oude filmpjes in je eigen omgeving die een verhaal vertellen over de geschiedenis van de Marokkaanse gemeenschap in Antwerpen!' 35 mensen reageerden. 17 van hen werden geselecteerd en omgedoopt tot spoorzoeker. Meteen daarna volgde een korte opleiding waarin zij allen klaargestoomd werden om op zoek te gaan naar erfgoed in de stad. Rachida Lamrabet⁵ spoorde hen aan om de grote verzamelbak die erfgoed is, open te trekken en aan te vullen met eigen verhalen. Met verhalen over 'de zogezegde ander', die totnogtoe niet als erfgoedbezittende beschouwd werd. Enkele medewerkers van het Nederlandse spoorzoekersproject, Annemarie Cottaar⁶ en Nadia Bouras, vertelden over welke sporen men zou kunnen verzamelen en welke thema's daarvoor dienen belicht te worden tijdens een interview. Onder leiding van Rachid Atia⁷ en Abbie Boutkabout⁸ brainstormden de spoorzoekers over mogelijke sporen. De methode 'mondelinge geschiedenis' werd vakkundig voorgesteld door Katrijn D'hamers⁹ en Najet Boulafdal¹⁰. Spoorzoekers kregen ook de mogelijkheid de methode concreet te oefenen alvorens de stad in te gaan. Ilja Van Damme,

⁴ Het Federaal Impulsfonds voor het Migrantenbeleid (FIM) werd in 1991 opgericht door de federale regering met als doel projecten te ondersteunen die een gunstig kader bieden voor de maatschappelijke integratie van personen van vreemde oorsprong, voor de preventie van discriminatie en de interculturele dialoog.

⁵ Rachida Lamrabet is schrijfster van boeken als *Kind Van God en Vrouwland*. Naast schrijfster is zij ook juriste bij het Centrum voor Gelijkheid van Kansen.

⁶ Annemarie Cottaar nam het initiatief om meerdere spoorzoekersprojecten op te starten in Nederland met als doel een Historisch Beeldarchief van Migranten op te richten. Meer info: <http://www.iisg.nl/hbm>. Het Marokkaanse spoorzoekerstraject resulteerde i.s.m. Nadia Bouras in een publicatie: *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen*. Amsterdam, 2009.

⁷ Rachid Atia is programmator en publiekswerker in Atlas, Huis voor Diversiteit en Inburgering Antwerpen.

⁸ Abbie Boutkabout maakt deel uit van De Fatima's <http://www.facebook.com/the.fatimas> en werkt als communicatiemedewerker bij de Zomer van Antwerpen.

⁹ Katrijn d'Haemers werkt rond cultureel erfgoed en migratie bij FARO, Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw

¹⁰ Najet Boulafdal is erfgoedmedewerker bij MANA vzw, Expertisecentrum voor Islamitische Culturen in Vlaanderen.

verbonden aan het Centrum voor Stads geschiedenis van Universiteit Antwerpen, gaf een lezing over de Antwerpse migratie geschiedenis en Sadik Akhandaf, Marokkaanse pionier in Antwerpen, vertelde zijn persoonlijke verhaal.

Naast het inwinnen van informatie over erfgoed bleek er voldoende ruimte om elkaar te leren kennen. Het is erg fijn om te merken dat mensen met zeer uiteenlopende denkwerelden, interesses en achtergronden elkaar als vanzelfsprekend ervaren en een hechte groep vormen. Dat is alvast een winst van het project, ongeacht het uiteindelijke inhoudelijke resultaat.

Het feest van de schapen van Abraham

Ondertussen loopt het project op volle toeren. Amina ontdekt het echte migratieverhaal van haar moeder. Nermin zoekt uit hoe Marokkanen vroeger en nu huren in Antwerpen. Mohammed vraagt aan een vriend waarom hij zijn café in de Handelstraat een berberlook gaf. Freya verzamelt Marokkaanse kinderverhaaltjes tijdens haar stage in een kleuterschool, Jamal & Aziz zoeken de boer op waar de eerste Marokkanen halal vlees kochten en Roos vist naar Marokkaanse sporen bij Umicore. Zo stootte ze op een artikel over de oprichting van de allereerste moskee: 'Het is om de hoek, op een stukje grond van dertig bij dertig meter, dat maar al te graag door de zusters voor het goede doel is afgestaan nadat ze er noch met kunstmest noch met bidden in waren geslaagd er iets te laten groeien dat het aankijken, laat staan het nuttigen waard was.' Dit citaat uit een artikel van Hans Kessens, geschreven in juli 1968¹¹, kan op amusante reacties rekenen van de spoorzoekers en Abbie zet het meteen op haar facebook met de vermelding: 'Toen werd het Offerfeest blijkbaar 'het feest van de schapen van Abraham' genoemd. Zalig! De rest van het artikel is al even hilarisch.'

Dit is precies wat we beogen met spoorzoekers: een stukje van de Antwerpse geschiedenis, dat niet bewaard werd, blootleggen, alsnog bewaren en ontsluiten. En wel dat stukje waar mensen met een Marokkaanse afkomst hebben toe bijgedragen, hun stempel op hebben gedrukt of zich in herkennen met als doel Antwerps erfgoed te verzamelen zodat we in het MAS meer verhalen kunnen vertellen over meer Antwerpenaren.

Onze geschiedenis

Het bewustmaken van erfgoedinstellingen en migrantenorganisaties over 'divers' erf-

¹¹ Kessens (Hans). 'Een pastoor bouwt een moskee in Hoboken. Omdat de vreemdeling ook een broeder is.' In: *Amigoe di Curaçao, Dagblad voor de Nederlandse Antillen*, 1968.

goed is een doel dat niet meteen te meten valt. Daar gaat het ook niet om. Erfgoed heeft een rol te spelen in de cohesie die al dan niet ervaren wordt binnen een stedelijke omgeving. Als mensen, bijvoorbeeld binnen een migrantenorganisatie, zich realiseren hoe belangrijk een gegeven als erfgoed kan zijn in het bepalen van de groep als stedelijke gemeenschap, kan dit een manier zijn om zichtbaar te worden in de samenleving en daarin een actieve rol op te nemen.

Daarnaast en zeker zo belangrijk zetten we dit project in als leerproces voor erfgoedzorgers in de stad Antwerpen. Door een project als dit aan te vangen en er tijd, geld en personeel voor in te zetten, erkennen we als erfgoedinstelling, en in het verlengde daarvan als samenleving, dat er gemeenschappen zijn in de stad die zich niet identificeren met de bestaande erfgoedcollecties, maar met hun eigen erfgoed aanwezig zijn in deze stad. Tegelijkertijd benadrukken we dat het erfgoed dat door Marokkaanse stadsbewoners aangeduid wordt als erfgoed, deel uitmaakt van het Vlaamse erfgoed. Deze vaststelling is van uitermate groot en symbolisch belang in een museum dat diverse verhalen wil vertellen over de verbondenheid van de stad, de stroom, de haven en de wereld. Mensen, zowel met Vlaamse als Marokkaanse *roots*, krijgen op deze manier een gevoel van een gedeelde geschiedenis, 'onze' geschiedenis.

ROL VAN EEN MUSEUM IN VERZAMELEN, BEWAREN EN ONTSLUITEN

Zoals eerder aangegeven in dit artikel veroorzaakt de eerste uitdaging voor het MAS: erfgoed van meer Antwerpenaren verzamelen, meteen ook een tweede: hoe bewaren we dit erfgoed op een geïntegreerde, structurele en duurzame manier?

Immaterieel digitaal erfgoed

Bijna als vanzelfsprekend, maar zeker niet uitsluitend, is een deel van het erfgoed dat de spoorzoekers bij elkaar sprokkelen 'immaterieel erfgoed'. De methodiek die ze toepassen is, of heeft zeer grote raakvlakken met, mondelinge geschiedenis. Spoorzoekers gaan op pad en proberen aan de hand van interviews en gesprekken een stukje geschiedenis te ontwarren. Deze gesprekken nemen ze op met audiofoon of filmcamera. De documenten of foto's die ze ter plekke aantreffen, fotograferen ze of worden met behulp van een draagbare scanner meteen digitaal opgeslagen. Al deze digitale bestanden, waaronder dus zowel audio, foto, film als scans, vormen het concrete resultaat van een project dat ongeveer een jaar eerder startte. Doel was en is nog steeds om al dit materiaal op te nemen in de MAS-collectie.

Bij MAS-medewerkers groeit het besef over de impact van deze digitale ontwikkelingen. Niet alleen de aard van het beestje, het digitale bestand, maar ook de ontembare hoeveelheid en oneindigheid ervan doen vragen rijzen. Hoe gaan we hier als museum mee om? Hoe bewaren we het rijke materiaal dat de spoorzoekers binnenbrengen? Waar erfgoedinstellingen vroeger meestal gefocust waren op materieel erfgoed is de tijd nu aangebroken om ook het digitale, immateriële en mondelinge erfgoed naar waarde te schatten en te behandelen. Is dit de functie van een museum als het MAS of hebben we samen met andere erfgoedinstellingen in de stad, zoals bijvoorbeeld het stadsarchief, een gedeelde verantwoordelijkheid en een gedeeld belang?

Collectie of documentatie?

Al zoekend naar voorbeelden van mondelinge-geschiedenisprojecten in Antwerpen kom ik enkele goede voorbeelden tegen: Petrol Zuid, Expo '58, Dansant¹², Cockerill ... Deze rijke projecten hebben allen één ding gemeenschappelijk: hoe succesvol ze ook waren, ze werden nooit geregistreerd en bewaard als deel van de collectie. Wie deze mondelinge bronnen wil raadplegen moet op zoek in de kasten van collega's. In dit licht bezien, rijzen meer vragen: Hoe behandelen we mondelinge bronnen? Krijgen ze een collectienummer en maken ze oprecht deel uit van de collectie of lijkt het toch een betere keuze om mondeling erfgoed eerder als 'documentatie' te beschouwen en zo ook te bewaren? En wat zijn de gevolgen voor dit erfgoed van de keuze die we maken?

Musea en Erfgoed Antwerpen is zich bewust van de problematiek en voorziet middelen om het gedigitaliseerde erfgoed en het digital born materiaal beter te beheren. Waar foto's vroeger mooi in een kaartenbak belandden en geregistreerd werden in het respectievelijke registratiesysteem als volwaardig object dreigen foto's nu, omdat ze digitaal zijn, eerder als documentatie beschouwd te worden. Het collectieregistratiesysteem dat het MAS hanteert, Adlib, wordt op dit moment aangepast om digitale foto's en films op te nemen als 'digitale objecten'. De omschrijving van deze categorie luidt als volgt: *Hier komen records in zoals foto's, interviews ... die niet thuis horen in de databank 'objecten', hoewel ze toch fundamenteel zijn voor het museum.* Een oplossing op Antwerps niveau lijkt dus alvast in de maak.

Ondertussen gaan we verder met verzamelen. Annick zoekt naar beelden van Verlipac, een afgebroken glasfabriek in Merksem waar vele Marokkanen werkten. Kathleen probeert te achterhalen of er in de jaren 1960 zoiets als podiumkunsten bestond bij de Marokkaanse gemeenschap. Govert koopt een Mercedes 207, Hasna interviewt haar

¹² Petrol Zuid, Expo '58 en Dansant zijn projecten mondelinge geschiedenis die geïnitieerd werden door de Antwerpse erfgoedcel. De erfgoedcel ging mee op in het MAS.

familie over hoe ze hun vrije tijd doorbrachten, Narges wil weten in welke Antwerpse winkels mensen hun kleding kochten en wat ze precies droegen. Latifa probeert de nostalgie die zo typerend is voor haar grootmoeders te ontdekken in bekende migratieliedjes, Sam praat met middenstanders en Hassna gaat met de camera in de hand op zoek naar het verhaal van haar overleden vader. Nu Mohamed nog. Hij is bij wijze van spreken nog maar recent aan komen waaien in het project. Onderwerpen genoeg om uit te kiezen. Er is nog zoveel dat verteld kan worden.

Noot

Ik wil dit artikel afsluiten met heel veel dank aan alle spoorzoekers, aan Rachid Atia, Nadia Babazia, Abbie Boutkabout en alle partners¹³ in het project *Spoorzoekers!*

¹³ Partners zijn Atlas, Red Star Line Museum, Moussem, Federatie Marokkaanse Verenigingen, Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie Moslims, Amsab-ISG, Platform Allochtone Jongeren, FelixArchief, Nakhla vzw en Mana vzw.

HET GEBRUIK VAN MONDELINGE BRONNEN IN EEN MUSEALE CONTEXT

HET MIJNMUSEUM EN DE MIJNWERKERSVERHALEN

Filip Delarbre, conservator Mijnmuseum

Het Mijnmuseum behandelt de geschiedenis van de Limburgse steenkoolmijnen en van de mensen die in deze industrietak hebben gewerkt. Het museum is gevestigd op het voormalige mijnterrein van Beringen. Dit gebouwencomplex werd in 1993 beschermd als monument. Gezien zijn locatie en onderwerp wordt het Mijnmuseum ondergebracht onder de categorie industrieel-archeologisch museum.

Het begrip 'industriële erfgoed' wordt dikwijls verengd tot het op industriële activiteiten ingerichte landschap en gebouwen, en de daarbij horende installaties of machines. Maar de term heeft een ruimere connotatie: het gaat ook om de mensen die in die industriële omgeving hebben gewerkt, gewoond en geleefd.¹

De insteek van het Mijnmuseum is dan ook ruimer dan enkel het onroerende en roerende mijnpatrimonium. Naast de technische en bedrijfs geschiedenis besteedt het museum aandacht aan de economische, politieke, culturele en sociale geschiedenis van de mijnstreek.

Een recente geschiedenis

In het Mijnmuseum komt een recent geschiedenis hoofdstuk aan bod: de eerste Limburgse mijn ging in 1917 in productie en de laatste steenkoolmijn werd in 1992 gesloten. Dit wil zeggen dat velen die de periode van de mijnindustrie effectief hebben meegemaakt nog in leven zijn. Ter vergelijking: tussen 1945 en 1958 werkten in de Limburgse mijnen meer dan 40.000 mijnwerkers. In dit opzicht bevindt het Mijnmuseum zich in een luxesituatie en is er een massa potentieel bronnenmateriaal beschikbaar.

Het gebruik van mondelinge bronnen vormt in de werking van het Mijnmuseum ontegensprekelijk een meerwaarde. Een van de doelstellingen is dan ook getuigenissen verzamelen en ontsluiten. Het is onmogelijk – zowel financieel als praktisch-organisatorisch – om iedereen die op een of andere manier een relatie had met het mijnbedrijf zijn of

¹ Tentoonstellingsbrochure 'Lijn 13 – Protteknie', Petrol Zuid, 2003, p. 10.

haar verhaal te laten vertellen. Het afnemen van interviews is daarom steeds aan een concreet ontsluitingsproject gerelateerd. Uitzondering op de regel vormt de afname van een aantal zogenaamde urgentie-interviews.

In dit artikel lichten we twee toepassingen toe van gebruik van mondelinge bronnen in de museale context. Een eerste – tijdelijk – project werd opgezet naar aanleiding van de herdenking van 20 jaar mijnsluiting Beringen in 2009. Daarna gaan we in op de afname van een aantal interviews in het kader van de vernieuwing van de permanente museumpresentatie in 2012.

Het ‘kastjesproject’

Op 28 oktober 2009 was het precies 20 jaar geleden dat de mijn van Beringen de deuren sloot. Deze sluitingsdatum werd als uitgangspunt genomen voor een erfgoedproject rond het verleden, het heden en de toekomst van de mijnzetel van Beringen. Naast een aantal fototentoonstellingen stond de ontsluiting van een van de belangrijkste personeelsgebouwen op de mijnsite, het badzalengebouw, centraal.

In de badzaal kleedden de mijnwerkers zich om en dachten ze zich. Gezien het grote aantal werknemers was dit een enorme ruimte met meer dan 3.000 identieke kleedkastjes en 300 douchecellen. De omvang van deze zaal geeft onmiddellijk een idee van het grote aantal personen die in de mijn werkten, maar de badzaal was na de mijnsluiting een anonieme ruimte geworden: hoewel elke mijnwerker zijn persoonlijk kleedkastje had, was er geen informatie welk kastje aan wie toebehoorde.

Het museum wilde deze kasten terug personaliseren. In een eerste fase van het project – ‘elk kastje zijn gezicht’ – lanceerde het museum oproepen naar ex-mijnwerkers om hun kastnummer, hun werkgegevens en een persoonlijke foto door te geven. Deze gegevens werden in de betreffende kastjes opgenomen. Zo kregen de kastjes als het ware terug een gezicht.

Elk kastje heeft niet alleen zijn specifieke eigenaar, elke eigenaar heeft ook een eigen verhaal. Daarom selecteerde het museum uit de binnengekomen reacties in een tweede fase – ‘elk kastje zijn verhaal’ – 30 personen waarvan een interview werd afgenomen. Een variatie aan onderwerpen kwam aan bod: het werk ondergronds, verhalen over de badzaal zelf, veiligheid en ongevallen in de ondergrond, promotiemogelijkheden, de samenwerking tussen verschillende nationaliteiten ... Fragmenten van deze interviews werden in de kastjes van de geïnterviewden afgespeeld.

Hoewel opgezet als een tijdelijk initiatief beoogde het museum een langetermijneffect.

De kastjes van de mijnwerkers in de badzaal (© Eddy Daniels)

Het welslagen van het project hing immers af van de medewerking van voormalige mijnwerkers. Dit leidde tot een grotere betrokkenheid bij de museumwerking en een breder draagvlak voor het museum. Bovendien gebruiken de museumgidsen de geluidsfragmenten vandaag nog steeds in hun rondleidingen doorheen de mijngebouwen.

Getuigenissen in de permanente museumopstelling

In het voorjaar 2012 is de presentatie van het Mijnmuseum volledig vernieuwd. Waar de vroegere presentatie sterk mijnbouwtechnisch gericht was, staat in het nieuwe museumconcept het verhaal van de mens-mijnwerker centraal en wordt meer op sociaal gerichte thema's gefocust. Het nieuwe museum heeft een thematische invulling. In negen zalen wordt telkens één welomlijnd thema behandeld: het leven in de tuinvijken, het werk in de ondergrond, het migratieverhaal, de sluitingsproblematiek ... Ook de vormgeving speelt in op deze vernieuwde invalshoek met een minder klassieke en meer belevingsgerichte presentatie waarin verschillende getuigenissen worden verwerkt. Het presenteren van persoonlijke verhalen verhoogt immers de interactie tussen museum en bezoeker.²

Aan de uiteindelijke integratie van de getuigenissen in de museumopstelling ging een hele voorbereiding vooraf: de exacte projectomschrijving, het lokaliseren van potentiële getuigen, de selectie van informanten, de voorbereidingsfase van de interviews (vragenlijsten, afspraken ...), de afname van de interviews zelf en de uiteindelijke selectie van de interviewfragmenten.

Voor elk thema ging het museum op zoek naar een aantal potentiële getuigen en werd een voorselectie gemaakt van interessante respondenten. In de uiteindelijke keuze speelden zowel inhoudelijke als praktische overwegingen een rol: heeft de persoon een interessant verhaal, is hij een goede spreker die niet dichtklapt voor een camera ...?

Hoewel elke respondent aan een bepaald thema was gelinkt, koos het museum voor het afnemen van bredere diepte-interviews. Dat is trouwens een lijn die het museum voor al de projecten mondelinge geschiedenis aanhoudt. De verzamelde informatie die in eerste instantie niet voor het project zelf gebruikt wordt, kan immers op termijn op andere niveaus van de museumwerking worden ingezet: toekomstige presenta-

² OUD (Wil) en OOSTDAM (Ron). *Persoonlijke verhalen in Ons' Lieve Heer op Solder. Onderzoek naar interactieve publieksbegeleiding in Museum Amstelkring, Ons' Lieve Heer op Solder*. Amsterdam, 2005, p. 5.

ties, wetenschappelijk onderzoek, achtergrondinformatie voor gidsen, gebruik voor educatieve activiteiten, ... Bovendien wordt op deze manier vermeden dat eenzelfde persoon later nogmaals geïnterviewd moet worden.

Een professionele interviewster nam de interviews af. In het verleden heeft het museum voor het afnemen van interviews ook al samengewerkt met amateurs met een grote kennis van het mijnverleden. Beide opties hebben hun voor- en nadelen. Voordeel is dat deze laatsten meer kennis van de mijnmaterie hebben en bijgevolg dieper op bepaalde aspecten kunnen ingaan, nadeel is dat zij over een aantal – voor hun evidente – onderwerpen te snel heen gaan en ze minder notie hebben van interviewtechnieken.

De interviews werden op beeld opgenomen. In de uiteindelijke museumpresentatie komen weliswaar niet enkel beeldfragmenten voor – er is een mix van beeldfragmenten, geluidsfragmenten en gedrukte citaten opgenomen – maar op deze manier houdt het museum alle opties voor toekomstig gebruik open.

Gedurende het traject werden ook afspraken gemaakt over het opstellen van contracten voor gebruiksrecht, over de transcriptie en de archivering van de afgenomen interviews en over de nazorg van de respondenten (bezorgen van een bewijsexemplaar, uitnodigen op opening ...).

Enkele kanttekeningen

Het gebruik van mondelinge getuigenissen in de permanente museumopstelling is een dankbare vorm van informatieoverdracht die de betrokkenheid tussen bezoeker en het gepresenteerde verhoogt.³ Het impliceert ook een aantal belangrijke beperkingen.

Vooreerst is er het probleem van de historische waarheid en de feilbaarheid van het menselijke geheugen.⁴ Daarnaast is een getuigenis steeds een egodocument en dus per definitie subjectief. Het gaat om de manier waarop de persoon in kwestie bepaalde gebeurtenissen heeft ervaren. Zeker bij gevoelige materies – bijvoorbeeld geïnterviewden die hun mening geven over de woelige sluitingsperiode – moet het voor de museumbezoeker duidelijk zijn dat het gepresenteerde interview niet de

³ DEWEVER (Bruno) en FRANCOIS (Pieter). *Gestemd Verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Brussel, 2003, p. 49.

⁴ Over de beperktheden van het geheugen bestaat voldoende onderzoek, dit maakt geen onderwerp uit van dit artikel.

HET BEGON GEWOON ZOALS ELK MOOI VERHAAL

DE ERVARINGEN VAN ERFGOEDCEL BRUSSEL MET MONDELINGE GESCHIEDENIS

Mieke Maes en Katrijn Meirlaen, Erfgoedcel Brussel

waarheid in pacht heeft. Als oplossing presenteert het museum in dit specifieke geval meerdere standpunten naast elkaar. Zo is het duidelijk dat het over een persoonlijke opvatting gaat én kan de bezoeker zich een eigen mening vormen.

Mondelinge bronnen vervullen in de museumpresentatie met andere woorden een complementaire rol en moeten in de hele context worden bekeken: samen met de gepresenteerde voorwerpen, filmfragmenten of aanvullende tekstuele duiding helpen ze het verhaal te vertellen.

Een mogelijke valkuil bevindt zich in de selectie van de interviewfragmenten. Uit een afgenomen interview wordt in de museumpresentatie immers maar een fractie getoond. In principe kan het museum datgene wat verteld wordt dus sturen en manipuleren. Bovendien bestaat bij de bewerking van de interviews het risico op betekenisverandering. Een andere beperkende factor waarmee het museum rekening moet houden, is de duidelijkheid en de begrijpbaarheid van de fragmenten. Onvermijdelijk zijn de interviews doorspekt met dialect of mijnbouwkundige vaktaal: 'piqueurs', 'een nouveau', 'de tij' ..., terminologie die voor de doorsnee bezoeker Latijn is. Bij de presentatie moet een evenwicht worden gezocht tussen de herkenbaarheid voor oud-mijnwerkers versus de verstaanbaarheid voor derden.

Het verzamelen van getuigenissen in de mijnstreek, een werk van vele handen

Zoals eerder vermeld is er in de mijnstreek nog een massa kennis die niet is vastgelegd en dreigt te verdwijnen als er niet snel ingegrepen wordt. Anderzijds is er al heel wat werk verricht. Tal van verenigingen en instellingen binnen de mijnstreek hebben de afgelopen jaren projecten rond mondelinge geschiedenis opgezet.

Om een zicht te krijgen op wie al dan niet werd geïnterviewd besloot de Erfgoedcel Mijn-Erfgoed een database aan te maken van reeds uitgevoerde interviews rond het mijnverleden. Deze informatie kan door de partners in de streek en door onderzoekers worden geraadpleegd. Op basis hiervan kunnen toekomstige projecten hiaten opvullen en kan het verhaal van de mijnstreek verder aangevuld worden.⁵

⁵ De aanleiding voor de aanmaak van de database was de vaststelling dat dikwijls op dezelfde respondenten wordt teruggevallen: omdat ze in het verenigingsleven zijn geïntegreerd of de meest voor de hand liggende getuigen zijn. Met als gevolg dat dezelfde personen steeds weer worden geïnterviewd. De afgenomen interviews zelf worden in de nabije toekomst ook verder ontsloten: een groot deel van de fysieke mondelinge bronnen die momenteel in bewaring zijn bij de Erfgoedcel Mijn-Erfgoed worden raadpleegbaar in de Openbare Bibliotheek van Genk.

In dit themanummer van *Arduin* ligt de focus op mondelinge geschiedenis, dat als onderzoekspraktijk de laatste decennia veel succes kent in het ruimere erfgoedveld. Mondelinge bronnen kunnen het cultureel erfgoed in de collectie aanvullen en op die manier de traditionele erfgoedwerking opentrekken. Binnen vele laagdrempelige, vrijwillige erfgoedinitiatieven worden echter ook heel wat audiovisuele bronnen gecreëerd die in strikte zin niet aan de definitie van mondelinge, historische bron voldoen. Toch kunnen deze bronnen historisch relevant zijn en een meerwaarde hebben op lange termijn. In het werken met mondelinge geschiedenis schuilt de uitdaging om de verwachtingen van de professionele erfgoedwerker en de erfgoedvrijwilliger op elkaar af te stemmen.

Vanuit academische hoek worden mondelinge bronnen beschouwd als het resultaat van de wetenschappelijke methodiek die eigen is aan het werken met mondelinge geschiedenis. Basisvoorwaarden om van een mondelinge bron te kunnen spreken zijn een historische vraagstelling die resulteert in een vragenlijst, het zich inwerken in de periode of concrete gebeurtenis waarnaar men onderzoek verricht, een gedegen selectie van respondenten, duidelijke afspraken met deze respondenten, een kwalitatieve registratie van het interview en de ontsluiting ervan via minimale beschrijvings-elementen.

In Vlaanderen zijn heel wat inspanningen geleverd om deze methodiek voor een bredere groep dan enkel historici toegankelijk te maken. Denk maar aan de verschillende cursussen 'mondelinge geschiedenis' die georganiseerd worden door erfgoedcellen of steunpunten, of aan de handleiding met DVD *Van Horen Zeggen*¹ waarin op een bevattelijke manier wordt uitgelegd hoe men een project mondelinge geschiedenis op kan starten, enz. Binnen de cultureel-erfgoedsector is het een onderzoekspraktijk die op veel belangstelling kan rekenen, zowel vanuit erfgoedcellen als vanuit collectiebeherende

¹ DE WEVER (Bruno), RZOSKA (Bjorn) en KRUL, C. (red), DVD. *Van Horen Zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk. DVD-Box van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw en de Universiteit Gent*. Brussel, 2005.

DE BRUSSELSE POST

Redactie : Em. Jacqueminlaan 121, Brussel
Administratie : Zennestraat 37, Brussel
Stalingradlaan 11, Brussel

MAANDBLAD VOOR DE VLAAMSE BRUSELAARS
en voor alle Vlamingen die belangstelling voelen voor het probleem Brussel.

ABONNEMENTSPRIJS:
Per jaar 50 Fr.
Per nummer 5 Fr.

JETTE EN GANSHOREN

Voorgestelde collegeverhuis is slechte oplossing

twee gemeenten uit de noord-
k van de Brusselse agglomeratie
n onlang in het nieuws naar aan-
van ge-
taalstel.
het H.-

Het rijksonderwijs gaf het voorbeeld.
In bestaande franstalige athenea werd
een plaats ingeruimd voor Vlaamse leer-

dere liep de Franse schoolbeve-
achteruit. Men dacht er toen
derlandse afdeling ter plaatse
opgenomen worde
door scholen van
werden achtereen

Wordingsgeschiedenis van het Koninklijk Atheneum Brussel

IN 1778 werd tijdens het Oostenrijks bewind (1733-1795) onder Maria Theresia te Brussel de eerste rijksmiddelbare school gesticht, gebaseerd op het Weens Collegium Theresianum. Zij werd « Collège-pensionnat Royal »

De omwenteling van 1830 vernietigde echter het werk van de Nederlandse regering. De Belgische grondwet riep, zonder bekwaamheidswaarborgen te verlangen van de docenten, de vrijheid van onderwijs uit voor alle graden. Al eiste het Voorlopig Bewind het normaal doorgaan der lessen in de athenea, toch werd bij decreet van 22-10-1830 bepaald

HET VLAAMS ATHENEUM TE ETTERBEEK IS TE KLEIN

IN het Vlaams Atheneum te Etterbeek, Mesenslaan, wordt onderwijs gegeven aan circa 430 kinderen in een gebouw, dat amper ruimte biedt voor de helft. De lokalen van de kelder. Dit is geen be-mermaanden zitten de pannen te puff een veel te kleine dan één kind met Ook in de kelders

KONINKLIJK ATHENEUM ETTERBEEK

Het grootste Nederlandstalig atheneum voor jongens en meisjes van de Brusselse agglomeratie

- ★ Vijf kleuterklassen
- ★ Drie voorbereidende afdelingen
- ★ Volledige oude en moderne humaniora
- ★ Bijzonder jaar wiskunde

Boekenfonds - schoolrefter - avondstudie - vakantiekolonie sneeuwklassen

Hoofdschool : Mesenslaan 2 (tel. 35.59.67)
Wijkscholen :
Capiaumontstraat 73 (tel. 49.56.05) - IJzerlaan 35 (tel. 35.56.69)

Het Koninklijk Atheneum te Etterbeek

In onze actie voor het Vlaams onderwijs te Brussel willen we ditmaal even de aandacht vestigen op het Koninklijk

de verschillende vakken in het Frans krijgen opgedist, wel die taal gemakkelijker zullen leren spreken, doch hun

NEDERLANDSTALIG ONDERWIJS

HUGO WECKX (°1935)

BE AMVB GA073, citaat 02:40

Het Nederlandstalig onderwijs heeft tussen de twee wereldoorlogen en vooral na Tweede Wereldoorlog een ongelooflijk belangrijke rol gespeeld in het vormen van een aantal mensen die later maatschappelijke verantwoordelijkheden in diverse geledingen hebben gedragen. Het zou wel eens de moeite zijn om te zien hoe de Vlaamse colleges, niet hoofdzakelijk maar ook enkele athenea en het lyceum van Laken, dat van de meisjes, toen was dat nog allemaal gescheiden, zoals u weet, een rol gespeeld hebben. Als je kijkt welke figuren daaruit gekomen zijn, dan vind je die terug. Ofwel kwamen ze uit het Sint-Jan Berchmanscollege, de Jezuiten in het centrum, ofwel het Heilig Hart college in Ganshoren, dat nu, het is mijn college geweest, helaas niet meer bestaat. Sint-Pieters Jette, dat waren de drie grote colleges. Dan heb je een aantal athenea zoals Koninklijk Atheneum van Brussel, Eikstraat, waar ook een aantal figuren uit diverse geledingen uitgekomen zijn. Het atheneum van Etterbeek en iets later het atheneum van Koekelberg. Zowel het rijksonderwijs alsook het katholiek onderwijs hebben een aantal mensen naar voor gebracht.

HET NIEUWE GEBOUW VAN HET KONINKLIJK VLAAMS ATHENEUM TE BRUSSEL

OP Dinsdag 6 April werd de eerste van de 285 palen ingeheld die het nieuwe gebouw van het Koninklijk Vlaams Atheneum te Brussel moeten dragen. Van ministeriële zijde waren op die plechtigheid aanwezig de hh. Harmel en Behogne.

Door de h. Schalckens, gemeenteraadslid en voorzitter van de Schoolraad van het Kon. Atheneum, werd tijdens die plechtigheid een toespraak gehouden, waarin een beeld werd geschetst van het ontstaan van de nieuwe lokalen. Zo begon het :

Het vlug aangroei van de Vlaamse afdeling van het Koninklijk Atheneum te Brussel en de noodzakelijkheid aan beide afdelingen van een tweekollegisch atheneum mogelijkheid te geven tot eigen culturele expansie bracht er Minister Buissere toe in 1945 de Vlaamse afdeling autonoom te maken. In beginsel werd toen beslist het Vlaams atheneum over te brengen in een nieuw gebouw, liefst in het centrum van de stad. Dit vraagstuk was niet gemakkelijk op te lossen. Tientallen plaatsen werden geprojecteerd, maar zonder gevolg.

De h. Schalckens wees dan op de grote inspanningen van de h. studieprefect Alers om nabij de Beurs een geschikt terrein te vinden, en vervolgde :

vertrouwen delen in de uiteindelijke goede oplossing. Al wie weet wat hij voor het bespoedigen en verwezenlijken van de plannen gedaan heeft, beseft ten volle hoe nauw zijn naam aan het nieuwe schoolgebouw zal verbonden blijven. De Schoolraad kan hier nogmaals getuigen hoe het Koninklijk Vlaams Atheneum te Brussel, onder zijn leiding en dank zij de steun en de toewijding van het gehele onderwijzend personeel, een voorbeeld mag genoemd worden van een Rijksinstelling, waar het nationaal gevoel in al zijn geledingen wordt aangekweekt en waarbij de vaderlandsliefde en de verdraagzaamheid ten dienste gesteld worden van de vrijheidsgedachte, de volksontwikkeling en de algemene welvaart.

De tijd is niet ver meer verwijderd, dat de ruim 400 leerlingen van het Vlaams Atheneum van de hoofdstad de gebouwen van de Eikstraat zullen verlaten, waar vele bekende Vlamingen en humanisten, zoals wijlen senatoren Vermeulen en Hoste, hun humaniora-studies voltrokken, toen echter het onderwijs in het Nederlands in ons land nog geen burgerrecht had verkregen. Sedertdien is er heel wat ten goede veranderd. De komende geslachten, die hun onderwijs in eigen taal in de Moutstraat zullen krijgen, zullen U dankbaar zijn, Mijnheer de Minister, omdat U de eerste steen heeft willen leggen van een nieuw gebouw, waardoor het Nederlands Middelbaar Onderwijs in het Brusselse zal

instellingen zoals musea en archieven. Binnen de werking van de Erfgoedcel Brussel kwamen we meermaals in aanraking met initiatieven waarbij mondelinge bronnen of ruimer – herinneringen, anekdotes en verhalen – een belangrijke plaats innamen. Het is vanuit dit perspectief dat we dieper willen ingaan op een aantal aandachtspunten.

De Erfgoedcel Brussel was reeds bij de oprichting in 2003 betrokken bij twee projecten die gecoördineerd werden vanuit het AMVB. Met *Brussel aan het werk* (2003-2005) werd, aan de hand van mondelinge bronnen, vanuit het perspectief van de Vlaamse zelfstandige het beroepsleven in de hoofdstad aanvullend gedocumenteerd. Gaandeweg werd hierbij de focus gelegd op het leven van beenhouwers.

Dit project typeert de manier waarop binnen de cultureel-erfgoedsector vaak gewerkt wordt: vanuit een geïntegreerde visie op het cultureel erfgoed. Door collecties aan te vullen met persoonlijke verhalen wordt het verleden tastbaar gemaakt. Bovendien wordt het cultureel erfgoed op deze manier geactualiseerd en wordt door het actief betrekken van het publiek het draagvlak voor cultureel erfgoed vergroot. Wie op de tentoonstelling *Uitgebeend! Vlaamse beenhouwers in Brussel na W.O. II* de trotse blik zag van de talrijk aanwezige ex-beenhouders voelde meteen de enorme betrokkenheid bij het project. Bovendien wordt hierdoor een breed publiek gesensibiliseerd rond de waarde van het cultureel erfgoed, wat voor de erfgoedsector absoluut één van de uitdagingen blijft.

Hetzelfde kan gezegd worden voor het project *De kleine en grote geschiedenis van de Kassei*, gegroeid vanuit de werking van Riso-Noordwijk onder de koepel van Samenlevingsopbouw Brussel. Een aantal gemotiveerde wijkbewoners wilden het verhaal van hun wijk vastleggen en bewaren voor de toekomstige inwoners van de wijk. De door het AMVB opgenomen interviews bij de wijkbewoners rond de Antwerpsesteenweg werden hierbij geconfronteerd met documentair erfgoed en bestaande videocassettes van tafelgesprekken. Aan de hand van bewaarde documenten, foto's, maar ook door middel van persoonlijke verhalen en anekdotes van (ex-)wijkbewoners werd de geschiedenis van de wijk opnieuw tot leven gebracht. Het project creëerde een lokale dynamiek die, hoewel van korte duur, de betrokkenheid bij het lokale erfgoed heeft verhoogd. Vrijwillige erfgoedwerkers namen hier een maatschappelijke rol op in het actualiseren van het cultureel erfgoed.

In beide projecten zorgde het AMVB ervoor dat de mondelinge bronnen volgens internationale conventies verzameld en ontsloten werden. Om het tijdelijk karakter van projecten te overstijgen is het voor collectiebeherende erfgoedorganisaties van belang om de bronnen bruikbaar te houden voor toekomstige onderzoekers. Vanuit de historische kritiek moeten die immers over voldoende gegevens beschikken. Ook technisch gezien

komt er heel wat kennis kijken bij het toegankelijk houden van digitale, audiovisuele bronnen. Dat dit niet eenvoudig is, bewijzen diverse onderzoeken.

Met *Expo 58. Back to the future* gingen alle erfgoedcellen binnen hun regio op zoek naar herinneringen, getuigenissen, foto's, postkaarten, souvenirs ... van de wereldtentoonstelling in Brussel van 1958. De Erfgoedcel Brussel werkte hiervoor samen met de vzw Bruxelles Nous Appartient - Brussel Behoort Ons Toe (BNA-BBOT), een vereniging die op dat moment vooral actief was als sociaalartistieke organisatie. Haar werking behelst het vrijblijvend verzamelen van stadsverhalen om deze op een artistieke manier terug te geven aan de stad. Door de samenwerking met de Brusselse erfgoedcel ging BNA-BBOT bij het verzamelen van interviews voor de eerste keer thematisch aan de slag, met daaraan gekoppeld een set aan minimumcriteria waaraan elk interview moest voldoen. Als voorbereiding werd door de erfgoedcel op twee verschillende tijdstippen een vorming georganiseerd. Zo werd aan de vrijwilligers die de interviews mee zouden afnemen een kader aangereikt. De vrijwilligers werden ondersteund door de projectmedewerker die door BNA-BBOT was aangesteld.

Als erfgoedcel stelden we echter voor de eerste keer vast dat veel vrijwilligers afhaakten omdat zowel de werkwijze die voorgesteld werd als de wetenschappelijke criteria om interviews af te nemen in hun geheel te zwaar leken. De werklast verbonden aan het transcriberen van de interviews schrok mensen vaak af. Werken met vrijwilligers vergt dus niet alleen veel flexibiliteit maar ook een intensieve begeleiding. Enkel een cursus en een handboek volstaan niet om tot een vruchtbare samenwerking te komen. Bij *Expo 58. Back to the future* was het uiteindelijk vooral de projectmedewerker die het meeste werk heeft verricht. Maar opnieuw bleken er verschillen te zijn tussen de manier van werken binnen de organisatie en de verwachtingen van de erfgoedcel. Tijdens de duur van het project zorgde dit voor heel wat spanningen. Er schuilt een grote uitdaging in het zoeken naar een manier van werken bij het verzamelen van mondelinge getuigenissen die zowel voor (professionele) erfgoedorganisaties als voor niet-erfgoedorganisaties of vrijwilligers hanteerbaar is. Idealerweise vinden de doelstellingen en verwachtingen van beide organisaties elkaar, in de praktijk blijkt dit echter moeilijker.

In een verdere fase is het voor de vzw BNA-BBOT een zoektocht geweest naar hoe hun collectie interviews duurzaam bewaard en ontsloten kan worden. Ondanks verschillende onderzoeken op Vlaams niveau zijn hier tot op heden geen overkoepelende oplossingen uit voort gekomen. Of er vanuit de ontwikkelingen rond het Vlaams Instituut voor digitale archivering en ontsluiting van audiovisueel erfgoed in de toekomst een oplossing kan komen rond deze problematiek is op dit moment nog onzeker.

Aansluitend willen we nog verwijzen naar projecten van de Louis-Paul-Boonkring, een socio-culturele organisatie uit Etterbeek. Deze vrijwilligersorganisatie verzamelde voor twee projecten interviews vanuit een sterk sociaal engagement maar met een duidelijke erfgoedlink. Een eerste project was *Mijn Kleine Oorlog* waarbij een lokaal gegeven, het 'militaire' erfgoed van Etterbeek, als uitgangspunt werd genomen. Na een eerste project en toonmoment in 2007 met als titel *In st[r]aat van oorlog – Sentiers de guerres* gingen vrijwilligers in 2008 verder aan de slag om bij wijze van vervolgtraject de tentoonstelling aan te vullen met de (oorlogs)herinneringen van Etterbekenaren. De resultaten werden verwerkt in een toonmoment dat in het gemeenschapscentrum De Maalbeek werd voorgesteld.

In 2011 startte de vereniging het project *Salut Congo* op. Vrijwilligers gingen op zoek naar de verhalen van Belgen die 50 jaar geleden halsoverkop Congo verlieten en van Congolezen die dit vandaag nog steeds doen. Het project toonde een stuk lokale geschiedenis voor een breed publiek en noteerde boeiende getuigenissen over mensen die zich ongewild buiten hun vertrouwde omgeving bevonden. De verhalen werden gebundeld in een publicatie en verwerkt in een tentoonstelling met ondermeer videoportretten. De lokale geschiedenis kwam aan bod door enerzijds het Koning Overwinnaarsplein in beeld te brengen, waar heel wat ex-kolonialen in Etterbeek gehuisvest waren, en anderzijds door de verhalen achter de straatnamen die verwijzen naar de Belgisch-Congolese militaire geschiedenis op te zoeken. Voor de getuigenissen werden zowel Congolezen als ex-kolonialen geïnterviewd. De focus lag op het optekenen van een overkoepelend verhaal van onderdrukking en macht gekoppeld aan het vluchteling zijn. Zo slaagde het project erin de individuele verhalen te overstijgen en gelijkenissen tussen beide groepen te benadrukken. Het zorgde tijdens de toonmomenten voor een boeiende mix van Brusselaars. Bovendien bewees het project een grote lokale impact te hebben en bracht het een bewustmakingsproces rondom het gemeenschappelijke erfgoed teweeg.

Hoewel de verzamelde getuigenissen in dit project niet als historische bron bedoeld waren, kunnen deze echter relevant zijn als tijdsdocument. In overleg met collectiebeherende erfgoedorganisaties kan nagedacht worden over de waarde van dergelijk materiaal en over hoe hier selectiecriteria op toegepast kunnen worden. Als intermediaire organisatie kan de erfgoedcel hierbij een bemiddelende rol opnemen. Net zoals samen gezocht kan worden naar manieren om het vrijwillig initiatief en de werking van collectiebeherende erfgoedorganisaties op elkaar af te stemmen, zodat afspraken rond het bewaren en ontsluiten van audiovisuele bronnen in de toekomst vlotter kunnen verlopen.

Conclusie

Uit deze *Arduin* blijkt dat binnen de brede erfgoedsector heel wat expertise en kennis aanwezig is met het werken rond mondelinge geschiedenis. De voorbeelden uit dit artikel illustreren echter dat er heel verschillend met deze methodiek aan de slag wordt gegaan. De praktijk botst niet zelden met de wetenschappelijke eisen die aan mondelinge bronnen gesteld worden.

Vele vrijwilligers gaan enthousiast aan de slag en verzamelen getuigenissen, anekdotes en verhalen. Zo bouwen ze mee aan een ruim maatschappelijk draagvlak voor ons cultureel erfgoed. Hun initiatieven hebben echter niet altijd de ambitie om mondelinge bronnen te creëren. Toch zijn deze getuigenissen niet zelden historisch relevant en bieden ze een meerwaarde op lange termijn als historische bron of tijdsdocument. De uitdaging schuilt erin om dit vrijwillig initiatief te verzoenen met minimale wetenschappelijke eisen en verwachtingen – zowel wat betreft het creëren, bewaren als ontsluiten van dit materiaal. Als we alle ervaringen uit het erfgoedveld samenbrengen, moet het mogelijk zijn om een werkbaar kader te creëren waarin beide werelden elkaar vinden.

Twee aspecten moeten hierbij in rekening gebracht worden. Enerzijds moet er aandacht gaan naar de haalbaarheid van deze criteria op het niveau van de vrijwilliger. Anderzijds hebben de collectiebeherende erfgoedorganisaties nood aan minimale beschrijvings-elementen voor het duurzaam bewaren en ontsluiten van audiovisuele bronnen. Binnen het kader van de langetermijnbewaring van het gegenereerde materiaal moet bovendien het gesprek worden aangegaan omtrent wat wel en wat niet het bewaren waard is. Deze selectie is niet vrijblijvend en draagt inherent een waardeoordeel in zich. Toch is de discussie noodzakelijk omwille van de vele moeilijkheden die de bewaring van audiovisueel erfgoed met zich meebrengt.

Intermediaire organisaties, zoals erfgoedcellen en expertisecentra, hebben een taak in het ondersteunen van erfgoedgemeenschappen en kunnen zorgen voor begeleiding op maat van de vrijwilliger. Bovendien kunnen ze de aandacht vestigen op het belang van het duurzaam omgaan met de projectmatig verworven getuigenissen door samen met de (vrijwilligers)organisatie op zoek te gaan naar een geschikte bewaarinstelling.

ACHTER DE SCHERMEN VAN EEN BOEK

IN BRUSSEL, EEN REIS DOOR DE WERELD

Hans Vandecandelaere

De afgelopen twee jaar profileerde historicus Hans Vandecandelaere zich als schrijver over de erfgoedbeleving van de vele culturen en subculturen in de hoofdstad. In zijn project *Stemmen uit Babel* verzamelde hij op een journalistieke wijze mondelinge getuigenissen over de interculturaliteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In de marge van zijn onderzoek en redactie organiseert hij tevens randactiviteiten, gaande van gidswandelingen, conferenties tot laagdrempelige acties of tentoonstellingen in de publieke ruimte. *Stemmen uit Babel* kwam tot stand met steun van de Vlaamse minister bevoegd voor Brussel en de Erfgoedcel Brussel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Het project resulteerde in het boek *In Brussel. Een reis door de wereld*. In deze bijdrage worden een aantal inzichten uit deze publicatie besproken.

Braziliaanse gyprocplaaters en Grieken die hun ruggenwervels versleten bij de aanleg van de metro. Bulgaarse madammen achter de vitrines aan het Noordstation en Libanezen met hun tweedehands auto's langs het kanaal. Wokkende Chinezen en Vietnamezen bij de Beurs, hooggeschoolde expats rond Schuman en Russische adel in een Ukkelse vallei. Dan zwijg je nog over de mensen die vermengd zijn.

Over het Brussel van net na de Tweede Wereldoorlog schoof een nieuwe stad, deels met dezelfde gebouwen maar vooral met andere bewoners. Tussen de Basiliek van Koekelberg en het Zoniënwoud lopen 170 à 180 verschillende nationaliteiten rond. Soms gaat het om een tandem verloren gereden Nieuw-Zeelanders die in hun eentje de statistieken naar omhoog trekken. Maar daar stopt elke vorm van relativering. Brussel evolueerde in nauwelijks zestig jaar tijd van een vrij homogene naar een fundamenteel multiculturele stad.

Het begon met de klassieke gastarbeidersmigratie. Industrie, gigantische infrastructuurwerken en de bouw werden de tewerkstellingspolen die Brussel promoveerden tot zuignap. Daarnaast kwam er een eerste garde van hooggeschoolde migranten die de

toenmalige Europese Economische Gemeenschap mee kwam uitbouwen. Poolse aristocraten, Albanese vluchtelingen of de steenrijke Leonidas nuanceren het plaatje, maar de voornaamste uitzondering waren de Congolezen. Voor het aanleveren van arbeiders deed België, in tegenstelling tot de buurlanden, nooit een beroep op zijn (voormalige) kolonie. Congolese migratie trok zich op gang als een uitgesproken studentenmigratie.

Een tweede periode brak aan met de oliecrisis van 1973 en de haast ogenblikkelijke migratiestop een jaar later. Voortaan werd familiehereniging het voornaamste migratiekanaal. Tijdelijkheid werd mentaal omgezet in blijven. Gastarbeiders werden stilaan immigranten genoemd. Brussel zag tevens zijn industrie vertrekken naar de rand of lageloonlanden. Goedkope werkkrachten waar men kort voordien nog om smeekte, degradeerden tot werklozen of kwamen anders in meer preciaire werkomstandigheden terecht zoals deeltijdse arbeid. De stad compenseerde haar verlies aan laaggeschoolde jobs met de uitbouw van de dienstensector en haar rol als gast voor internationale organisaties. Op termijn groeide Brussel uit tot het derde voornaamste beslissingscentrum na Washington en Tokyo. Telkens als Europa uitbreidde, bracht dit de zo kenmerkende instroom mee van zowel hoog- als laaggeschoolden.

En toen viel de Berlijnse Muur. Het einde van de Koude Oorlog. De wereld verloor zijn evenwicht. Etnische broeihaarden genereerden nieuwe migratie. Maar ook de toenevende globalisering en de democratisering van informatie, communicatie en transport. Migratie werd makkelijker, goedkoper en mobieler. Van over de hele planeet bereikten nieuwe groepen Brussel. Velen kwamen als bij toeval aan, nadat ze vooral van plan waren om naar 'Europa' te trekken. En velen adopteerden mobiliteit als levenswijze.

De georganiseerde arbeidsmigratie en de spontane instroom die ze meebracht, de migraties als gevolg van de internationale politieke en economische functies van de stad en de veelzijdige migraties uit armere landen! Brussel is een van de weinige steden waarop deze drie verhalen een zware stempel drukken.

Je merkt dit in de cijfers. Enkel afgaan op nationaliteit geeft al lang geen beeld meer van de reële diversiteit in de stad. Brussel verwerkte sinds 1989 meer dan 200.000 nationaliteitswijzigingen. Als je door de naturalisaties heen kijkt en rekent op basis van nationaliteit van oorsprong dan was in 2001 46 percent van de bevolking van niet-Belgische afkomst. Reken daar de kinderen bij die als Belg geboren zijn uit ouders die migreerden en dan heeft meer dan de helft van de Ketjes buitenlandse roots. Met 13 percent van de totale bevolking ging goud in 2001 naar Marokkanen, Fransen kregen zilver en Italianen brons. In dalende lijn volgden mensen met wortels in Turkije, Spanje, Portugal, Congo, Griekenland, Duitsland, Groot-Brittannië en Nederland. Sindsdien nam diversiteit verder

toe met vooral impulsen uit Oost-Europa en Sub-Saharaans Afrika.

Dit is in ruwe lijnen het raamwerk van 'In Brussel'. Het boek waagt zich aan de beschrijving van een 40-tal migratiecarrières van 'gemeenschappen'. Wie zijn ze, waarom kwamen ze naar hier, en hoe evolueerden ze samen met hun nageslacht? Maar het boek pikt ook in op meer thematische insteken zoals de organisatie van etnische *commerce* aan de Beurs, de Abattoirs of Matonge, de onwaarschijnlijk grote religieuze pluraliteit in de grootstad, de ijver van 'gemeenschappen' om uiting te geven aan culturele eigenheid en het enorme culinaire erfgoed dat ze introduceerden.

Basisopzet

Op het niveau van literatuur vangt de stad bitter weinig aan met haar kosmopolitische werkelijkheid. Brussel slaat je dood met boeken over art nouveau en Expo 58 terwijl een overzichtswerk dat de historische totstandkoming van die diversiteit beschrijft totaal niet bestond. Voor België is er het boek *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique*, onder leiding van ULB-historica Anne Morelli en voor Brussel de verzamelbundel *Bruxelles multiculturel* uit 1996, een schitterende poging om de veelheid van uitingsvormen van immigratie en diversiteit in de stad luchtig in kaart te brengen. Daarmee was de kous af.

In Brussel is een poging om de essentie uit zoveel mogelijk wetenschappelijk en journalistiek onderzoek voor een eerste keer toegankelijk samen te brengen in één boek. Een reis door literatuur en langs mensen. Want tegelijk wilde het aan de hand van een 200-tal interviews ook de stadsbewoner zelf aan het woord laten. De reis dekt de periode van kort na de Tweede Wereldoorlog, zakt soms even af tot in het interbellum, maar alles vindt hoe dan ook een klankbord in nog levende Brusselaars.

Structuur

In Brussel adopteert de structuur van een Brusselse caracol en draait in een spiraal de wereld rond. De reis start bij de Zuid-Europese aanwezigheid in de hoofdstad. Langs de Maghreb gaat de route naar Sub-Saharaans Afrika om daarna opnieuw af te buigen in de richting van Turkije en het Midden-Oosten. Vandaar gaat het verder naar Azië en via de landmassa van de voormalige Sovjet-Unie weer terug tot in Oost-Europa en de Balkan. Na een blik op voornamelijk hooggeschoolde Europeanen in Brussel wordt de plas overgestoken voor enkele echo's uit Noord-Amerika. De trip klokt af met Zuid-Amerikaanse migratie.

Het boek werd gestructureerd op basis van de oorspronkelijke nationaliteit van de generatie die effectief migreerde, ook al is haar nageslacht intussen Belgisch. Het gaat dus

om hoofdstukken over Spanjaarden, Polen, Libanezen en Colombianen. Dit is een zuiver praktische keuze waarmee op een relatief eenvoudige manier doelgroepen kunnen worden afgebakend. Op het terrein bestond hier tegen zelden weerstand. Bestaand onderzoek blijft dit afbakeningscriterium ook ruimschoots hanteren.

Toch staan enkele kanttekeningen op hun plaats. Een Portugees een Portugees noemen, kan een verengend, stigmatiserend effect hebben. Het is niet zo dat mensen die toevallig dezelfde nationaliteit hebben zich dan ook als een deel van een groep of een gemeenschap beschouwen. En evenmin dat de identiteit van een individu samenvalt met de referentie naar een natie. Voor sommigen wil dit niets zeggen. Een individu draagt ook altijd meervoudige identiteiten in zich en kan niet zomaar worden geëtiketteerd.

Elk hoofdstuk brengt een historisch raamwerk van de migratiecarrière van een 'gemeenschap'. Het gaat vooral om krijtlijnen, echo's, waarin een doorsnee Albanees of Vietnamees zich los van alle individuele nuances hopelijk voor een stuk kan herkennen.

Bepaalde invalshoeken werden standaard verwerkt: de verschillende oorzaken en achtergronden die migratie naar Brussel genereerden, de wijze waarop men zich organiseerde en de evolutie hierin, de woonpatronen en de professionele oriëntaties. Zo vaak als maar kan, wordt onderlinge diversiteit gesuggereerd. Binnen deze standaardmaat wordt vervolgens gefreestyled met specifieke thema's: culinaire traditie bij Chinese Brusselaars, historische buurten van Italianen en religieuze achtergronden bij moslims en orthodoxen.

De diversiteit binnen een 'gemeenschap' wordt gesorteerd op basis van herkomst (Rifgebergte of Casablanca), migratiemotieven (vluchten, werken, huwen, enz.), migratietijdstip (Griekse armoede uit de jaren 1960 of huidige Griekse crisis), generatie (hier geboren, enz.), gender (het succes van Maghrebijns-Brusselse vrouwen), scholingsgraad (expat Polen versus illegale bijklussers uit de jaren 1990), mate van religiositeit. Eén keer wordt diversiteit doorgetrokken tot op het niveau van het individu (cfr. de Marokkaanse reggaefan met dreadlocks).

De staat van onderzoek was telkens het doorslaggevende criterium om 'gemeenschappen' te selecteren. Als die te pover uitviel, was er ook geen startbasis voor terreinwerk. Het verhaal van zestig jaar migratie naar Brussel lijkt op een duizenddelige puzzel waarvan er hoe dan ook 750 stukken ontbreken. Bestaand onderzoek naar migratiecarrières van gemeenschappen vult deze lacune, maar is tegelijk extreem verspreid over universiteiten, krantenredacties en onderzoekscentra. Een deel van dit overwegend sociologisch, antropologisch en in mindere mate historisch wetenschappelijk werk vergeelt en bereikt de buitenwereld niet. Onderzoekskeuzes zijn ook bijzonder selectief. Heel veel

over Marokkaanse en Turkse Brusselaars. Voor achtergronden over Spanjaarden, Grieken en Pakistanen is het al scharrelen. Op een derde niveau blijft een pak 'gemeenschappen' gewoon in de vergeetput zitten.

Ondanks de onderzoeksschaarste over sommige groepen integreert het boek ook enkele journalistieke en impressionistische schetsen over bijvoorbeeld Franse en Iraanse Brusselaars. Wat niet aan bod komt, en nochtans wezenlijk is voor Brussel, is hybriditeit, dus de realiteit van vermenging van mensen. Dat is een boek op zich.

Vermenselijking door mensen

Het introduceren van getuigenissen breekt de strengheid van wetenschappelijk werk en verlevendigt, vermenselijkt. De getuigen die in dit boek worden aangehaald, vervullen drie functies. Meestal wordt een interviewfragment aangewend ter ondersteuning van een meer wetenschappelijke kerninhoud.

Ter illustratie, een inleidend fragment uit het hoofdstuk over Italiaanse Brusselaars: *'Na een treinreis van twee dagen volgde ontzuivering. De werkomstandigheden in de mijnen waren keihard. Van een opleiding was in een beginfase geen sprake. Je daalde af zonder de minste ervaring. Italianen wisten wel dat ze voor mijnwerk tekenden, maar hadden verder geen flauw gedacht van wat dit inhield. Sprekend is de getuigenis van een mijnwerker die zich verwonderde over het feit dat er geen ramen waren in de schachten (Aubert, 1985). 'Het waren geen mijnwerkers die men stuurde, wel mensen van wie het verstand werd verleid door roze affiches die in grote letters schreeuwden wat voor salarissen en voorrechten men in België zou ontvangen. Geboortepremies, betaald verlof, porties steenkool. Over de aard van het werk werd gezwegen. Laat staan dat werd uitgelegd wat silicose was.' (interview Morelli) Wie weigerde af te dalen, was een contractbreker. Een tijdlang vulde het Klein Kasteeltje dezelfde rol als het station van Milaan: mensen, in dit geval werkweigeraars, verzamelen tot hun aantal groot genoeg was om naar Italië te worden teruggestuurd (Morelli, 1992). Tegelijk was er de kloof van de huisvesting. Vergelijk het met de houten barakken van Birkenau. Smalle, langwerpige constructies met vloeren van aangestampte aarde en golfplaten als dak. Ze waren ook effectief gebouwd door de nazi's die er tijdens de oorlog Russische krijgsgevangenen stockeerden. Aanvankelijk vergat men zelfs het prikkeldraad weg te halen (Morelli, 2005). De huisvesting zou na verloop van tijd wel verbeteren, maar toch! 'Tot in 1956 sliepen wij samen met nog een dertigtal andere families in een dergelijk kot', glimlacht Domenico. In dat jaar werden de barakken door Fédéchar geteld. Er waren er nog steeds 1936.'*

Belangrijk is om bij dit soort van interviews de antwoorden van de ene voortdurend te confronteren met de mening van de andere en om enkel de breedst gedragen gemeene deler over te houden. Wat té gekleurd is, moet eruit. Soms hebben geïnterviewden immers hun eigen verborgen agenda. Globaal gesproken, is het veilig om te zoeken

naar bevoorrechte getuigen en om interviews bij de voorbereiding te verankeren in bestaand onderzoek. Als deze voorkennis niet voorhanden is, is het belangrijk om de lezer hierover in te lichten.

Maar soms staat het verhaal van de persoon die werd geïnterviewd ook gewoon op zich. In dat geval is het gebaseerd op de eigen ervaringen en niet noodzakelijk representatief voor de hele gemeenschap. Ten derde toont het ensemble van interviews aan wat voor een onvoorstelbare wereldgeschiedenis er in het hier en nu achter rolluiken en gordijnen van Brusselse huiskamers schuilgaat. Het introduceert meteen de notie van levend erfgoed.

Vermenselijking door ruimtes

Het boek neemt zoveel mogelijk het visuele als uitgangspunt. Dit verhoogt bij de lezer de belevingswaarde en het gevoel van herkenbaarheid. Want wat hij las, ziet hij ook. Telkens wordt dan gezocht naar het diepere verhaal achter het eerste, oppervlakkige 'zien'.

Polen in de Kapellekerk! Alle Polen? Sinds wanneer? Waarom? Wat was de rol van de kerk op een bepaald moment in de diaspora? Hoe evolueerde die? Of een doorsnee moskee in een omgetimmerd atelier of een verbouwde huiskamer! Heel herkenbaar, maar wat is het dieperliggende antropologische en zelfs institutionele verhaal ervan?

Het hoeft niet eens telkens om bekende ruimtes te gaan. Ter illustratie een fragment uit het hoofdstuk over Poolse Brusselaars:

'De Baron de Castrostraat in Etterbeek is een galerij van al wat het interbellum aan stijlen produceerde. Poepsjieke beaux arts, strakke art deco en gestileerd modernisme. Een gevel met rode bakstenen geschikt in Amsterdamse Stijl springt eruit. Daar achter, een antichambre. Alles heeft er sinds decennia zijn vaste plaats. En alles heeft iets zwaars. Zware klokken, zwaar hangende gordijnen, een zwaar tafellaken met zware stoelen er rond, tot tegen het plafond oplopende geruite deuren. Een verguld kader omlijst over de volle hoogte van de muur een aristocratisch en bucolisch landschapstafereel. Plechtig, statig, adellijk. Tot zolang ik niet ging zitten, wist ik het niet. Maar dat 'adellijk' bleek nog wel snel te kloppen ook. De 77-jarige Poolse Isabelle is prinses en ontvangt me met koffie en luchtige koeken.' ... Gevolgd door een interviewfragment.

'De Van Aastraat achter de Bonifatiuskerk in Elsene is een galerij van soberheid en uniforme 19de-eeuwse kleine opbrengsthuizen. Geen enkele gevel springt eruit. Achter één ervan, een kleine salonruimte. Alles heeft er sinds decennia zijn vaste plaats. En alles heeft iets zwaars. Maar zwaar van een andere soort. Muurkasten tot tegen het plafond zijn volgepropt met vergeelde boeken en kranten. Wat niet in rekken of op de lage salontafel kan, belandt in torens van wijnkratten of anders in stapels op de grond. Alles puilt uit. De stoof staat aan, ondanks de eerste zachte lentedag. Een geur van stoffige warmte. Op de muren foto's van paus

Wojtyla, een badje van Solidarnosc, een postkaart van de Kapellekerk. De 80-jarige professor Boleslaw ontvangt me met water en charisma.' ... gevolgd door een interviewfragment. Net zoals de interviews draagt deze keuze bij tot de notie van levend erfgoed en levende geschiedenis.

Vinden en benaderen van contactpersonen

Literatuur kan dienen als uitvalsbasis en inspiratiebron om mensen op te sporen. In het beste geval worden er mensen bij naam in genoemd. Vaak gaat de bal aan het rollen van zodra met één persoon een goede basis werd gelegd. Als onderzoek leert dat er tevens nageslacht van Griekse bannelingen uit Turkije in Brussel leeft, dan kan een bevoorrechte getuige verder op weg helpen met zijn eigen contactreferenties. Ook onderzoekers kunnen helpen of zelf getuige worden.

Het enthousiasme en de bereidwilligheid waarmee geïnterviewden reageren is doorgaans top. Het is echter belangrijk om de vraag naar een ontmoeting te kaderen in een sterk project. Journalisten die uit zijn op een losstaand verhaal of leerlingen die een eindwerk schrijven hebben het wellicht moeilijker. In een Brusselse context is drietaligheid (Nederlands, Frans, Engels) bovendien een vereiste. De geïnterviewden worden het best benaderd vanuit een relatief degelijke voorkennis over de globale migratiecarrière van hun 'gemeenschap'. Dit verdiept het gesprek en geeft de persoon een gevoel van oprechte interesse.

TAAL

CILIA VAN DER SPURT (°1937)

BE AMVB GA083, citaat 01:07:10

Dan zat ik in Tervuren, in het Nationaal Werk van Kinderwelzijn en daar is het dan weer begonnen. Wij moesten dus Frans spreken en er was een Nederlandstalige afdeling. Weer hetzelfde gelijk als ik klein was en gelijk als ik jong was. Vlamingen werden in een hoekje geduwd en aan tafel moesten we Frans spreken. En er waren meisjes van Limburg, die begrepen niets. En aan tafel. Dan vroegen ze iets en die anderen die gebaarden dat ze het niet verstonden. Ze deden niets. Maar ik kon Frans omdat in Brussel leerde Frans op straat, hé. En dan was ik zowat de tussenpersoon en als ze opmerkingen kregen, ja ik vertaalde dat dan voor hun. Daar echt waar, daar vertikten ze van Nederlands te spreken.

Hoelang nog Franstalige artsen in Vlaamse voorschoolse inrichtingen ? (2)

IN onze eerste bijdrage «Hoelang nog Franstalige artsen in de Vlaamse voorschoolse inrichtingen ?» wezen wij niet alleen op de onhoudbaarheid van dergelijke praktijken maar ook op de initiatieven die hier tegen genomen werden zowel door volksvertegenwoordiger Vic Anciaux als door de N.C.C.-werkgroep Voorschoolse Aangelegenheden (de Brusselse Post juni 1983).

In het «Bulletin van Vragen en Antwoorden» van de Vlaamse Raad (23 augustus 1983) verscheen het antwoord van R. Steyaert, Gemeenschapsminister van Gezin en Welzijnzorg op de vraag van V. Anciaux. Hieruit blijkt dat op een totaal van ca. 720 artsen die werkzaam zijn in de raadplegingen voor zuigelingen en medische raadplegingen in kinderdagverblijven, zowel in Vlaanderen zelf als in de eentalige Nederlandse instellingen te Brussel, er 28 zijn met een Franstalig diploma.

Die verplijnd houder zijn afgeleverd de «Unive december op voorwaarde op voorwaarde de activiteiten se taalget administratieve artsen met de voormiddag dit niet he getroffen v dergelijke

De Brussel om scherp in de voor onmiddellijk tigheid. Te worden m

DE BRUSSELSE POST

MAANDEBLAD VOOR VLAMINGEN TE BRUSSEL EN ELDERIG;
ORGaan VAN HET VLAAMS KOMITEE VOOR BRUSSEL VZW
DRIEENDERTIGSTE JAARGANG — Nr. 11 — NOVEMBER 1983 — PRIJS: 45 FRANK

ZENNESTRAAT 37 · 1000 BRUSSEL

UITLEIDING

MONDELINGE GESCHIEDENIS: EEN GESCHIEDENIS VAN IEDEREEN?

RECENTE MONDELINGE-GESCHIEDENISPRAKTIJKEN EN EEN AANZET TOT EEN GROTER BRUSSELVERHAAL

Ann Mares, BRIO

Mondelinge geschiedenis kan rekenen op een toegenomen belangstelling, zo blijkt uit talrijke bijdragen over deze onderzoeksmethode in dit nummer van *Arduin*. De directe aanleiding voor deze bundeling van ervaringen was het AMVB-project *Het Vlaams geheugen van Brussel*. Het opzet was de pioniers van het Nederlandstalig Brussels gemeenschapsleven aan het woord te laten maar het potentieel is veel ruimer. In deze uitleiding wordt een nabeschouwing gegeven bij deze editie en worden mogelijkheden voor de verderzetting en uitbreiding van het AMVB-project verkend.

1. Recente mondelinge-geschiedenisprojecten: professionalisering aan de basis?

Door verscheidene erfgoedinstellingen, musea, archieven en wetenschappelijke onderzoekscentra werden recent projecten opgestart waarbij mondelinge getuigenissen de centrale bron van informatie uitmaken of waar de totstandkoming van deze bron de belangrijkste finaliteit vormt. Meer dan enkel om de ontbrekende puzzelstukken binnen een bepaald geschiedkundig onderzoek aan te vullen of om de *klassieke* geschiedschrijving met anekdotes te ondersteunen, komt in deze projecten de mondelinge-geschiedenisbeoefening als volwaardige onderzoeksmethode naar voren, met een eigen instrumentarium, als discipline met eigen *finesses*.¹ Zoals uit de in deze bundel bijeengebrachte bijdragen blijkt, komen de initiatieven vooral uit de erfgoedsector en blijft de wetenschappelijke wereld een eerder afwachtende houding aannemen ondanks de toegenomen openstelling tegenover de onderzoeksmethode tijdens de laatste twee decennia.²

¹ Zie bijdrage van Yves Segers van het CAG in dit nummer van *Arduin*.

² Dat mag blijken uit de integratie van de mondelinge geschiedschrijving in een aantal geschiedenisopleidingen en de tot stand gekomen literatuur, o.a. BLEYEN (Jan), VAN MOLLE (Leen). *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven, ACCO, 2012 en DE WEVER (Bruno), FRANCOIS (Pieter). *Gestemd verleden: mondelinge geschiedenis als praktijk: object, methode, toepassing*. Gent, 2003.

De methodiek van de mondelinge geschiedenis beslaat verschillende stappen, van de voorbereiding (afbakening onderwerp, begeleidende stuurgroep, selectie respondenten, opmaak steekkaarten met trefwoorden, vragenlijsten, contactmomenten en het afsluiten van een contract) tot het uitvoeren van de interviews, waarna de verwerking van de interviews volgt (met transcriptie of inhoudsfiches), de redactie en analyse en ten slotte ook de bewaring en ontsluiting van de tot stand gekomen bronnen, inclusief de metadata, met de bedoeling om de bronnen ook door anderen dan de opsteller te laten raadplegen en interpreteren. Een gestandaardiseerd beschrijvingsmodel ontbreekt voorlopig en uit de voorgestelde projecten bleek vaak een heel eigen werkwijze, al naargelang van het onderwerp en de finaliteit. De besproken projecten vertonen echter ook veel gelijkenissen en er is duidelijk een groeiende consensus over de noodzaak van de beschrijvende methodiek en van de te nemen stappen binnen het traject van een mondelinge-geschiedenisproject.

In de beschreven projecten werd ook aandacht besteed aan de training van de interviewers, zeker in het geval het vrijwilligers betrof³, en tegelijk werd het belang van technische ondersteuning bij de verwerking van audiovisueel materiaal onderstreept.

De hier voorgestelde mondelinge-geschiedenisprojecten zijn voor de initiërende instellingen niet de eerste verkenningen van de mondelinge geschiedbeoefening. Een gemeenschappelijk kenmerk van deze projecten is dat het hier om vollediger methodologische trajecten gaat en dat er van bij de aanvang werd nagedacht over het lange-termijnbehoud van de tot stand gekomen bronnen en de ontsluiting ervan.

Vaak was de aanleiding een publieksgebeuren (publicatie, tentoonstelling, jubileum, herdenking), een bevinding die aansluit bij de resultaten van de bevraging van het SOMA over de mondelinge-geschiedenispraktijken.⁴

Bij verschillende hier aan bod gekomen initiatiefnemers groeide tijdens het betrokken project het besef dat de mondelinge-geschiedenisaanpak een permanente plaats in de basiswerking van de instelling verdient, terwijl de methode momenteel in vrijwel alle cases enkel via tijdelijke en kortlopende projecten wordt gerealiseerd.⁵

³ Dat was zo bij het project *Spoorzoekers* van het MAS (zie bijdrage van Lieve Willekens) en bij het mondelinge-geschiedenisproject van de UNESCO (zie interview met Jens Boel) en komt ook ter sprake in de bijdrage van Mieke Maes en Katrijn Meirlaen van de Erfgoedcel Brussel over het *Expo '58*-project.

⁴ WOUTERS (Nico). *Mondelinge geschiedenis in België*. Eindrapport, SOMA/CEGES, 2012.

⁵ Niet alleen het AMVB schreef de opvolging van het mondelinge-geschiedenisproject in de meerjarenplanning in. Ook bij de UNESCO werd gezocht naar een manier om het project te verankeren en continueren.

De besproken projecten getuigen van de praktische knowhow die de afgelopen jaren in het brede historische veld en in het erfgoedveld werd opgebouwd in de omgang met deze discipline en met het gecreëerde bronnenmateriaal. Het ontbreekt echter vaak aan tijd en expertise om de bijeengebrachte getuigenissen grondig te analyseren. De bijdragen tonen de nood aan wetenschappelijke omkadering en meer wisselwerking tussen de academische historici en de erfgoedsector. Vaak beperkt de inbreng van academici zich tot de aanwezigheid in een begeleidende stuur- of adviesgroep.

Dat academisch denkwerk terzake kan leiden tot een grotere professionalisering van de toepassingen blijkt onder meer uit de door Jan Bleyen en Leen Van Molle voorgestelde alternatieve transcriptiemethode in verzen, de zogenaamde *poëtische methode*. Daarbij wordt dichter aangeleund bij de gesproken taal en dient naderhand het gesprek niet volledig in volzinnen te worden uitgeschreven. Zo wordt tegemoetgekomen aan een van de meest aangehaalde methodologische problemen, namelijk het tijdrovende transcriptiewerk.⁶ Hoewel de digitale registratie van audiovisueel materiaal een snellere ontsluiting en consultatie (o.a. via internet) mogelijk maakt, blijft het transcriberen van de orale getuigenissen de voorkeur genieten. In het AMVB werd geopteerd voor een samenvatting en thematische index om de geluidsopnamen te ontsluiten.

Van academische kant werd er op gewezen dat in onze geheugencultuur de druk bestaat om zo veel mogelijk getuigenissen te verzamelen waardoor de kwantiteit aan verzamelde getuigenissen dreigt te primeren op de kwaliteit.⁷ Om geen getuigenissen te laten *verloren* gaan, wordt bij de selectie van respondenten de leeftijd vaak het belangrijkste criterium.⁸ Voor thema's waarover geen ander erfgoed bronnenmateriaal rest, is de historicus wel aangewezen op herinneringen en in dat geval is de keuze om vaart te zetten achter het verzamelen natuurlijk volkomen te begrijpen.

Werken met levende getuigen beperkt bovendien de mondelinge-geschiedenismetho-

⁶ Dat komt onder meer tot uiting in de bijdragen van Nico Wouters en van Mieke Maes en Katrijn Meirlaen van de Brusselse Erfgoedcel in dit nummer van Arduin.

⁷ Nico Wouters wijst op de *'sense of urgency'* en de gevaren van overproductie die daarmee gepaard gaan en door Jan Bleyen en Leen Van Molle wordt het gezegde aangehaald: *Un vieillard qui meurt, c'est une bibliothèque qui brûle*

⁸ Pascal Verbeken gaf de autoriteit van de laatste getuigen aan naar aanleiding van het boek en TV-project over de Vlaamse migranten in Wallonië: *Over tien, vijftien jaar zullen de laatste migranten er niet meer zijn, ook dat maakt hun getuigenis dwingend* (<http://www.armwallonie.be/>, raadpleging op 20/10/2012). En voor het project *To tell the city*, werden de levensverhalen van de oudste inwoners van de Poolse stad Lodz bijeengebracht. (http://topografie.pl/english/art-to_tell_the_city_lodz_oral_histories.html, raadpleging op 30/10/2012).

de tot de hedendaagse geschiedschrijvers en maakt ook dat de bronnen vaak oudere mensen zijn. Het menselijk geheugen is een complexe informatiebron, uniek en contextgebonden, maar ook beweeglijk en voortdurend betekenis en gestalte gevend aan wat was. Dat mensen voortdurend hun kijk op het verleden bijstellen, roept vragen op over de objectiviteit van de tot stand gebrachte verhalen. Ondanks dergelijke vraagtekens biedt de toegenomen belangstelling voor mondelinge bronnen toch vooral voordelen omdat de methode een belangrijke verruiming binnen het geschiedenisvak veroorzaakte op het vlak van thema's, beoefenaars en publiek.

Komen via de klassieke officiële bronnen vooral de leidende maatschappelijke groepen aan bod, dan is de mondelinge geschiedenis, in het verlengde van de history form below, een uitgelezen manier om ook nieuwe, voorheen onderbelichte, groepen en onderwerpen in de geschiedenis te introduceren. *Die im Dunkeln sieht man nicht*,⁹ en bijgevolg werd menig mondelinge-geschiedschrijvingsproject gekenmerkt door een sterk sociaal en maatschappelijke engagement. Enkele hier besproken mondelinge-geschiedenisprojecten betroffen bijvoorbeeld mijn- en landarbeiders, ambachtslui en groepen aan de zijlijn zoals migranten en minderheden.¹⁰

De mondelinge-geschiedbeoefening zorgde ook voor informatie over een hele reeks nieuwe, 'gewone mensen'-onderwerpen, die de drempels verlaagden om het verleden beter te leren kennen. Deze toegenomen belangstelling uitte zich in een verbreding van de geschiedenisbeoefening. Vanuit de veronderstelling dat geschiedenis eveneens verscholen zit in alledaagse persoonlijke levensverhalen werden ook buiten de academische en erfgoedwereld mensen aangemoedigd om met de mondelinge geschiedenis als tool aan de slag te gaan.¹¹

⁹ *Driestuiversopera* van Bertold Brecht.

¹⁰ In het geval van de projecten *Spoorzoekers* van het MAS, het Mijnmuseum en het CAG en ook het AMSAB-project was dit emanciperende element sterk aanwezig. Andere voorbeelden van dergelijke mondelinge-geschiedenisprojecten met maatschappelijke missie zijn het AMSAB-project *Ik woon in een Monument, Bewonersverhalen uit Conforta, Arena en Unitas* in Deurne. 2001 en TOLLET (Annelies). *Vilvoorde: Vilvoorde City, meer bepaald in de Far-West. Sociale huisvesting in Vlaams-Brabant*. 2009, Mieke Maes en Katrijn Meirlaen van Erfgoedcel Brussel verwijzen in hun bijdrage onder meer naar de trotse blik en betrokkenheid van beenhouwers naar aanleiding van het project *Uitgebeend! Vlaamse beenhouwers in Brussel na WOII*. AMVB, 2005. Onderzoek over de toepassing van mondelinge geschiedenis en genderonderzoek werd recent bijeengebracht in WIERINGA (Saskia), DE JONGE (Sara) (red.). *Oral history*. In: *Tijdschrift voor Genderstudies*, Nummer 2, 2012.

¹¹ Onder meer via het Europees netwerk EUSTORY, The History Network for Young Europeans (<http://www.eustory.eu/>, raadpleging op 30/10/2012) werden leerlingen aangezet om verhalen op te tekenen van familieleden of generatiegenoten in hun omgeving. Meer informatie in dat verband is ook te vinden in volgende publicatie: DE WITTE (Nele) e.a. *Leren van horen zeggen. Draaiboek voor een vakoverschrijdend project mondelinge geschiedenis in het secundair onderwijs*. 2012, en op de bijbehorende dvd, uitgebracht door FARO.

Anders dan tijdens het vaak eenzame archiefwerk met tekstmateriaal dat niet tegen spreekt, krijgt de historicus in het mondelinge-geschiedenistrject een actieve rol in het mee-maken van de mondelinge bron.¹² Hij selecteert de onderwerpen en respondenten en tijdens het interview behoudt hij de regie over het gesprek. Daartoe is een goed inzicht in de historische context van belang. Het interviewen vergt ook een dosis mensenkennis en impliceert ook voldoende luistervaardigheid en empathie. Wat wordt gezegd, is van belang voor de mondelinge bron, maar ook wat niet wordt gezegd, draagt bij tot een beter begrip van de getuigenis. Informatie over de interviewer maakt noodzakelijkerwijs deel uit van het projectresultaat. De context, leeftijd, klasse en genderverhouding tussen interviewer en geïnterviewde bepaalt immers mee welke de richting het gesprek uit gaat.¹³

Het AMVB nam naar aanleiding van *Het Vlaams geheugen van Brussel* het initiatief om het terrein van de recente mondelinge-geschiedschrijving te verkennen en andere collectiebeheerders en academici uit te nodigen om mee na te denken over de rol van archiefinstellingen bij de totstandkoming van deze nieuwe bronnen.

Belangrijke noden die uit de recente projecten naar voor kwamen en die ook uit de projectbevraging van het SOMA bleken, zijn te situeren op het vlak van de methodologische en technische omkadering. De besproken projecten kenmerken zich door een groeiende professionele aanpak maar voor wat de bewaring en ontsluiting betreft, is er nood aan een expertisecentrum dat ook als centraal depot voor audiovisueel bronnenmateriaal en als uitleenplaats voor apparatuur kan dienen. Onderzoekers betrokken bij deze interviewprojecten gaven ook de behoefte aan om met anderen samen te zitten om ervaringen uit te wisselen over zowel de wetenschappelijke uitwerking als voor praktische ondersteuning. Het in goede (wetenschappelijke) banen leiden van mondelinge-geschiedenistrjecten lijkt een aangewezen opdracht voor de academische wereld, terwijl het AMVB in de toekomst initiatieven terzake kan begeleiden maar ze ook kan bijstaan op het vlak van bewaring en ontsluiting. Ook bij projecten waarbij vrijwilligers worden ingezet, kan het AMVB een ondersteunende taak op zich nemen. De expertise die naar aanleiding van het project *Het Vlaams geheugen van Brussel* werd uitgebouwd, kan op die manier verder worden gevaloriseerd.

2. Aanzet tot een groter Brusselverhaal

In dit tweede deel van de uitleiding wordt een pleidooi gehouden om in Brussel¹⁴ alvast werk te maken van het bijeenbrengen van academische partners en erfgoedinstellingen.

¹² Zie inleiding van Marnix Beyen in dit nummer van *Arduin*.

¹³ Zie bijdrage van Jan Bleyen en Leen Van Molle in dit nummer van *Arduin*.

¹⁴ Met Brussel worden de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bedoeld.

gen om synergieën op het vlak van mondelinge-geschiedbeoefening te realiseren en in te kantelen in een groter Brusselverhaal.

Een eerste stap bestaat uit het in kaart brengen van de bestaande mondelinge-geschiedenisprojecten met Brussel als onderwerp. Over welke thema's bestaat reeds onderzoek, welke methodiek werd daarbij gebruikt en hoe kunnen de bestaande getuigenissen ergens centraal worden ondergebracht en ontsloten? Overleg met alle mogelijke partnerinstellingen om rond mondelinge geschiedenis een samenwerkingsverband op touw te zetten, dient daarover nog te worden opgestart.

Een voorzet voor een dergelijk plan kan er alvast uit bestaan dat in een eerste fase de lopende en op stapel staande initiatieven op elkaar worden afgestemd.

Het AMVB-project kan daarbij als startproject worden beschouwd. Van bij de aanvang groeide in de begeleidende stuurgroep de eensgezindheid over het belang van een goede methodologische omkadering eerder dan binnen het tijdsbestek te gaan voor zo veel als mogelijk getuigenissen en was ook het besef aanwezig dat een verderzetting en uitbreiding van het opzet voor de hand lag.

In het kader van het startproject werden 24 respondenten betrokken die actief waren geweest in het Vlaams-Brussels gemeenschapsleven, maar dat resulteerde geenszins in een exclusief verhaal. Hoewel de periode gekenmerkt wordt door een sterke communautaire polarisatie vertoefden deze pioniers niet op Vlaamse eilandjes in Brussel. Uit de getuigenissen bleek integendeel een zeer sterke interactie met anderstalige vrienden, familieleden, collega's, burens en kennissen. De persoonlijke verhalen gaven dus een veel complexer en meer gelaagd beeld van de houdingen van de gemeenschappen tegenover elkaar en van het samen-leven in de stad dan het meer gepolariseerde wij-zij-verhaal dat in de media of op het politieke toneel soms wordt ten toon gespreid.¹⁵ De afkomst van de geïnterviewde groep bleek ook zeer uiteenlopend: van generatie-Brusselaars, die de stad sterk zagen veranderen, tot nieuwkomers uit de rest van het land, die na hun studententijd in Brussel gebleven waren of om arbeids- of andere omstandigheden in de stad kwamen wonen. De Brusselse gemeenten waren daarbij meer dan een louter geografische context waartegen de levensverhalen zich afspeelden. Voor de

¹⁵ Voorbeelden van onderzoek waarbij mondelinge getuigen werden gebruikt om de identiteitsbeleving of beeldvorming na te gaan en waarbij de meerwaarde onder meer bestond uit het leveren van een meer genuanceerde kijk op het geheel zijn: het boek en de TV-documentaire van Pascal Verbeke en Cas Vander Taelen over *De eerste migranten in Wallonië, de Vlamingen*. VERBEKE (Pascal). *Arm Wallonië. Een reis door het beloofde land*. Meulenhoff-Manteau, 2007 & en DE KEERE (Kobe), ELCHARDUS (Mark) & SERVAIS (Olivier). *Eén land, twee talen. België uit het leven gegrepen*. Tielt, Lannoo Campus, 2011.

ondervraagden maakte de band met Brussel deel uit van de kern van hun engagement. De mondelinge onderzoeksmethode leent zich bijgevolg ook om identiteitsbeleving en beeldvorming, en ook taalonderzoek, op te sporen tegen de achtergrond van zowel het federaliseringsproces als de veranderende wereldstad.¹⁶

De getuigenissen betroffen grosso modo van de jaren tussen 1950 tot nu – een tijdspanne waarbinnen de politieke, economische en demografische verhoudingen grondig werden gewijzigd. Tot aan de jaren '80 stond de Vlaamse aanwezigheid in Brussel sterk onder druk. Het was onder meer de periode van de Marsen op Brussel aan ene kant en een FDF-doorbraak in de lokale vertegenwoordigingen en de herinvoering van de *Liberté du père de famille* aan de andere kant. Brussel ging op dat moment ook gebukt onder de megalomane vastgoedprojecten die de stad onherkenbaar veranderden. Intussen is Brussel mede door haar internationale rol en onder invloed van een veelvoud aan migratiebewegingen getransformeerd tot een kosmopolitische stad.¹⁷

Om de herinneringen en ervaringen van ook andere groepen Brusselaars te belichten, kan het AMVB-project verder worden uitgebreid met getuigenissen van tijdsgenoten die destijds andere keuzes maakten, de talrijke Nederlandstalige Brusselaars die naar de Rand verhuisden of zij die geen weerstand konden bieden tegen de verfransingsmechanismen. Vele Vlaamse Brusselaars keerden Brussel immers de rug toe of verfransten. Hoe hebben zij deze periode beleefd en hoe kijken zij terug op de gebeurtenissen?

Ook andere groepen dienen zich aan om te getuigen over het samen (be-)leven in de grootstad. We denken daarbij aan de vele Brusselaars die via het Nederlandstalig onderwijs of door middel van de cursussen van het Huis van het Nederlands het Nederlands als tweede of derde of vierde taal aanleerden, aan de pendelaars die overdag mee het Brusselse straat- en taalbeeld bepalen en aan de studentenpopulatie. Het geheel van deze getuigenissen kan, in combinatie met de mondelinge-geschiedenisprojecten die binnen de Franstalige onderzoeks- en erfgoedinstellingen tot stand komen met betrekking tot de hoofdstad, leiden een collectieve biografie van Brussel.

Een uitbreiding en verderzetting van het AMVB-project lijkt alleszins een evidente keuze gezien de voorbereiding reeds grotendeels is gebeurd. Daarbij kan worden nagegaan hoe vrijwilligers, studenten en onderzoekers kunnen worden ingeschakeld om mondelinge getuigenissen te verzamelen van meer groepen Brusselaars. Het startproject biedt ook boeiende aanknopingspunten voor meer diepteonderzoek.

¹⁶ LLESHI (Bleri), VAN DEN BOSCH (Marc). *Identiteit en interculturaliteit. Identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel*. Brussel, VUBPRESS, 2011.

¹⁷ Zie bijdrage van Hans Vandecandelaere in dit nummer van *Arduin*.

Zo kwamen uit de getuigenissen zelf verschillende vraagstellingen naar voor, onder meer naar de rol van het Nederlandstalige onderwijs in het bewustmakingsproces van de Vlaamse Brusselaars en ook naar de vrije tijdsbesteding van de stedelingen in deze periode. Toneelgroepen, zangkoren, sportverenigingen, maar ook danszalen en cafés werden in de getuigenissen aangehaald als belangrijke ontmoetingsplaatsen. De informele en formele netwerken van dit sociale kapitaal kunnen door middel van verder onderzoek in kaart worden gebracht.

De fiches per persoon vormen bovendien reeds een mooie vertrekbasis voor een *wie is wie in Nederlandstalig Brussel* en ook de respondentenlijst, die werd opgestart bij de aanvang van het project en gaandeweg werd aangevuld met informatie (namen, verbanden, lidmaatschappen, ...) aangeleverd door de getuigenissen of door de begeleiders van het project, is uitgegroeid tot een uitgebreid rizomatisch werkinstrument en vormt een interessante bron voor een netwerkanalyse van de Nederlandstalige Brusselaars. Zoals gezegd, is een synergie met andere initiatieven daarbij aangewezen.

Bij het Brussels Informatie-, Documentatie en Onderzoekscentrum (BRIO) staat een online Brusselencyclopedie in de steigers. Door middel van bondige thematische fiches worden belangrijke Brusselse thema's uitgelegd en zo mogelijk voorzien van kerncijfers en audiovisueel materiaal. Voor deze toepassing werd een beeldbank ontwikkeld die zowel foto's als filmmateriaal kan opslaan en ontsluiten. Door een samenwerking tussen het AMVB en BRIO kan onder meer de mondelinge bronnenverzameling die voor het project *Het Vlaams geheugen van Brussel* werd tot stand gebracht in de beeldbank worden opgeslagen. De integrale ontsluiting van de interviews zal enkel in de leeszaal van het AMVB gebeuren, maar op de AMVB-website zullen door middel van de beeldbank geluidsfragmenten, gecombineerd met beeldmateriaal en de meta-data, worden toegankelijk gemaakt. Geluidsmateriaal over specifieke thema's kan ook via de fiches van de BRIO-Brusselencyclopedie worden ontsloten. Zo wordt op korte termijn al een concreet samenwerkingsverband rond het besproken project tot stand gebracht.

Het referentiepunt voor de uitwerking van het mondelinge-geschiedenisproject van het AMVB was het onderzoek van Sabine Parmentier naar *Vereniging en identiteit* dat in 1988 door het VUB-Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel, de voorloper van BRIO, werd uitgebracht.¹⁸ BRIO en AMVB zijn overtuigd van de noodzaak van een nieuw grootschalig onderzoeksproject met het oog op de actualisering en uitbreiding

van dit project over de structurele opbouw van het verenigingswerk. Daarbij zal niet alleen het veld worden geïnventariseerd maar zal ook gebruik worden gemaakt van de netwerkanalyse om de actoren, verenigingen, overheden ... in kaart te brengen. Deze vervolgstudie kan mee het structurele raamwerk vormen van een totaalproject waarbinnen meerdere mondelinge-geschiedenisprojecten worden gerealiseerd en ontsloten door AMVB en BRIO en waarbij ook andere partnerinstellingen worden betrokken. Het recent opgerichte Brussels Studies Institute, een samenwerkingsverband van drie Brusselse universiteiten, ULB, FUSL en VUB, heeft als missie de samenwerking tussen de Brusselse academische instellingen te bevorderen over de taal- en disciplinegrenzen heen en als een interface te functioneren met actoren van de Brusselse samenleving. Binnen de BSI-werkgroep 'Bronnen van kennis in Brussel' wordt alle onderzoek over Brussel geïnventariseerd en, via initiatieven als de *Nacht van de kennis over Brussel*, bekend gemaakt met het oog op uitwisseling en samenwerking. Het centraliseren van wetenschappelijke mondelinge-geschiedenisprojecten rond Brussel en het stimuleren van verdere samenwerkingen tussen de academische instellingen en de erfgoedsector, ligt in de lijn van de ambities van deze overkoepelende werkgroep. Gebruik makend van de hedendaagse informatietechnologie en -design kunnen verschillende mondelinge-geschiedenisprojecten worden gegroepeerd en ontsloten via een centrale website. *Het Vlaams geheugen van Brussel* leent zich uitstekend om zich in dit opzet in te schrijven, zowel inhoudelijk als om de methodologische expertise te delen en om zo, samen met andere mondelinge-geschiedenisprojecten, te komen tot de realisatie van het *Geheugen van Brussel*'

Er is dus nog veel groeipotentieel maar laten we vooral ook niet vergeten te kijken naar werk dat reeds gebeurde. 24 mondelinge getuigenissen van pioniers van het Nederlandstalig Brussels sociaal-cultureel leven werden in het kader van dit project tot stand gebracht. Het bleek een zeer geëngageerde groep van bekende en onbekende sleutelfiguren en medewerkers achter de schermen, vaak vrijwilligers en amateurs, elk met hun eigen verhaal maar ook met een eigen kijk op de grote gebeurtenissen. Studenten en onderzoekers met Brussel als onderzoeksdomein wacht hier een rijke nieuwe bron van informatie.

¹⁸ PARMENTIER (Sabine). *Vereniging en identiteit*. De opbouw van een Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel (1960-1986). In: *Taal en Sociale Integratie 10*, Brussel, 1988. Het boek kan worden gedownload via <http://www.briobrussel.be/ned/webpage.asp?Webpagelid=84>

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jari Demeulemeester, Arduinkaai 28 1000 Brussel

HOOFDREDACTEUR

Mariet Calsius

REDACTIE

Stephanie Aertsen, Kathleen De Blauwe, Guy De Groot, Jari Demeulemeester, Patricia Quintens, Wim Van der Elst, Frank Vanhaecke

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Marnix Beyen, Jan Bleyen, Filip Delarbre, Kieke Maes, Ann Mares, Katrijn Meirlaen, Yves Segers, Hans Vandecandelaere, Leen Van Molle, Lieve Willekens, Nico Wouters

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel

arduino@amvb.be

VORMGEVING

L-ink

DRUK

epo

ISSN: 1784-3111

Abonnement op *Arduin* en *@rduin*: € 20,00

Losse nummers *Arduin*: € 10,00 (exclusief verzendingskosten)

KBC: 433-1062071-43 – BIC: KREDBEBB – IBAN: BE66 4331 0620 7143

Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen. Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zij menen rechten te kunnen laten gelden.

AMVB

Arduinkaai 28

1000 Brussel

Tel: 02-209 06 01 – Fax: 02-502 83 21

www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: patricia.quintens@amvb.be

Archief: mariet.calsius@amvb.be

Arduin: arduino@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

De leeszaal van het AMVB is gedurende de weekdagen toegankelijk van 10.00 tot 17.00 uur, gesloten tijdens het weekend en op feestdagen.

Met steun van de
Vlaamse overheid

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE